

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**TRANSHÜMANİZM VE KELAM İLMİ BAĞLAMINDA İNSAN
TASAVVURLARI**

Edanur ÖZYILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Ramazan BİÇER

EYLÜL - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TRANSHÜMANİZM VE KELAM İLMİ BAĞLAMINDA
İNSAN TASAVVURLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Edanur ÖZYILMAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Kelam

“Bu tez 11/09/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ramazan BİÇER	Başarılı
Prof. Dr. Süleyman AKKUŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Recai ÇETRES	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Edanur ÖZYILMAZ

11/09/2024

ÖN SÖZ

Bu çalışma, insanlık tarihinin en önemli sorularından biri olan "İnsan nedir?" sorusunu transhümanizm akımı ve İslam kelam ilmi bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Transhümanizm, insanın sınırlarını aşma ve daha ileri bir varoluş seviyesine ulaşma arzusunu ifade ederken, İslam kelamı insanı varoluşsal bir sorumluluk ve anlam çerçevesinde tanımlar. Bu iki farklı insan tasavvurunu karşılaştırarak, aralarında bir uzlaşma sağlanıp sağlanamayacağını incelemek amacıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın, insan tasavvuru üzerine yapılacak diğer araştırmalara katkı sağlaması ve yeni perspektifler sunması ümit edilmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde bana destek olan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan Biçer'e, maddi manevi desteklerini esirgemeyen sevgili eşim Habib Özyılmaz'a, çalışma sürecinde beni moral ve motivasyon açısından her daim destekleyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Edanur ÖZYILMAZ

11/09/2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: TRANSHÜMANİZME DOĞRU	6
1.1. Hümanizmin Doğuşunda Önemli Bir Etken Olarak Orta Çağ Avrupası.....	6
1.2. Hümanizm Nedir?.....	12
2. BÖLÜM: TRANSHÜMANİZM.....	17
2.1. Tarihçe	18
2.2. Transhümanizm Nedir?	25
3. BÖLÜM: İNSAN TASAVVURLARI	34
3.1. Transhümanizmin İnsan Tasavvuru.....	34
3.1.1. Transhüman	47
3.1.2. Posthüman	56
3.2. Kelam İlminde İnsan Tasavvuru.....	70
3.2.1. Kur’ân’da İnsan	70
3.2.2. Kelam Âlimlerine Göre Âlemin Mahiyeti.....	77
3.2.3. Kelam Âlimlerine Göre İnsanın Mahiyeti	82
3.3. Transhümanist İnsan Tasavvuru ile Kelam Alimlerinin İnsan Tasavvuru Arasında Uzlaşım Mümkün Mü?	96
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	115
ÖZ GEÇMİŞ	127

ÖZET	
Başlık: Transhümanizm ve Kelam İlmi Bağlamında İnsan Tasavvurları	
Yazar: Edanur ÖZYILMAZ	
Danışman: Prof. Dr. Ramazan BİÇER	
Kabul Tarihi: 11/09/2024	Sayfa Sayısı: iii (ön kısım) +127 (ana kısım)
20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan transhümanizm akımı, insan tasavvurunu yeniden şekillendiren bir düşünce sistemi olarak dikkat çekmektedir. Transhümanizm, insanın mevcut fiziksel ve zihinsel sınırlarını aşarak daha ileri bir varoluş seviyesine ulaşmayı hedefler. Bu akım, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin sunduğu imkanlarla insan ömrünü uzatmayı, hastalıkları ortadan kaldırmayı, bilişsel yetenekleri artırmayı ve genel olarak insan deneyimini iyileştirmeyi amaçlar. Biyoteknoloji, bilgi teknolojisi, nanoteknoloji ve yapay zekâ gibi alanlardaki gelişmeler, transhümanist düşüncenin temel dayanaklarını oluşturur. Transhümanizmin insan tasavvuru, insanı sürekli olarak evrilen ve gelişen bir varlık olarak görür. Bu bakış açısına göre, insan doğası sabit ve değişmez değildir; aksine, teknolojik ve bilimsel yeniliklerle sürekli olarak dönüştürülebilir. Örneğin, genetik mühendisliği sayesinde kalıtsal hastalıkların önüne geçilebilir, sibernetik implantlar ve yapay organlar aracılığıyla fiziksel yetenekler geliştirilebilir ve nöroteknoloji sayesinde bilişsel kapasiteler artırılabilir. Dolayısıyla Transhümanist düşünceye göre insan, artık sadece doğanın bir parçası olarak değil, aynı zamanda doğayı ve kendini yeniden şekillendirme kapasitesine sahip bir varlık konumundadır. İslam düşüncesinde ise insan temelde, varlığı da yokluğu da mümkün olan, var olmak için bir yaratıcıya muhtaç olan bir mahluktur. Allah insanı, akıl ve özgür irade sahibi, sorumluluk taşıyan bir varlık olarak yaratmıştır. İnsanın en temel sorumluluğu yaratıcısını ve kulluğunu bilmektir. Diğer yandan Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olan peygamberlerinin örnek kişiliklerini yansıtmakla mükellef olan insan aynı zamanda yeryüzünü imar etmekle de memur kılınmıştır. İslam kelam geleneğinde insanın ontolojik bütünlüğü hakkında pek çok farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Kelam geleneğinde otorite olan Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi ekollere mensup ilim adamları arasında ağırlık kazanan düşünce, yaratılmış olan alemde yer alan tüm mevcudatın cisimlerden oluştuğu yönündedir. Ancak Gazzali ve sonrasındaki dönemlerde insanın ontolojik bütünlüğü artık daha çok gayri cismani bir yapı olarak kabul edilen ruh kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Müslümanlar olarak, ortaya çıkan yeni düşünce sistemleri üzerine, kendi anlam ve değer dünyamız için güncel ve işlevsel bir teolojik çerçeve inşa etmemiz son derece zaruridir. Aksi takdirde dine ve dini kurumlara olan güvenin azalması, dinin ve dini kurumların bireysel ve toplumsal yaşama dair etkisinin azalması kaçınılmaz olacaktır.	
Anahtar Kelimeler: Transhüman, Posthüman, İnsan	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Human Imaginations in the Context of Transhumanism and Kalam Science	
Author of Thesis: Edanur ÖZYILMAZ	
Supervisor: Prof. Dr. Ramazan BİÇER	
Accepted Date: 11/09/2024	Number of Pages: iii (pre text) +127 (main body)
The transhumanism movement, which emerged in the second half of the 20th century, is a thought system that reshapes the concept of humanity. Transhumanism aims to transcend the current physical and mental limitations of human beings, striving to achieve a more advanced level of existence. This movement seeks to extend human life, eliminate diseases, enhance cognitive abilities, and improve the overall human experience by leveraging the possibilities offered by technological and scientific advancements. Developments in biotechnology, information technology, nanotechnology, and artificial intelligence form the foundational pillars of transhumanist thought. The transhumanist view of humanity sees humans as beings that are continuously evolving and advancing. According to this perspective, human nature is neither fixed nor immutable; rather, it is subject to constant transformation through technological and scientific innovations. For instance, genetic engineering can prevent hereditary diseases, cybernetic implants and artificial organs can enhance physical abilities, and neurotechnology can augment cognitive capacities. Therefore, according to transhumanist thought, humans are no longer merely part of nature but are beings with the capacity to reshape both nature and themselves. In Islamic thought, humans are fundamentally beings whose existence and non-existence are both possible and who are dependent on a Creator for their existence. God has created humans as beings endowed with reason and free will, bearing responsibility. The most fundamental responsibility of a human being is to recognize their Creator and their servitude. Additionally, humans, who are tasked with reflecting the exemplary personalities of the prophets, the vicegerents of God on earth, are also responsible for the development of the world. Various approaches have been developed within the Islamic theological tradition regarding the ontological integrity of humans. Among the leading schools of thought in the Islamic theological tradition, such as the Mu'tazila, Ash'ariyya, and Maturidiyya, the prevailing view is that all beings in the created world are composed of bodies. However, in the period following al-Ghazali, the ontological integrity of humans began to be explained more through the concept of the soul, which is increasingly seen as an immaterial structure. As Muslims, it is crucial to construct a contemporary and functional theological framework for emerging new thought systems within the context of our meaning and value world. Otherwise, a decline in trust in religion and religious institutions, and a corresponding decrease in the influence of religion and religious institutions on individual and societal life, will become inevitable.	
Keywords: Transhuman, Posthuman, Human	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Tezimizin ana konusu Transhümanizm ve kelam ilmi bağlamında insan tasavvurlarıdır. Ancak kelam ilmi bağlamında konuyu daha çok Mu‘tezile, Eş‘ariyye ve Mâtürîdiyye ekollerindeki otorite isimlerin insan tasavvurları üzerinde ele alacağız. Çalışmamızın ilk bölümünde Transhümanizmin ortaya çıkış kaynağı, amaç, hedef ve iddialarının neler olduğu ve bu akımı besleyen unsurları daha iyi anlayabilmek adına Hümanizmi ve onun doğuşuna sebep olan Orta Çağ Avrupası’nı ele alacağız. Hümanizmin kökenlerini ve Orta Çağ Avrupa’sındaki düşünsel değişimlerin bu akımın ortaya çıkışına nasıl zemin hazırladığını inceleyeceğiz. Hümanist düşüncenin Orta Çağ Avrupası’ndaki kilisenin despotizmine karşı geliştirilmiş bir söylem olduğunu ortaya koyduktan sonra Hümanizmin ne olduğu, amaç, hedef ve iddialarının neler olduğu ve nasıl bir gelişim gösterdiğini, insana bakış açısını ve insanın değerine dair görüşlerini ortaya koyacağız. İkinci bölümünde Transhümanizmin kavramsal tarihçesini ve fikirsel öncüllerini oluşturan tarihi olgulara ve kişilere yer vereceğiz. Ardından Transhümanizmi, günümüzde ifade ettiği anlam, temel iddia, amaç ve hedefleri bakımından ele alacağız. Buraya kadarki bölümlerde Hümanizm ve Transhümanizmin tarihçesi gibi konulara yer vermek istememizin sebebi, çalışmanın kavramsal temellerini sağlamlaştırmak ve analizlerin sağlam bir bağlam içinde sunulmasını sağlamaktır. Hümanizm, Rönesans dönemi itibarıyla insanı evrenin merkezine koyan bir düşünce akımı olarak doğmuş ve insan aklının potansiyelini yücelten felsefi bir yaklaşım geliştirmiştir. Transhümanizm ise bu perspektifi daha da ileriye taşıyarak, insanın biyolojik ve entelektüel sınırlarını aşmayı hedefleyen ve teknolojinin bu süreçteki rolünü vurgulayan bir akım olarak şekillenmiştir. Bu iki akımın tarihsel evrimi ve ideolojik temelleri, transhümanizmin insan tasavvuruna getirdiği yeniliklerin daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla, bu tarihsel ve kavramsal geçişleri ele almak, transhümanizmin insan tasavvuruna dair yapacağımız değerlendirmelerin derinliğini ve kapsamını artıracaktır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Transhümanizm ve Kelam ilmi bağlamında insan tasavvurlarını ele alacağız. Transhümanizmin insan tasavvurunu şekillendiren düşünsel temelleri, çeşitli felsefi, bilimsel ve kültürel yaklaşımlar çerçevesinde derinlemesine inceleyeceğiz. Transhümanizmin mevcut insanlık durumuna ilişkin değerlendirmeleri ile

insan doğasını aşmaya yönelik hedeflerini analiz edeceğiz. Bu kapsamda, transhüman ve posthüman kavramları üzerine yoğunlaşacağız. Transhüman kavramı, teknolojik ve biyomedikal ilerlemeler aracılığıyla insanın mevcut biyolojik sınırlamalarını aşma arzusunu ifade ederken, posthüman kavramı, insanın tanımlamalarının ötesine geçtiği, biyolojik ve bilişsel kapasitelerinin tamamen dönüştüğü bir varoluş durumunu belirtmektedir. Bu kavramlar arasındaki geçişlerin net ve keskin sınırlarla belirlenmemiş olduğunu, üzerinde tam anlamıyla mutabakat sağlanmış bir transhüman ya da posthüman modelinin bulunmadığını şimdiden söyleyebiliriz. Mevcut insanlık durumu ile transhüman ve posthüman haller arasındaki bu süreklilik, transhümanizmin insan doğasına dair vizyonunu tekdüze bir dönüşüm olarak değil, çeşitlilik içeren ve dinamik bir süreç olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu belirsiz ve geçişken sınırlar, transhümanizmin insanlık geleceğine dair sunduğu öngörülerin kompleks ve çok katmanlı yapısını yansıtmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu kavramların ve geçişlerin nasıl yorumlandığını ve transhümanizmin insanlık tasavvuruna yönelik beklentilerini değerlendirmeyi hedeflemekteyiz. Ardından İslam düşüncesi bağlamında konuyu, Kur'an-ı Kerim'in öğretileri ve kelam alimlerinin görüşleri çerçevesinde inceleyeceğiz. Kur'an-ı Kerim'deki insan tasavvurunu; özellikle yaratılış, insanın üstünlükleri ve eksikliklerine dair ayetler üzerinden değerlendireceğiz. Kelam alimlerinin insanın ontolojik bütünlüğü hakkındaki görüşlerini ele almadan önce, bu alimlerin alem tasavvurlarını da analiz edeceğiz. Böylelikle, kelam alimlerinin insan hakkındaki düşüncelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamayı amaçlıyoruz. Bu yaklaşımla, kelam ilminin insanın doğası ve konumuna dair sunduğu bütüncül perspektifi ortaya koymayı hedeflemekteyiz.

Üçüncü bölümün son kısmında ise transhümanizmin insan tasavvuru ile Kur'an'ın insan tasavvuru ve kelam alimlerinin insanın ontolojik bütünlüğüne dair düşünceleri arasında bir uzlaşının mümkün olup olmadığını tartışacağız. Bu kapsamda, kelam alimlerinin insanın ontolojik bütünlüğü konusundaki görüşleri ile transhümanist insan tasavvurunun üzerinde yoğunlaşacağız. Ayrıca, Kur'an'daki insan tasavvuru ile transhümanizmin hedefleri arasında bir uyum olup olmadığını da analiz edeceğiz. Bu incelemelerde, Transhümanizme yöneltilen "Tanrı rolünü oynamak" ve "insanın doğasını bozmak" gibi eleştirileri de makul bir zeminde yeniden değerlendirerek, bu eleştirilerin geçerliliği tartışacağız. Amacımız, transhümanizm ve kelam ilmi bağlamında İslam dininin insana

dair sunduğu perspektiflerin karşılaştırmalı bir analizini yaparak, aralarındaki potansiyel uyumu ortaya koymaktır. Bu bağlamda, transhümanizmin insanın doğasına yönelik iddiaları ve İslam düşüncesinin insanın ontolojik konumuna dair sunduğu görüşler arasında bir diyalog zemini oluşturup oluşturamayacağına dair bir değerlendirme sunacağız.

Araştırmanın Önemi

Transhümanizm gibi modern bir felsefi ve bilimsel hareketin insan tasavvurunu İslam'ın kelimelerindeki ana ekollerle birlikte ele almak, disiplinler arası bir çalışma örneği sunması bakımından da önemlidir. Çalışmamız, hem disiplinler arası bir perspektif sunarak literatüre önemli katkılar sağlayacağı hem de güncel ve geleceğe yönelik tartışmalar için okuyucuya değerli bilgiler sunacağını düşünmekteyiz.

Araştırmanın Amacı

Tezimizin ana amacı Transhümanizm gibi modern felsefi ve bilimsel bir hareketin ne olduğunu, fikrîsel dayanaklarını, beslendiği düşünsel ve pratik dinamikleri objektif bir şekilde ortaya koymak ve mevcut insanlık durumuna bakışının ve gelecek için kurguladığı insanlık tasavvurunun İslam kelimeler düşüncesiyle uzlaştırılıp uzlaştırılamayacağını ortaya koymaktır. Transhümanizm ve İslam dini arasında tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanması mümkün olmasa da Müslümanlar olarak gelecek insanlık tasavvuruna önemli fikrîsel katkılar sağlamamız hem mümkün hem de çok önemlidir. İnsan onurunun korunması, manevi ve teknolojik gelişimin dengelenmesi, sosyal adaletin sağlanması, doğanın korunması ve geleceğe yönelik vizyonlar gibi konularda İslam'ın sunduğu perspektifler, transhümanizm tartışmalarına değerli katkılar sunabilir. Bu yaklaşımlar, modern dünyada etik, manevi ve toplumsal sorunların daha kapsamlı ve dengeli bir şekilde ele alınmasına yardımcı olabilir. Bunun için de öncelikle tepkisel bir tavırdan ziyade uzlaşmacı ve objektif bir tavır, daha işe yarar sonuçlar doğuracaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu tez çalışmasında, "Transhümanizm ve Kelam İlmi Bağlamında İnsan Tasavvuru" konusunun derinlemesine incelenmesi amacıyla literatür taraması yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin başlıca nedeni, konunun teorik ve felsefi

doğası gereği, mevcut yazılı kaynakların ve akademik çalışmaların analiz edilmesinin uygun olmasıdır. Araştırma, transhümanizmin insan algısına dair sunduğu perspektiflerin, İslam'ın kelam ilmi bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini anlamayı hedeflemektedir.

Araştırma kapsamında, transhümanizm ve İslam teolojisi üzerine yazılmış, alanında uzman akademisyenlerin eserleri başta olmak üzere, kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kaynaklar, Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye ekollerinin insan tasavvuru üzerine görüşlerini içeren klasik ve çağdaş çalışmaları, transhümanizmin etik, ontolojik ve felsefi temellerine dair modern eserleri kapsamaktadır. Veri toplama sürecinde, ulusal ve uluslararası akademik veri tabanlarından, üniversite kütüphanelerinden ve dijital arşivlerden faydalanılmıştır. Kaynakların seçimi sırasında güncellik, bilimsel geçerlilik ve çalışmanın kapsamına uygunluk kriterleri gözetilmiştir. Toplanan literatür, içerik analizi yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Karşılaşılan Güçlükler

Araştırma sırasında karşılaşılan başlıca zorluklardan biri, transhümanizm üzerine yazılan Türkçe kaynakların büyük ölçüde olumsuz yönde eleştirel bir tavır sergilemesi olmuştur. Bu kaynakların, transhümanizmi genellikle olumsuz bir perspektiften ele alması, hareketin temel prensiplerini ve ideallerini objektif bir şekilde anlamamızı zorlaştırmıştır. Eleştirel eserler, transhümanizmi genellikle insan doğasına aykırı, tehlikeli veya ahlaki açıdan sorunlu bir hareket olarak tanımlama eğiliminde olmuşlardır. Bu durum, transhümanizmin kendi içindeki çeşitliliği ve destekçileri tarafından savunulan pozitif yönlerini tam anlamıyla kavrayabilmemizi güçleştirmiştir. Ayrıca, transhümanizmin çeşitli alt akımlarını ve bu akımların hedeflediği teknolojik ve biyomedikal ilerlemeleri anlamak için gerekli olan tarafsız ve analitik bir çerçeve oluşturma sürecimizi de zorlaştırmıştır. Bu zorlukları aşmak amacıyla, transhümanist yazarların çalışmalarına erişme yoluna gidilmiştir. Ancak, bu da farklı dillerde, özellikle İngilizce yazılmış eserleri geniş çapta tarama gerekliliğini doğurmuştur. Yabancı eserlerin çokluğu ve çeşitliliği, kapsamlı bir literatür taraması yapmayı zorlaştırmış; kaynaklara erişim, anlamlandırma ve değerlendirme süreçlerinde ek çaba gerektirmiştir. Bu süreçte, transhümanizmin savunucuları tarafından ileri sürülen argümanları ve hareketin felsefi, etik ve pratik temellerini doğrudan inceleyerek, daha dengeli ve kapsamlı bir değerlendirme yapma

fırsatı elde edilmiştir. Ancak, bu eserlerin çoğunluğunun yabancı dilde olması, dil engelini ve literatüre erişim zorluklarını da beraberinde getirmiştir.

1. BÖLÜM: TRANSHÜMANİZME DOĞRU

Transhümanizm akımının ortaya çıkış kaynağı, amaç, hedef ve iddialarının neler olduğu ve bu akımı besleyen unsurları daha iyi anlayabilmek için Avrupa'nın düşünce tarihinde biraz daha gerilere gitmek gerekmektedir. Orta Çağ düşünce yapısına bir başkaldırı olarak gelişen ve yeniden doğuşu simgeleyen Rönesans hareketiyle ön plana çıkan hümanist düşünce yapısında Transhümanist düşüncenin fikrîsel temellerine rastlanmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında Transhümanist düşünceyi daha iyi anlayabilmek adına öncelikli olarak hümanizmin ne olduğuna, ortaya çıkmasında etkili olan sebeplere, nasıl bir gelişim gösterdiğine değinmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

1.1. Hümanizmin Doğuşunda Önemli Bir Etken Olarak Orta Çağ Avrupası

Hümanizm kavramı, birbiriyle bağlantılı olacak şekilde biri tarihi olgusal diğeri ise normatif bir düşünce biçimi şeklinde iki farklı anlamlandırma şekliyle ön plana çıkmaktadır. Hümanizmin tarihi olgusal anlamıyla ilişkili olarak öncelikle onun ortaya çıkışına ekti eden, Batı Roma İmparatorluğunun MS 476 yılında yıkılışı ile başlatılıp 15.yy'da Rönesans hareketinin başlamasıyla birlikte sonlandırılan, Orta Çağ Avrupa'sının dönemsel koşullarının zikredilmesinin, hümanist düşünce yapısının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. Bu anlamda Orta Çağ Avrupa'sının siyasi, dini, ekonomik ve toplumsal yapısına bakacak olursak, Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla birlikte merkezi otoritenin dağıldığı Avrupa'da küçük yerel krallıklara bölünmüş feodal sistemin hakim unsur haline geldiği, siyasi anlamda bir kaos ve güvensizlik ortamının hâkim olduğu; ekonomik anlamda ticaretin neredeyse durma noktasına geldiği, dolayısıyla kent yaşamının fakirleşerek önemini yitirdiği bir tarım toplumu yapısı ile karşı karşıya kalırız.¹ Ayrıca İslâmiyet'in ortaya çıkışıyla sayıları giderek artan Müslümanlar, sınırlarını her geçen gün genişletmiş, bir zamanlar Avrupa gölü olarak kabul edilen ve Avrupa ticareti için önemli bir unsur olan Akdeniz, büyük oranda Müslümanların hakimiyetine girmiştir.² Orta Çağ boyunca Avrupa, güneyden ve doğudan Müslümanlar tarafından sürekli olarak baskılanmış ve diğer iki ana karayla olan

¹ Mehmet Ali Ağaoğulları-Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, (Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1991), 162-163.

² Henri Pirenne, *Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 10.

bağlantısı kesilerek kendi içine kapalı bir toplumsal yapının oluşmasına sebep olunmuştur. Devlet otoritesinin dağıldığı ve ekonomik anlamda oldukça zayıf olan bu toplumda Hristiyanlık, oluşan bu otorite boşluklarını doldurarak Batı Avrupa'nın dini olmanın yanında siyasi, ekonomik, sosyal hayatının da en etkili unsurlarından biri olmuştur.

Roma imparatorluğu döneminde resmi din olarak kabul edilmiş olan Hristiyanlık zamanla kilise bünyesinde hiyerarşik bir biçimde örgütlenerek devlet bünyesinde yer alan dini-dünyevi bir kurum niteliğini kazanmıştır.³ Batı Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla birlikte oluşan otorite boşluğunda ise bu kurumsal yapı dini-dünyevi iktidar olma yönündeki egemenliği giderek sağlamlaştırmaya başlamıştır.⁴ İmparatorluğun çöküşüyle birlikte kurumsal Hristiyanlığın hiyerarşik yapısının en üstünde yer alan papalık bir nevi imparator figürünü, başpiskoposlar, piskoposlar ve onların altında yer alan ve her yörede bulunan rahipler ise bir nevi imparatora bağlı yöneticiler figürü yansıtarak, kendilerine bağlı yasalar, cezalar, hapisaneler ve vergi sistemleri tesis etmişlerdir.⁵ Papalığa bağlı piskoposluklar, bulundukları bölgede, kilisenin daha önceden sistemleştirdiği hukuk kurallarıyla yargılama yetkisini ellerinde bulundurmışlardır. Üstelik sahip oldukları yargılama yetkisi yalnızca din adamlarını değil piskoposluk bölgesinin sınırları içerisinde yer alan tüm halkı ilgilendiren evlilik, vasiyetname, medeni durum gibi benzeri konuları da kapsamıştır.⁶ Kilisenin elinde bulunan bu yargılama yetkisinin kapsamının ve şiddetinin ne denli güçlü olduğu ilerleyen yıllarda engizisyon mahkemelerinde de gözler önüne serilmektedir.

Roma imparatorluğunun çöküşüyle birlikte Roma eğitim sistemi de dağılmış, ana eğitim merkezleri manastırlar olmuştur. İlk başta din adamlarının yetiştirilmesi için kurulan manastır okulları daha sonra Roma okulları ortadan kaybolunca sıradan gençleri de kabul etmeye başlamıştır.⁷ Zamanla krallar ve büyük lordlar şansöyelerini, sekreterlerini ve noterlerini kısacası tüm öğrenim görmüş personellerini kilise okullarında yetiştirmiş insanlar arasından seçmek zorunda kalmıştır.⁸ Kilise 1000 yıllarına kadar manastır, 1000-

³ Ağaoğulları-Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 92,

⁴ Ağaoğulları-Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 148

⁵ John Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi*, çev. Mihriban Doğan (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 38.

⁶ Henri Pirenne, *Orta Çağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev. Şadan Karadeniz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 53-55.

⁷ Nobuo Shimahara- Robert F. Arnove, "Europe in the Middle Ages", *Britannica* (2 Ocak 2024).

⁸ Pirenne, *Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, 21.

1150 yılları arasında katedral okulları ve 1150 yıllarından itibaren ise üniversitelerle kurumsallaştırarak düşünce yapısının döneme iyice sirayet etmesini sağlamıştır. Kilisenin 8. Yüzyıldan itibaren söz konusu eğitim kurumlarıyla okuttuğu ve benimsetmeye çalıştığı felsefi yöntem ise skolastisizm olarak adlandırılan düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemi özünde Hristiyan teolojisinin, metodolojik ve felsefi açıdan rasyonel ve tutarlı bir bütün olarak ortaya konulmasını amaçlar. Hristiyan dünya görüşünü meşrulaştırmak ve bu dinin dogmalarını açıklayıp temellendirmek için çalışan skolastik düşünce sistemi, aklı inanca ve vahye tabi kılarak Hristiyanlığın felsefe ya da akılla bağdaştırdığını her fırsatta öne çıkarmaya çalışmıştır.⁹

Orta Çağda tüm Hristiyan dünyasında yayılmış olan kilise ve onun faaliyet alanları, feodal sistemin zenginlik unsuru olan toprak zenginliği bakımından zamanla epey yüklü bir servet edinmiştir. Bu zenginliği oluşturan kaynakları arasında, ölmeden önce Tanrının rızasını kazanmak isteyen insanların kiliseye toprak bağışında bulunması, kilisenin hastalara, yoksullara yardım ederek hayırlı bir iş yaptığına inanan ve hayra katkıda bulunmak isteyenlerin yine kiliseye toprak bağışlaması zikredilebilir. Bunun yanında bazı soyluların ve kralların savaşlarda fethettikleri topraklardan kiliseye bağışta bulunmaları kilisenin maddi kaynaklarının artmasına katkı sağlamıştır. Böylece kilise Batı Avrupa'daki tüm toprakların üçte biri ile yarısı arasında bir toprak zenginliğine kavuşmuştur.¹⁰ Bu ve benzeri yollarla döneminin en büyük ve en zengin kurumu haline gelen kilise ve kilise adamları, İncil'de de kayıtlı olduğu gibi Hz. İsa ve takipçilerinin mütevazı yolundan sapmış, üstelik bu sapkınlıklarını gizlemek için de Latince olması sebebiyle çok az insanın okuyabildiği İncili yorumlamada kendilerini tek otorite olarak ilan etmişler, bunun hilafına davrananları ise küfürle itham etmişlerdir.¹¹ Dönemin en zengin kurumu olan kilisenin karşısında yer alarak dinden aforoz edilmek ise insanların çekindiği bir durum olmuştur. Çünkü kilisenin siyasi ve ekonomik alandaki otoritesi, merkezi otoritenin bulunmadığı bir dönemde, insanlara güvence sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Bunun yanında Hristiyan bir birey için manevi bağlılığının bulunduğu dinden aforoz edilmek istenmeyen bir durum olmuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde

⁹Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 307-309,

¹⁰ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 22-23.

¹¹ Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi*, çev. Mihriban Doğan, 39.

kilisenin bu aşırı zenginliği ve zenginliğini giderek artıran uygulamaları kendisine karşı birtakım tepkilerin oluşmasının sebeplerinden biri olmuştur.

Orta Çağ Avrupa'sının toplumsal hayatını neredeyse tüm yönleriyle kuşatan kilise siyasi anlamda da giderek güçlenmiştir. Bir süre tam bağımsız bir siyasi otorite olamasa da dönemin Avrupa'sının siyasetinde önemli bir konumda yer almıştır. Papalar kilisenin menfaatini gözeterek krallara taç giydirmiş, iktidarda bir boşluk olduğunda yerel prensleri imparator ilan etmişlerdir.¹² Yaklaşık bin yıl süren Orta Çağın ilk dönemlerinde, daha çok krallıklara bağlı feodal sistemin önemli bir unsuru olarak öne çıkan kilise bu çağın son çeyreğinde dünyevi otoritesini de giderek bağımsızlaştırmıştır. Özellikle 1073 yılında VII. Gregorius adıyla papa olan Hildebrand'ın kilisenin dünyevi iktidarın üzerindeki üstünlüğünü sağlamak adına somut girişimlerde bulunması dikkat çekicidir. Bu anlamda kiliseyi, dünyevi otoritenin temsilcisi olan krallıklardan tamamen bağımsız hale getirmek adına öncelikle bulundukları dinsel makamları belirli menfaatler mukabilinde elde etmiş olan din adamlarını görevlerinden azletmiş, mülklerini senyörlerden fief¹³ ilişkisiyle elde etmiş olan piskoposları ve manastır başkanlarını aforoz ederek onları doğrudan dinin dışına atmış, ruhbanların dünyevi ilişkilerini kontrol etmek adına din adamlarının evlenmelerini yasaklamıştır. Rahipleri piskoposluk verme yoluyla kendilerine bağımlı kılan senyörler Kilise dışına itilmiş böylece kilise ve kilise adamlarının dünyevi otoriteye olan bağımlılıklarının tamamen ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.¹⁴ Kilisenin krallara ve senyörlere olan bağımlılığı ortadan kaldırdıktan sonra dünyevi iktidarı sağlamak adına geliştirilen ve İncil ile temellendirilen 'iki kılıç kuramı' ortaya atılmıştır. Bu kuram ilk olarak 492-496 yıllarında papalık yapan papa I. Gelasius tarafından Kilise'nin Doğu Roma İmparatorluğu karşısındaki bağımsızlığını garantilemek maksadıyla oluşturulmuştur. Kurama göre iki ayrı iktidara sahip iki ayrı oluşumun sorumluluk, hak ve yetki sahibi olduğu alanların birbirinden ayrı olması gerekmektedir. Ancak I. Gelasius'un dini ve dünyevi otoriteyi birbirinden ayırmak için öne sürdüğü bu kuram 1073-1085 yılları arasında papalık görevini icra etmiş olan Papa VII. Gregorius tarafından, tam tersine ayrımı kilisenin lehine olacak şekilde ortadan kaldırılmak için

¹² Hirst, *Kısa Avrupa Tarihi*, çev. Mihriban Doğan, 130-132.

¹³ Fief, Avrupa feodal toplumunda, bir vassalın hizmetleri karşılığında lordundan elde ettiği gelir kaynağıdır. Fief, feodal toplumun merkezi kurumunu oluşturur. The Editors of Encyclopaedia Britannica, "Fief", *Britannica* (3 Ocak 2024).

¹⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları (ed.), Sokrates'ten *Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 245-246.

kullanılmıştır. Kuramın aldığı yeni anlama göre yine biri dini diğeri ise dünyevi olmak üzere iki ayrı iktidar yani kılıç vardır ancak her iki kılıç da kiliseye bağlıdır. Buna göre kralın kılıcı kiliseye tabi olmak zorundadır ve tüm dünyevi yöneticilerin, Tanrı'nın hizmetkarları olarak Petrus ve onun vekili olan Papa'nın hizmetinde olmaları gerekmektedir.¹⁵ Papa VII. Gregorius kiliseyi krallıkların dünyevi otoritesinden bağımsız hale getirdikten sonra iki kılıç kuramına yeni bir yorum getirerek, kilisenin dünyevi iktidara sahip olma yönündeki adımlarını net bir şekilde somutlaştırmış ancak bu durum papa VII. Gregorius ile dönemin Kutsal Roma-Cermen imparatoru IV. Henri arasında çekişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. İmparator IV. Henri papa VII. Gregorius'un papalıktan çekilmesini istemiş buna karşılık papa da imparatoru aforoz etmiştir. Sonuç olarak Cermen topraklarında bir iç savaş çıkmış ve Cermen prensler aforoz edilmiş bir kralı tanımayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine kral IV. Henri pişmanlık içinde İtalya'ya giderek papadan aforozu kaldırmasını istemiş, papa da sonunda Henri'nin aforozunu kaldırmıştır. Tüm bu olanlardan sonra IV. Henri kendisine başkaldıran prenslerle daha güçlü bir biçimde mücadele etme olanağı bulmuş ancak papanın ayağına kadar giderek ondan af dilemesi papanın otoritesini güçlendirmiştir. Ancak yine de krallar ve papalık arasındaki mücadele hep devam etmiştir.¹⁶

1096-1203 yılları arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferleri kilisenin Avrupa toplumu üzerindeki birleştirici ve yönlendirici siyasi bir otorite haline geldiğinin önemli bir göstergesidir. Bir devlet gibi insanları bir idealin etrafında organize ederek savaşa sokabilmesi kilisenin Avrupa toplumu üzerindeki nüfuzunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bunun yanında Haçlı Seferleri Avrupa tarihinde bir domino etkisi yaratarak Batı Avrupa tarihinin seyrinin değişmesine sebep olan önemli gelişmelerin de önünü açmıştır. Seferlerle birlikte Akdeniz'de geri kazanılan hakimiyet ticari faaliyetleri ve diğer medeniyetlerle iletişimi canlandırmıştır.¹⁷ Kilisenin organize ettiği bu seferler sayesinde haçlı askerlerinin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmeti sağlayan İtalyan kentler güçlenmeye başlayarak zayıf krallıklar karşısında özerk siyasal yapılar haline gelemeye başlamışlardır. Zayıf krallıklar karşısında özerk siyasal yapılar haline gelen bu kentlerde ise feodal tabakanın dışında kalan, piyasa ilişkilerine tabi olan ve bununla güçlenen "burjuvazi" tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. İlerleyen dönemlerde güçlenen

¹⁵ Ağaoğulları (ed.), Sokrates'ten *Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 248-249.

¹⁶ Ağaoğulları-Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 178.

¹⁷ Pirenne, *Orta Çağ Kentleri*, çev. Şadan Karadeniz, 72.

burjuvazi, krallık ve kilise arasındaki mücadelede belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Burjuvazinin desteğini alan krallar merkezi otoritelerini güçlendirmeye başlamış böylece ulus devlete giden yolların önü açılmıştır.¹⁸ Orta Çağ boyunca papanın ve büyük oranda papaya bağlı imparatorun otoritesi altında yaşayan Avrupa halkında oluşan bu ulus bilinci, ilerleyen yüzyıllarda insanlığın düşünce dünyasını şekillendiren bireysellik düşüncesinin gelişimine de katkı sağlamıştır. Ayrıca zamanla Avrupalı ulus devletler arasında rekabet giderek artmış, bu ise devletleri yeni kaynaklar ve faaliyet alanları aramaya sevk etmiştir. Bu amaçla, Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda yayılımını sağlayan, coğrafi keşifler yapılmaya başlanmıştır.¹⁹ Kilisenin kendi emelleri adına organize ettiği haclı seferlerinin Avrupa toplumu üzerinde oluşturduğu, ticaret ve kent hayatının canlanması gibi, olumlu sonuçlar Avrupa'da düşünsel anlamda da bir dönüşümün başlamasına vesile olmuştur. Haclı seferleriyle birlikte Doğu'da bulunan barut, pusula, matbaa gibi birtakım icatların Avrupa'ya intikal etmesi bu fikirsel dönüşümler üzerinde etkili olmuştur. Bunun yanında İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından fethedilmesi sonucu Antik Yunan kültürüne hâkim olan âlimlerin İtalya'ya göç etmesi ve Avrupa'da bu kültürün yeniden canlandırması da söz konusu fikirsel dönüşümün üzerinde etkili olmuştur.²⁰

1300'lü yıllarda, gelişen İtalyan kentlerindeki varlıklı ve eğitimli seküler gruplar, soylu sınıfın şövalye kültürü ve ruhban sınıfın skolastik kültüründen ayrı yeni bir kültür arayışı içine girmişlerdir. 19. Yüzyıldan sonra ise bu arayış ve düşünsel yapı Hümanizm olarak adlandırılmıştır.²¹ Avrupa'daki düşünsel dönüşüme eşlik eden Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin söylem, uygulama ve amaçlarına bakacak olursak, kilisenin pasivize ettiği insanı merkeze alarak onun özgürlüğünü, değerini ve potansiyelini vurgulayan hümanistik düşüncenin kodlarını görebiliriz. 14. Yüzyıl dolaylarında başlayarak Avrupa tarihinde meydana gelen bu uyanış ve fikirsel hareketler Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda büyük bir paradigma değişimi yaşamasına sebep olmuştur. Avrupa'nın dünyaya yayılımıyla birlikte ise bu yeni paradigma tüm dünyayı etkilemiştir. Artık bin yıllık Orta Çağ dönemi kapatılıp Yeni Çağ olarak adlandırılan

¹⁸ Ağaoğulları (ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, 246-248.

¹⁹ Halil İnalçık, *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 5.

²⁰ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 377-378.

²¹ Charles G. Nauert, *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, çev. Bahar Tırnakçı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 11.

modern döneme geçiş yapılmıştır. Modern dönemde otorite dinden insanın eline geçmiş, dini metinlerde yer alan metafizik hakikatlerin yerini insan aklının ürünü olan ve empirik gözlemlere dayanan bilimsel hakikatler almıştır.

1.2. Hümanizm Nedir?

Tarihi olgusal anlamı itibarıyla 13-14. yy.'da İtalya'da ortaya çıkarak daha sonra tüm kıta Avrupa'sına yayılan, Rönesans hareketine can ve rengini veren Hümanizm, bu dönemde daha çok Orta Çağda kilisenin domine ettiği skolastik düşünce sistemine karşı alternatif bir eğitim sistemi ve araştırma biçimi olarak görülmektedir. Skolastik düşünceye karşı geliştirilen bu yeni eğitim ve araştırma disiplini antik dünyaya uzanan Grek ve Roma kültürünün yeniden canlandırılması faaliyetidir.²² Orta Çağ düşünce dünyasına hakim olan Hristiyan felsefesine baktığımızda, Patristik felsefe ve Skolastik felsefede, yine Antik Yunan felsefesinin etkisi oldukça barizdir. Ancak bu dönemde Antik Yunan felsefesi daha çok Hristiyan öğretilerini temellendirmek ve ona hizmet etmek üzere kullanılmıştır. Hristiyan felsefesi her ne kadar tamamen dine dayalı bir düşünce yapısı gösterse de Tanrı tarafından vahyedilen hakikatleri anlamlandırmak ve temellendirmek için kullandığı yöntem, kavram, kategori ve terminolojisi büyük oranda Antik Yunana dayanır. Ancak Antik Yunan felsefesi dinamik bir yapı arz ederken Hristiyan felsefesi statik bir yapıdadır. Çünkü Antik Yunan'da insan ve doğanın temele alındığı, dünyevi saadetin tesisinin amaçlandığı ve insanın bu amacı gerçekleştirebilecek kabiliyette olduğu fikri kabul edilirken; Hristiyan felsefesinde Tanrının merkeze alındığı, ahiret saadetine odaklanılan ve bu saadetin Tanrının insanlara vahiy yoluyla ilettiği hakikatler vasıtasıyla tesis edilebileceği düşüncesi hakimdir.²³ Bu sebeple kilisenin domine ettiği düşünce sistemi dogmatik, kuru ve donuk görülmüş bunun yerine antik kültürün düşünce temellerine dayalı yeni ve işlevsel bir eğitim sistemi ve buna bağlı olarak yeni bir insanlık potansiyeli oluşturulmak istenmiştir. Bu dönemde eski Yunan ve Roma klasiklerini incelemekle özellikle ilgilenilmesinin sebebi, bu edebiyatta yeniden canlandırılmak istenilen insanlık idealinin bulunduğu düşünülmesidir.²⁴ Yeniden canlandırılmak istenen insanlık ideali ise kilisenin despotizmine karşı alternatif bir otorite olarak konumlandırılmak istenmiştir. Çünkü hümanist anlayışa göre insanlık teolojik

²² Robert Grudin, "Humanism", *Britannica* (10 Ocak 2024).

²³ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 174-176.

²⁴ Richard Norman, *On Humanism* (London: Routledge, 2004), 8-9.

belirlemelerden bağımsız bir halde rasyonel bir varlık olarak kendi doğasını, en iyi şekilde görüp anlamlandırabilecek kapasitededir. Klasik edebiyat ise insanın entelektüel ve ahlaki özgürlüğünü en iyi şekilde yansıtmaya yardımcı olması sebebiyle hümanist hareket için önemli bir referans noktası olmuştur.²⁵

Hümanistlerin, Rönesans döneminde, insan düşüncesini sınırlayan kilise ve skolastik düşünce biçiminin sınırlamalarından kurtulmak için kolektif bir arzuyla birleşmeleri onların Hristiyan teolojisinden tamamen kopması anlamına gelmemektedir. Hatta bazı önde gelen hümanistler, Kilise Babaları ve Yeni Ahit'te, Hristiyanlık inancının daha saf ve temel haline geri dönüşü teşvik eden bir perspektif bulunmak gayesindeydiler. Bu perspektifle Hristiyanlığın yeniden canlanması ve Hristiyan ideallerinin tekrar ön plana çıkması yönünde çaba sarf etmişlerdir. Örneğin hümanizmine temel karakterini veren Francesco Petrarch, pek çok yazısında önemli kişisel ve dini soruları gündeme getirerek Hristiyanlığın insan ve doğa hakkındaki görüşlerinin savunuculuğunu yapmıştır. Ona göre eski kültür Hristiyanlığın hizmetçisidir. Hümanist hareketin en önde gelen temsilcilerinden biri olan Erasmus, felsefi çalışmaların yeniden canlandırılmasının en yüksek amacının İncil'deki basit ve saf Hristiyanlıkla tanışmak olacağını söylemektedir. İngiltere'de hümanist harekete en güçlü ivmeyi ve yönü veren John Colet, Oxford'da Aziz Pavlus'un Mektupları üzerine verdiği konferanslarda 'Kutsal Yazılardaki kitapların tam anlamını keşfetmek için hümanist öğrenme biçiminin eleştirel yöntemlerini uygulayan ilk kişi olarak bir çığır açmıştır.²⁶ Tüm bunlardan anlamalıyız ki hümanist hareket klasik kültürün yalnızca yeniden canlandırılması faaliyeti değildir. Bu kültürle insanlığın yaşamındaki her alan için yeni ve daha tatmin edici anlamlar keşfedilmek istenmiştir. Bu keşfe dönemin Avrupa'sında, en baskın ve yönlendirici güç olarak, kurumsal Hristiyanlık ve onun söylemleri üzerinden başlanması da gayet anlaşılır bir durumdur.

Hümanizmin tarihi olgusal anlamı itibariyle hangi zaman ve zeminde ortaya çıktığına ve ne anlam ifade ettiğine değindiğimize göre, hümanizm kelimesinin yine bu bağlamda hangi kelime ve kelime gruplarına dayandırılabilceğine bakabiliriz. Antik Yunan'da ideal bir vatandaşın eğitimi ve yetiştirilmesi anlamına gelen "peideia" kelimesinin Latincesi "humanitas"tır. Aynı zamanda Romalı bir devlet adamı olan Cicero'nun entelektüel düşüncesinin eğitimsel ve politik idealini temsil eden "humanistas" kelimesi,

²⁵ Norman, *On Humanism*, 10.

²⁶ Hugh Watt, "Humanist", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (London: T&T Clark, 2003), 6/332-335.

rönesans dönemindeki hümanist harekete hem isimlendirme hem de fikirsel olarak kaynaklık teşkil etmektedir. Humanitas ile insanın erdemlerinin mümkün olan en üst düzeye ulaştırılması hedeflenmektedir. Humanitas'ın ortaya çıkarmak istediği insan, kilise adamlarının aksine, izole ve münzevi bir filozof ya da edebiyat adamı değildir, aynı zamanda aktif yaşamın bir katılımcısı olarak hayatın içinden ve ulaşılabilir bir kimsedir.²⁷ Hümanist hareket, “studia humanitatis” veya “humaniora”, yani özgür sanatlar veya insanî çalışmalar olarak da ifade edilen humanitasın eğitim müfredatına dayanmaktadır.²⁸ Hayata en iyi hazırlığı sağladığı ve yönetici sınıfların eğitiminin merkezi odağı haline gelmesi gerektiği düşünülen bu eğitimin müfredatında; gramer (yani Latincenin grameri, eğitim dili), retorik (etkili iletişim ve iletişim sanatının incelenmesi hem yazılı hem de sözlü ikna), ahlak felsefesi (gündelik yaşamda sorumlu seçimler yapma sanatı), şiir (antik edebiyatın okunmasını ima eden) ve tarih (ahlaki seçimlerin sonuçlarını gösteren bir örnek kaynağı olarak kabul edilir) dersleri bulunmaktadır. Bir hümanist bu derslerin öğretmeni veya takipçisidir. Hümanistlere göre söz konusu dersler Orta Çağ eğitiminde vurgulanan teorik konulara kıyasla gerçek yaşam için daha pratik çözümler sunmaktadır.²⁹ Orta Çağın eğitiminin programında yer alan mantık ve doğa bilimleri derslerinin yoğunluğu Hümanistlerce tümüyle kurgusal meseleler hakkında tartışmalar olarak görülmüş, doğa hakkındaki olgusal bilgilerin -doğru bile olsalar- bilgece ahlaki seçimler yapabilmekte yarasız olduğu düşünülmüştür.³⁰ Humanist terimi, başlangıçta klasik edebiyatın profesyonel kamu veya özel öğretmenlerini ifade eden bir terimken, zamanla daha kapsamlı bir anlam kazanarak, klasik öğrenimin tüm taraftarlarına atıfta bulunan bir anlam kazanmıştır. Hümanizm yalnızca profesyonel eğitimciler tarafından değil, aynı zamanda pek çok edebiyatçı, tarihçi, ahlak filozofu, devlet adamı ve kilise adamı tarafından benimsenerek geliştirilmeye başlanmıştır.³¹ Hümanizm, 15. yy ortalarına doğru tam anlamıyla gelişmiş bir düşünce biçimi olarak Avrupa’da ön plana çıkmaya başlamıştır. Başlangıçta yalnızca eğitim alanında klasik kültür ve edebiyatı canlandırma faaliyetiyken zamanla pek çok farklı fikri hareketi de

²⁷ The Editors of Encyclopaedia Britannica, “Paideia”, *Britannica* (15 Ocak 2024); Grudin, “Humanism”.

²⁸ Lewis W. Spitz, “Humanism”, *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Simon & Schuster Macmillan, 1993), 5/511.

²⁹ Charles G. Nauert, *Historical Dictionary of the Renaissance*, (Oxford: The Scarecrow Press, 2004), “Humanism/Humanist”, 201-202.

³⁰ Nauert, *Avrupa’da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*, 20.

³¹ Spitz, “Humanism”, 5/512.

içerisine alıp, pasif bir taklit ve inceleme faaliyetini aşarak kendine güvenen bir eleştiri biçimi halini alan şemsiye bir kavram haline gelmiştir. Giderek tüm bilgi alanlarına yayılan hümanizm, keşfettiği klasiklerin rehberliğinde tüm Orta Çağın bilimsel ve dinsel değerlerini eleştiri süzgecinden geçirmiştir.³² Hümanizm bu yeni haliyle normatif bir düşünce biçimi olarak, insan merkezli çeşitli inanç, yöntem ve felsefi düşünce hareketlerine de uygulanır hale gelmiştir. Böylece çeşitli sosyal, politik ve felsefi hareketlerle ilişkilendirilen, her birinin kendine özgü tarihsel gelişimi, kendine özgü özellikleri ve insan olmanın ne anlama geldiğine dair farklı bakış açıları olan pek çok hümanist söylem geliştirilmiştir. Örneğin 4. yy İtalyan şehir devletlerinin sivil hümanizmi, 16. yy Kuzey Avrupa'sının Protestan hümanizmi, aydınlanmış modernitenin devrimlerine katılan rasyonalist hümanizm ve Avrupa burjuvazilerinin onun üzerinde hegemonyalarını kurdukları romantik ve pozitivist hümanizmler, Dünyayı sarsan devrimci hümanizm ve onu evcilleştirmeye çalışan liberal hümanizm, Nazilerin hümanizmi ve onların kurbanlarının ve muhaliflerinin hümanizmi, Heidegger'in antihümanist hümanizmi ve Foucault ve Althusser'in hümanist antihümanizmi gibi daha çoğaltabileceğimiz pek çok hümanist söylem vardır ve bunlar tek bir hatta tek bir çizgiye ya da kalıba indirgenemezlerdir.³³ Amerikan Hümanist Derneğinin web sayfasında belirtildiğine göre hümanizm nedir sorusuna alacağımız yanıt bu soruyu ne tür bir hümaniste sorduğumuza göre değişecektir.³⁴ Heidegger'e göre hümanizm, genel olarak insanın insanlığı için özgür olması ve kendi değerini bulması yönünde sarf edilen çabalar olarak anlaşıldığında, insanın özgürlüğünden ve doğasından ne anlaşıldığına göre hümanizmin gerçekleşmesine giden yollar da birbirinden farklı olacaktır. Hümanizm böyle geniş bir anlamda ele alındığında, Hristiyanlık da bir hümanizm türüdür çünkü Hristiyan öğretiye göre her şey insan ruhunun selametine bağlıdır. Hümanizmin; tarzları, amaçları, temelleri, gerçekleştirilmelerindeki şekil ve araçları, öğretilerinin biçimleri farklı olsa da temelde insanın onuru ve insaniyeti ön planda tutma noktasında birbirleriyle örtüşürler. Yani, hümanizm düşüncesinin temelindeki insan merkezli değerler her türlü hümanist yaklaşımın temelini oluşturur.³⁵ Hümanizm, normatif ve uyarlanabilir bir düşünce biçimi olarak, insanın değerini, özgürlüğünü ve potansiyelini vurgulamanın

³² İnalcık, *Rönesans Avrupası*, 62,

³³ Tony Davies, *Humanism* (London: Routledge, 1997), 131.

³⁴ American Humanist Association (AHA), "What Is Humanism?" (15 Ocak 2024) <https://americanhumanist.org/what-is-humanism/edwards-what-is-humanism/>

³⁵ Martin Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020), 13.

yanında insanın doğa ve Tanrı karşısındaki konumunu da belirler. İnsanı ve insan aklını tek ve en yüksek değer kaynağı olarak görerek onu doğa ve Tanrı karşısında merkezi bir konuma yerleştirir. İnsan, yaratıcı ve ahlaki gelişimini, rasyonel ve anlamlı bir biçimde doğaüstü alana hiç başvurmada doğa yoldan gerçekleştirilebilir. Yani kendi aklı ile doğruyu ve iyiyi bulabilir. İnsan özgür, özerk ve sorumlu bir birey olarak doğayı tanıma, değiştirme ve ondan yararlanma yeteneğine sahiptir.³⁶ En umumi anlamıyla hümanizm insanı kâinatın merkezi ve tercümanı olarak kabul eden ve kâinatı insan vasıtasıyla açıklamaya çalışan bir düşünce sistemidir. İnsan kendisi ve kendisi ile kâinat arasındaki ilişkileri anlamak istediği anda Hümanizm doğar. Bu yönüyle hümanizmin nerede ve ne zaman başladığı sorularının yanıtı insanlık tarihinin başlangıcına kadar götürülebilir. Bu anlamda bir ağacın altında murakabeye dalan ve ıstırapın menşeyini düşünen Buda hümanist bir faaliyet yürütmüştür. Yine “Sorgulanmamış hayat yaşamaya değmez” diyen Sokrates de bir hümanisttir.³⁷

Netice itibarıyla hümanizme tarihsel bir başlangıç noktası belirlemek istediğimizde, Rönesans hareketi ve onun fikrî temelleriyle ilişkili olan bir tür eğitim ve araştırma metodu olarak karşımıza çıktığını gözlemlemekteyiz. Bu zaman ve zemine kaynaklık eden hümanist düşüncenin fikrî temellerine bir başlangıç noktası tayin etmek istediğimizde ise çok daha gerilere gitmemiz gerekebilmektedir. Ancak Hümanizmi sistemli fikrî bir uyanış hareketi olarak ele almak istediğimizde onu tarihi olgusal anlamının bağlamından ayrı düşünmek mümkün görülmemektedir. Daha öncesinde bireysel ya da etkisiz küçük gruplar halinde dillendirilen hümanist düşünceler Avrupa’daki fikrî uyanışla birlikte çok daha geniş kitlelerce benimsenerek dile getirilmiş, var olan düzene kollektif bir karşı duruş sergilenerek etkili bir hareket oluşturulmuştur. İnsan merkezli düşünme biçimi artık yeni ve etkili bir yöntem olarak Rönesans’tan günümüze değin insanın kendisi ve kendisi dışındakilerle kurduğu ilişkilerde baskın bir unsur haline gelmiştir. Nitekim Hümanizm düşüncesinin fikrî yansımalarını Rönesans sonrasında meydana gelen Reform ve Aydınlanma hareketlerinin temel düşünce yapısında da gözlemlemekteyiz. Rönesansla birlikte sanat, edebiyat, bilim ve felsefe alanlarında bir gelişim ve yenilenme dönemi başlamış, bilimsel ve felsefi düşüncelerde insan merkezli yeni bir perspektif geliştirilmiştir. Bu da Avrupa’da bilimsel

³⁶ TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları (TÜBİTAK), “Hümanizm” (2 Şubat 2024).

³⁷ Emel Esin, “Yeni Bir Hümanizm Görüşü”, *Türk Yurdu*, 1 (Mart 1959), 10.

ve kültürel ilerlemenin önünü açmıştır. Reform hareketiyle birlikte ise Kilisesi'nin dogmatik yapısına karşı çıkmıştır. Martin Luther ve diğer reformcular, kilisenin yanlış uygulamalarını eleştirmiş ve Hristiyanlığı daha saf bir şekilde yaşamayı savunmuşlardır. Bu hareketle dini özgürlük ve toleransın önemi vurgulanmış, kilisenin dini hayattaki mutlak otoritesi sınırlandırılmak istenmiştir. Aydınlanma hareketiyle ise bilim, akıl ve insan hakları gibi kavramlar ön plana çıkarılmıştır. Aydınlanma düşünürleri, Orta Çağdan kalma dogmatik inançlara karşı çıkmış ve bilimsel yöntemleri ve rasyonalizmi savunmuşlardır. Bu hareket, insanların düşünce özgürlüğüne ve eşitliğine olan inançlarını güçlendirmiş ve modern demokratik değerlerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sanayi devrimi ve sonrasında hızla gelişen teknolojik yeniliklerle birlikte, insanın var olan değerini ve potansiyelini vurgulayan insan merkezli hümanist düşüncenin yerini artık teknoloji aracılığıyla insanın var olan fiziksel ve zihinsel sınırlarının ötesine geçilmesi gerektiğini vurgulayan Transhümanizm akımı almaya başlamıştır.

2. BÖLÜM: TRANSHÜMANİZM

2.1. Tarihçe

Transhümanizmin ne olduğuna geçmeden evvel, bu kelimenin günümüzde ifade ettiği manada bir hareketin ismi olarak kullanımından önce, transhüman kelimesinin hangi anlam ve bağlamlarda kullanıldığına bir göz atalım. Transhüman kelimesi, geçmişten bugüne değin, farklı bağlamlarda da olsa, genel olarak insanlık namına bir dönüşüm ve değişimi ifade eder nitelikte ve anlamda kullanılmıştır. Transhüman kelimesinin ilk kullanımını Dante'nin 1308-1321 yıllarında kaleme aldığı *İlahi Komedya* adlı eserinde görmekteyiz. Metinde İtalyanca bir fiil olarak "transumanare" veya "transumanar" şeklinde geçen trans-human kelimesi bu bağlamda "insanlık durumunun ve algısının dışına çıkmak" anlamında kullanılmıştır.³⁸ Ölüm sonrasında cennet, cehennem ve araf gibi yerlere yapılan seyahatlerin kurgusal olarak anlatıldığı dini içerikli bu metinde söz konusu kelimenin kullanımı eskatolojide insan vücudunun ölümsüz ete dönüşmesini tanımlamak için kullanıldığından dolayı günümüzde ifade ettiği anlamı yansıtmamaktadır.³⁹ T.S. Eliot'ın 1935 tarihli *Kokteyl Parti* adlı eserinde ise "transhumanized" terimini kullanarak insanın aydınlanma sürecinde bir dönüşüm geçirdiği ve insanın ötesine geçtiğini vurgulamak istemiştir.⁴⁰ Ancak bu kullanım da Transhümanizmi günümüzdeki kullanım şekliyle tam olarak karşılamamaktadır.

Julian Huxley 1957 tarihinde yayımlanan *New Bottles For New Wine* adlı eserinde "Transhumanism" başlıklı kısa bir bölüm açmış ve söz konusu kelimeyi "insanın insan olarak kalması, ancak insan doğası için yeni olanakları gerçekleştirerek kendisini aşması" anlamında kullanmıştır. Yani, Transhümanizm terimi, insanın insan olarak kalmasına rağmen potansiyelini ve insan doğasının yeni olanaklarını gerçekleştirerek kendisini aşması fikrini ifade etmektedir. Huxley'in bu kullanımı, terimin daha geniş bir anlamda evrimsel bir görüşü temsil ettiğini ve insanın potansiyelini geliştirme ve dönüşüm sürecini vurguladığını göstermektedir.⁴¹ "Transhüman" terimi fütürist F. M. Estfandiary

³⁸ Natasha Vita-More, "History of Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 50.

³⁹ Newton Lee, "Brave New World of Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 4.

⁴⁰ Vita-More, "History of Transhumanism", 50.

⁴¹ Max More, "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 8.

tarafından ise "geçişsel insan" anlamında kullanılmıştır. Ona göre trans insanlar yeni evrimsel varlıkların en erken belirtisidir. Trans insanlık belirtilerinin ise protezler, estetik cerrahi, yoğun telekomünikasyon kullanımı, kozmopolit bir bakış açısı ve dünya turu yaşam tarzı, androjenik, aracılı üreme, dini inançların olmaması ve geleneksel aile değerlerinin reddi gibi unsurları içerdiğini belirtmiştir.⁴² Huxley'in Transhümanizmi ve Estfandiary'nin transhüman tanımı her ne kadar günümüzdeki Transhümanist hareketin tanımlarıyla ve fikirsel alt yapısıyla büyük oranda örtüşse de henüz bir düşünce biçimi olarak Transhümanizmden bahsetmek mümkün değildir. Tam olarak günümüzde ifade ettiği anlamda Transhümanist harekete işaret eden bir kullanımdan bahsedebilmemiz ise Max More'un 1990'de kaleme aldığı *Transhumanism: Toward a Futurist Philosophy* adlı makalesinde Transhümanizm felsefesini tanımlamasıyla mümkün hale gelmiştir. Max More bu makalesinde insan zekâsı ve teknoloji aracılığıyla yaşamın sınırsız bir şekilde genişleyebileceği prensibini kodlamıştır.⁴³

Terimin kökenine değindikten sonra Transhümanizmin fikirsel öncüllerini oluşturan tarihi olgulara ve kişilere kısaca bir göz atalım. Rönesans hareketiyle birlikte Orta Çağ Avrupası'nda entelektüel bir canlılık yeşermiş, insan ve doğal dünya tekrardan üzerinde çalışılabilecek meşru nesneler haline getirilmiştir. Dönemin hümanist söylemleri, insanları her konuda dini otoriteye boyun eğmek yerine kendi gözlem ve yargılama becerilerine güvenmeleri hususunda teşvik etmiş ve ayrıca hümanist ideallerle bilimsel, ahlaki, kültürel ve ruhsal anlamda oldukça gelişmiş ve çok yönlü bir insan modeli yaratmışlardır. Rönesans düşünürü ve filozofu olan Pica della Mirandelo *İnsanın Değeri Üzerine Söylev* adlı eserinde, insanın doğasının ve yeteneklerinin sınırlı olmadığını, aksine insanın kendi kaderini belirleyebilecek kadar özgür ve yaratıcı bir varlık olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

"Ey Adam! Biz sana ne hazır bir yüz ne de özgün, doğuştan gelen bir özellik verdik, ta ki kendi yerini, biçimini, yeteneklerini kendin seçesin, onları kendi yargın, kendi kararın ile edinebilesin, bütün öteki yaratıkların doğası bizim koyduğumuz yasalarla belirlenip sınırlandırılmıştır. Oysa senin önünde böyle sınırlandırmalar yok, kendi yüzünün çizgilerini sana koruma görevini verdiğimiz özgün isteğinle çizebilirsin. Seni dünyanın tam ortasına koyduk, baktığın yerden dünyadaki her şeyi daha kolay

⁴² Nick Bostrom, The Transhumanist FAQ: A General Introduction (PDF: World Transhumanist Association, 2003), 7.

⁴³Vita-More, "History of Transhumanism", 51.

görebilesin diye. Seni ne yersel ne göksel, ne ölümlü ne ölümsüz olarak yarattık; özgür, olağandışı bir yontucu gibi kendini, kendi seçiminle biçimleyebilesin diye. Aşağıya, yaşamın kaba biçimlerine inmek de Tanrısal yaşam sürenlerin düzeyine çıkmak da senin elinde.”⁴⁴

Hümanistlere göre insan mükemmel olmasa da değerlidir çünkü o rasyonel düşünme, özgürlük, demokrasi, hoşgörü ve empati kurma gibi değerleri yaşayarak ve teşvik ederek insanlık durumunu daha iyi bir hale getirebilir. İlkesel olarak Transhümanistler de buna katılmaktadır ancak aynı zamanda ne olma potansiyeline sahip varlıklar olarak, dış dünyayı iyileştirmek için rasyonel araçları kullandığımız gibi, insan organizmasını geliştirmek için de bu araçları kullanabileceğimizi düşünmektedirler. Ayrıca bunu yaparken de kendilerini, hümanizmin eğitim ve kültürel gelişim gibi geleneksel yöntemleriyle sınırlandırmamaktadırlar.⁴⁵ Hümanizm daha çok eğitim aracılığıyla mevcut insanlık durumunun sınırları içerisinde ahlaki ve entelektüel anlamda gelişmiş bir insanlık modeli inşa etmeye çalışırken; Transhümanizm ayrıca teknolojiyi de işin içine katarak hem bilişsel hem de fiziksel anlamda mevcut insanlık durumunun sınırlarının ötesine geçen, son derece geliştirilmiş yeni bir insanlık modeli oluşturmaya çalışmaktadır. Transhümanistlere göre teknolojik evrim sayesinde insanlar, transhüman ve nihayetinde posthüman olmak için biyolojik sınırlarımızı aşacaklardır. Bu nedenle, hümanizm felsefesi, gelecekteki yaşam formlarının evrimleşmeye devam edeceği bir dünya ve evren için yeterli değildir.⁴⁶ Luc Ferry Transhümanizmin geleneksel hümanist düşünceden şu dört noktada radikal bir şekilde koptuğunu ifade eder: i. Transhümanizm temel amacı onarmak, hastalıkları ve patojenleri sağıltmak olan geleneksel tedavi edici tıp paradigmasından insanı yükseltmeyi, artırmayı amaçlayan daha üst bir modele geçmeyi hedefler. ii. Edilgen bir biçimde maruz kalmaktan aktif bir biçimde hükmetmeye geçiş söz konusu olduğu için artık toplumsal, kültürel veya politik bir ölçek değil bunlardan oldukça farklı olan evrim teorisinin ölçeği dikkate alınır. iii. Transhümanistlere göre belirli bir insan doğasına bağlı doğal haklar yoktur. iv. İnsanlığın yükseltilmesi sadece toplumsal, politik veya kültürel olana ya da yalnızca insanlığı çevreleyen dışsal doğaya

⁴⁴ Pica della Mirandelo, *İnsanın Değeri Üzerine Söylev*, çev. Levent Özşar, (İstanbul: Biblos Kitapevi Yayınları, 2006), 17.

⁴⁵ Nick Bostrom, The Tranhumanist FAQ, 4.

⁴⁶ José Luis Cordeiro, “The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 68.

yönelmez, içsel anlamda biyolojik olarak verili olan özelliklerimizin yükseltilmesi de amaçlanır.⁴⁷

Rönesans'tan gelen miras ile Isaac Newton, Thomas Hobbes, John Locke, Immanuel Kant, Marquis de Condorcet gibi daha birçok Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinin etkisi birleşince; doğal dünya ve onun içindeki yerimiz hakkında bilgi edinmenin ve ahlak için bir temel sağlamanın yolları olarak vahiy ve dini otoriteden ziyade ampirik bilimi ve eleştirel aklı vurgulayan rasyonel hümanizmin temelleri oluşmuştur. Transhümanizmin kökleri ise bu rasyonel hümanist düşünceye dayanmaktadır.⁴⁸ 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmanın en önemli düşünürlerinden biri olan Marquis de Condorcet, insanlığın bilim ve sanatta yeni keşiflerle, ahlaki uygulamalarda ve davranış ilkelerinde ilerlemeyle ve zihinsel, ahlaki ve fiziksel yeteneklerin gerçek anlamda geliştirilmesiyle daha iyi bir hale gelebileceğini öne sürmüştür. Bu ilerlemelerin ise bireysel ve genel refahı artıracığını, insanlığın yeteneklerini ve organizasyonunu iyileştirerek daha olumlu bir gelecek yaratabileceğini düşünmüştür.⁴⁹ Ayrıca insanlığın bilimsel ve teknolojik anlamda ilerlemesiyle birlikte birçok hastalığın kökeninin keşfedilebileceğini ve tedavi edilebileceğini düşünmüştür. Böylece insan yaşamının süresinin sonsuz bir şekilde uzatılabileceğini ve bir gün ölümün sadece olağanüstü kazalardan veya doğal yaşlanmanın neden olduğu yavaş bir bozulmanın sonucu olarak ortaya çıkacağını iddia etmiştir. Condorcet, insanlığın bilgi ve teknolojiadaki ilerlemesiyle birlikte yaşam koşullarının da sürekli olarak iyileşeceği ve belirli sınırların ötesine geçeceği umudunu taşımaktadır.⁵⁰ Condorcet'in bu düşünceleri Transhümanizmin temel amaçlarından biri olan insanlığın potansiyelini artırma ve daha ileri bir evrimsel aşamaya geçme arzusuyla örtüşmektedir. Nitekim Transhümanistlere göre teknoloji ve bilim insanı daha yüksek bir seviyeye taşıyacak, yeteneklerini geliştirmesini ve sınırlarını aşmasını sağlayacaktır. Ayrıca Condorcet'in insan yaşamının uzatılması, fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi konusundaki iddiaları ile Transhümanizmin temel hedeflerinden biri olan

⁴⁷ Luc Ferry, *Transhumanist Devrim: Tekno-Tıp ve Dünyanın Überleşmesi Hayatımızı Nasıl Altüst Edecek?*, çev. Kağan Kahveci, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023), 1,18.

⁴⁸ Nick Bostrom, "A History Of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology* 14/1 (2005), 2-3.

⁴⁹ M. De Condorcet, *Outlines Of An Historical View Of The Progress Of The Human Mind: Being A Posthumous Work Of The Late*, (London: J. Johnson, 1795), 319.

⁵⁰ Condorcet, *Outlines Of An Historical View Of The Progress Of The Human Mind*, 368.

insanın kendi sınırlarını aşma ve daha yüksek bir varoluş seviyesine erişme fikri paralellik göstermektedir.

Transhümanizm rasyonellik, bilimsel yöntem, bireysel haklar, ilerleme, batıl inanç ve otoritelerin üstesinden gelme ve yeni yönetim biçimleri arayışı gibi Aydınlanma fikirlerini ve ideallerini savunmakla birlikte aynı zamanda onları teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan yeni bilgiler ışığında gözden geçirerek rafine etmektedir. Örneğin, akıl yürütme için kesin temeller arama, yerini daha karmaşık, belirsiz ve özeleştiril, tenkitçi rasyonalizme bırakmıştır. Basit, birleşik benlik fikrinin yerini, sinirbilimin ortaya koyduğu çok daha karmaşık ve şaşırtıcı bir benlik anlayışı almıştır. İnsanoğlunun benzersiz statüsünün yerini, biyolojik organizmalar ve geleceğin olası biyolojik olmayan türleri yelpazesinin bir parçası olduğumuz anlayışı almıştır.⁵¹

19. yüzyıl sanayi devriminin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bir yüzyıldır. Sanayi devrimi, tarım toplumundan endüstriyel topluma geçişi hızlandırmış; teknolojik ilerlemeler, düşünsel ve bilimsel anlamda da yeni ve büyük bir dönüşümü tetiklemiştir. 20. Yüzyılda Aydınlanma'dan gelen ideallerle Sanayi devrimi ve akabinde hızla gelişmeye başlayan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler birleşince Transhümanist harekete kaynaklık eden fikrîsel ve fiziksel koşullar giderek gözle görülür bir hale gelmiştir. Örneğin 19. yüzyılda Darwin'in biyolojik canlıların kökenleri hakkında yaptığı çalışmalarla birlikte, insanlığın mevcut durumunu evrimin son noktası olarak değil, daha çok erken bir aşaması olarak görmek giderek daha makul hale gelmiştir.⁵² Böylece insanların doğada benzersiz ve sabit olduğu yönündeki geleneksel görüşün yerini insanlığın şu anda var olduğu şekliyle evrimsel bir gelişim yolunda bir adım olduğu fikri almıştır. İnsanların, doğası bilim yoluyla giderek daha iyi anlaşılabilen fiziksel varlıklar olduğunun farkına varılmasıyla birlikte; evrimsel bakış açısı, insan doğasını yine insanın kendisi aracılığıyla, kasıtlı olarak değiştirilebilecek bir şey olarak görülmesini kolaylaştırmıştır.⁵³ 19. ve 20. yüzyıllarda bilimsel tıbbın gelişimi, hastalıkların mikroorganizmalar tarafından nasıl meydana geldiğini anlamayı sağlamış ve birçok hastalığı tedavi edilebilir hale getirmiştir. Bilimsel ve teknolojik yenilikler, tıbbın sanattan bilime dönüşmesine yol açmış, hekimlerin yetenekleri, bilim ve teknoloji ile donatılmış araçlar sayesinde artmıştır. Hekimler artık patolojinin nedenini ortaya

⁵¹ More, "The Philosophy of Transhumanism" 10.

⁵² Bostrom, *A History Of Transhumanist Thought*, 3.

⁵³ More, "The Philosophy of Transhumanism", 10

çıkarmak ve hastanın fizyolojisini iyileştirecek bir onarımı gerçekleştirmek için bilim ve teknoloji tarafından sağlanan araçları kullanmaya başlamış, bu ise insan vücudunun anatomik ve fizyolojik sistemlerinin makine benzeri bir modelle anlaşılmasını sağlamıştır. 20. ve 21. yüzyıllardaki tıbbi ilerlemelerle birlikte toplumun bilim ve teknolojiden beklentileri; insanların gençliği geri kazanma, fizyolojik performansı artırma ve ölümsüzlüğe ulaşma hayallerini yeniden canlandırmıştır. Bu hayaller ise Homo sapiensten yeni bir türün evrileceği düşüncesini desteklemiştir.⁵⁴

Nikolai Fedorovich Fedorov'un radikal yaşam uzatma, fiziksel ölümsüzlük, ölülerin dirilişi ve uzay ve okyanus kolonizasyonunu teşvik eden görüşleri, Jean Finot'ın yaşamı tasarlamak ve canlı madde üretmek için bilimin kullanılması hakkındaki düşünceleri, J.B.S. Haldane'nin bilimin insanlığın evrimini yönlendirebileceğine ve insanların kendi evrimlerini şekillendirebileceğine dair; özellikle de in vitro fertilizasyon gibi tıbbi ve biyoteknolojik ilerlemelere dair öngörüler, J.D. Bernal'in uzay kolonizasyonu ve insan zekasının ve ömrünün iyileştirilmesi hakkında vizyoner fikirleri gibi insanlığın potansiyelini ve sınırlarını sorgulayan bu düşünceler, bilim ve teknoloji ile insanın evrimini şekillendirmeye yönelik çağdaş bir perspektifi yansıtmaktadır. Bu düşünürlerin katkıları, Transhümanist düşüncenin oluşumunda ve gelişiminde temel rol oynamıştır.⁵⁵

20. Yüzyılda evrenin temelinde fiziksel süreçlerin olduğunu ve tüm fenomenlerin temelde bu fiziksel yasalara uyduğunu savunan bilimsel fizikalizmin yükselişi⁵⁶; Transhümanizmin, teknolojinin insan organizmasını geliştirebileceği inancına katkıda bulunmuştur.⁵⁷ Fizikalizme göre, insan zihni ve bilinci fiziksel süreçlerin bir sonucudur ve nörobiyolojik aktiviteye dayanır. Bu yüzden insan zihnini anlamak için fiziksel dünya ile ilişkili mekanizmaları anlamaya çalışmak gerekmektedir.⁵⁸ Bu anlamda Fizikalizmin temel prensipleri ile Transhümanizmin yapay zekâ, zihin aktarımı, insan ömrünü radikal bir şekilde uzatma gibi projelerinin imkânı arasında sıkı bir ilişki vardır. Nitekim 20. yüzyılın sonlarından itibaren hızla gelişen yapay zeka ve robotik teknolojileri, biyonik ve

⁵⁴ Jerry Coursen, "Against Species Extinction Transhumanism and Contemporary Technological Culture", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 423.

⁵⁵ More, "The Philosophy of Transhumanism", 10-11.; Bostrom, *A History Of Transhumanist Thought*, 5.

⁵⁶ Hasan Aslan, "Fizikalizm", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Cevizci (Ankara: Ebabil Yayınları, 2009), 6/ 665.

⁵⁷ Bostrom, *A History Of Transhumanist Thought*, 3.

⁵⁸ Alper Bilgehan Yardımcı-Atilla Volkan Çam, "Fizikalizm Bilgi Argümanı ve Felsefi Düşünce Deneyleri", Nosyon: *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 8 (2021), 4-5.

protez teknolojileri, insanın bedensel sınırlarını aşma ve fiziksel ve bilişsel kapasitesini artırma potansiyelini ortaya koymuştur. Örneğin, gelişmiş protez uzuvlar, biyonik implantlar ve sinirsel arayüz teknolojileri insan bedenini teknolojiyle entegre etme imkânı sunmaktadır. Diğer yandan maddenin atomik ve moleküler düzeyde manipülasyonunu sağlayan nanoteknoloji, malzemelerin ve cihazların nano ölçekte üretilmesini ve kontrol edilmesini mümkün kılarak, insanın fiziksel ve zihinsel kapasitesini artırma potansiyelini desteklemektedir. 20. yüzyılın sonlarına doğru ünlü bir yapay zeka araştırmacısı olan Marvin Minsky Transhümanist vizyonun birçok temasını dile getirmiş ve ona Ray Kurzweil, Eric K. Drexler, Frank J. Tipler ve Hans Moravec gibi diğer ünlü bilimsel vizyonerler ve teknotopyacılar da katılmıştır. Bu teknoloji meraklıları, "Tekillik" olarak adlandırılan bir kopuşla insanın mevcut durumdaki varlığına son verileceği ve bunun yerine insanlığa rakip olacak nitelikte özerk ve yapay olarak zeki bir türün geleceği fikrini öne sürmüşlerdir. Onlara göre yeni "Robo-sapiens" türleri, evrimin bir sonraki aşaması olarak Homo sapienslerin yerini alacaktır.⁵⁹

1970'lerde ve 1980'lerde, yaşam uzatma, kriyonik⁶⁰, uzay kolonizasyonu, bilim kurgu ve fütürizm gibi konulara odaklanan birçok Transhümanist organizasyon ortaya çıkmıştır. Bu gruplar genellikle birbirlerinden izole halde bulunan ve sahip oldukları ortak görüş ve değerleri birleşik bir dünya görüşüne dönüştürememiş oluşumlardır. 1988'de Max More ve Tom Morrow tarafından Extropy Magazine'in ilk sayısı yayınlanmış ve 1992'de Extropy Enstitüsü kurulmuştur. Max More ve Extropian hareketi, sistematik bir Transhümanist felsefenin ana hatlarını çizmiştir.⁶¹ Aynı zamanda Enstitü, fütüristik fikirlere sahip farklı insan gruplarını bir araya getiren ve yeni memetik bileşiklerin oluşumunu kolaylaştıran bir katalizör görevi görmüştür.⁶² Extropy Enstitüsü, 1994'ten 2004'e kadar çıtayı yükselten açılış konuşmaları ve düşünce liderleriyle bir dizi konferansa ev sahipliği yapmıştır. Yapay zeka ve insan bilgisayar entegrasyonu,

⁵⁹ Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman, (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 30.

⁶⁰ Kriyonik, hayatları kurtaracak ve ömrü büyük ölçüde uzatacak bir tekniktir. Yasal olarak ölü olduğu kabul edilen insanların sıvı azot sıcaklığına soğutulması işlemidir. Bu yöntemle fiziksel çürüme neredeyse durdurulur. Böylece gelecekteki bilimsel gelişmelerin dondurulan kişileri bir gün hayata döndüreceği, gençliklerine ve iyi sağlıklarına geri getireceği umut edilir. Dondurulmuş durumda bulunan bir kişiye "kriyoprezerve edilmiş hasta" denir, çünkü kriyoprezerve edilen kişiyi kaçınılmaz olarak "ölü" olarak görülmez. Cryonics Institute Technology For Life, "FAQ" (15 Şubat 2024).

⁶¹ Stolyarov II, "The United States Transhumanist Party and the Politics of Abundance", 91.

⁶² Bostrom, *A History Of Transhumanist Thought*, 14.

şifreleme, kripto para birimi, yapay zeka, Süper yapay zeka, nanoteknoloji, teknolojik tekilik, radikal yaşam uzatma ve yüklemeler (posthümanlar) hakkındaki orijinal fikirler bu konferanslarda kuluçkaya yatırılmıştır⁶³. 1998'de uluslararası bir yazar grubu tarafından Transhümanist Deklarasyon, hazırlanmıştır. 1990'larda İsveç'te Aleph, Almanya'da De:Trans ve Hollanda'da Transcedo dahil olmak üzere başka Transhümanist gruplar ortaya çıkmıştır. Aynı yıl, başka bir genel amaçlı Transhümanist örgüt olan Dünya Transhümanist Derneği kurulmuştur. Extropy Enstitüsü kapatıldıktan sonra, Humanity+ olarak yeniden adlandırılmış ve genel olarak hareketin merkezi örgütü haline gelmiştir. Diğer yandan Institute for Ethics and Emerging Technologies (IEET) ve Future of Humanity Institute gibi kuruluşlar da akademik anlamda güçlü bir rol oynayan, geniş transhümanist topluluklar arasında zikredilebilmektedir.⁶⁴

2.2. Transhümanizm Nedir?

Transhümanizm nedir sorusuna Max More'un şu tanımı oldukça kapsamlı ve anlaşılır bir yanıt vermektedir:

“Yaşamı teşvik eden ilkeler ve değerler tarafından yönlendirilen, bilim ve teknoloji aracılığıyla akıllı yaşamın şu anki insan formunun ve insan sınırlamalarının ötesinde evriminin devamını ve hızlandırılmasını amaçlayan yaşam felsefesidir.”⁶⁵

Ayrıca Humanit+ adlı Transhümanist web sitesinde şu iki tanım yapılmaktadır:

“Özellikle yaşlanmayı ortadan kaldıracak ve insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kapasitelerini büyük ölçüde geliştirecek teknolojileri geliştirerek ve yaygın olarak kullanılabilir hale getirerek, uygulamalı akıl yoluyla insanlık durumunu temelden iyileştirmenin olasılığını ve arzu edilirliliğini onaylayan entelektüel ve kültürel hareket.”

“Temel insan sınırlamalarının üstesinden gelmemizi sağlayacak teknolojilerin sonuçlarının, vaatlerinin ve potansiyel tehlikelerinin incelenmesi ve bu tür teknolojilerin geliştirilmesi ve kullanılmasıyla ilgili etik konuların ilgili incelenmesi.”⁶⁶

Bostrom'a göre ise Transhümanizm, insan türünün mevcut haliyle gelişimimizin sonunu değil, nispeten erken bir aşamayı temsil ettiği öncülüne dayanan gelecek hakkında düşünmenin bir yoludur.⁶⁷

⁶³Vita-More, “History of Transhumanism”, 53.

⁶⁴ More, “The Philosophy of Transhumanism”, 12.

⁶⁵More, “The Philosophy of Transhumanism”, 3.

⁶⁶ Humanityplus (H+), “Transhumanist FAQ” (19 Şubat 2024).

⁶⁷ Bostrom, “The Transhumanist FAQ”, 4.

Max More'un tanımı açacak olursak yaşamı teşvik eden sevgi, saygı, empati, adalet, eşitlik, dayanışma, iyimserlik gibi ilke ve değerlerin Transhümanizmin temel referans kaynaklarından olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Transhümanizm gelecek için yeni bir insanlık modeli ve buna bağlı olarak da yeni bir toplumsal yapı oluşturmayı hedefler. Yine tanımdan anlaşılacağı üzere mevcut insan formu gelecekte tasarlanmak istenen modele göre çok daha zayıf ve sınırlıdır. Hastalıklar, yaşlanma, yetilerimizdeki biyolojik sınırlar gibi pek çok unsur insanı zayıf kılmaktadır. Oysa türler statik varlıklar değildir, sürekli evrim halinde olan dinamik biyolojik sistemlerdir. İnsanlar hiçbir şekilde evrimin sonu değil, sadece daha iyi, bilinçli ve teknolojik bir evrimin başlangıcıdır. İnsan vücudu iyi bir başlangıçtır, ancak kesinlikle geliştirilebilir, yükseltilebilir ve aşılabildir. Doğal seleksiyon yoluyla biyolojik evrim sona eriyor olabilir, ancak teknolojik evrim şimdi hızlanmaktadır⁶⁸ Evrimsel süreç bugüne kadar insanın bir takım zayıflık ve sınırlılıklarının üstesinden doğal seçim, adaptasyon, mutasyon gibi mekanizmalarıyla gelmiş olsa da bu süreç çok yavaştır ve bu yüzden insan eliyle hızlandırılmalıdır. Bunu için ise Max More'un tanımında belirttiği üzere belli ilke ve değerlere bağlı kalarak, teknolojik ve bilimsel araçlarla söz konusu sınırlılık ve zayıflıklarımızın üstesinden gelinmelidir. Max More'un tanımında söz ettiği bilim ve teknolojileri açacak olursak, çeşitli yazarlara göre insanlığın geleceği için kritik olduğu düşünülen teknolojilerin kümelenişleri farklılık göstermektedir. Bu teknoloji kümelerinin en tipik olanı Nanoteknoloji, Biyoteknoloji, Bilgi teknolojisi ve Bilişsel bilim anlamına gelen NBIC şeklinde kısaltılanıdır. Nanoteknoloji atomlar ve moleküllerle, biyoteknoloji genler ve hücrelerle, bilgi teknolojisi bit ve baytlarla, bilişsel bilim nöronlar ve beyinlerle ilgilenir. Bu dört alan ise her zamankinden daha güçlü bilgisayarların daha büyük ve daha hızlı bilgi işlemesi sayesinde birleşmektedir. Kurzweil'e göre söz konusu teknolojiler Genetik, Nanoteknoloji ve Robotik şeklinde gruplandırılarak GNR şeklinde kısaltılırken, Joel Garreau, Genetik, Robotik, Bilgi ve Nano süreçler için GRIN kısaltmasını kullanır. Douglas Mulhall ise Genetik, Robotik, Yapay Zeka ve Nanoteknoloji için GRAIN kısaltmasını kullanmaktadır. Başka bir kümelemeye göre ise Bitler, Atomlar, Nöronlar ve Genler için BANG kısaltması kullanılır.⁶⁹

⁶⁸ Cordeiro "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism", 70.

⁶⁹ Cordeiro "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism", 67.

Humanity+ topluluğunun web sitesinden aldığımız tanımlara bakacak olursak, Transhümanizm, teknolojik araç gereçlerin gelişimini ve bunların insanlık durumunu her yönüyle iyileştirmesini hedeflemenin yanı sıra bu uygulamaların olumlu ya da olumsuz olası sonuçlarıyla da ilgilenmektedir. Bu durumda Transhümanizm salt/başıboş bir teknoloji çılgınlığı olarak algılanmamalı, amaçları ve hedeflerinin etik sorumluluğunu da üstlenen bir hareket olduğu göz ardı edilmemelidir. Transhümanistler bu teknolojilerin bazılarının potansiyel olarak insan yaşamına büyük zararlar verebileceğini kabul etmekte; hatta türümüzün hayatta kalmasının bile risk altında olabilme ihtimalini göz önünde bulundurmaktadır. Bu nedenle türümüz için olası tehlikeleri anlamaya çalışmak ve felaketleri önlemek için çabalamak da Transhümanistlerin gündeminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.⁷⁰

Transhümanizmin tek bir kurucu ya da temel eseri yoktur aynı zamanda yekpare bir dünya görüşü de değildir. Transhümanizm, çeşitli şekillerde detaylandırılabilen ve mütevazı ortak varsayımlar ve değerler içeren bir dizi fikirler bütünüdür. Transhümanizmin ne olduğu ve ne olmadığı konusunda insanlar farklı görüşlere sahip olabilirler. Bu da herkesin Transhümanist olabileceği ancak bunun kendi içinde çeşitlilik gösterebileceği anlamına gelir. Transhümanizmin henüz oluşum aşamasındadır ve dolayısıyla herhangi bir tanım geçici olabilir ya da değişime açıktır. Transhümanist düşünürlerin ve bakış açılarının sayısının arttıkça, Transhümanizm de değişip gelişebilir. Örneğin, ekstropianizm⁷¹, Max More tarafından yazılan Extropy Prensipleri tarafından tanımlanmıştır ve "sınırsız genişleme", "kendini dönüştürme", "dinamik iyimserlik" ve "akıllı teknoloji" gibi prensipleri vurgular. Tekillikçilik, ani bir insan sonrası dönüşüme odaklanırken, David Pearce'in Hedonistik Zorunluluğu, Transhümanizmi hazzı bir faydacılıkla birleştirir.⁷² Transhümanizmde liberter Transhümanizm ve demokratik Transhümanizm gibi ayırt edici akımlar da bir arada bulunmaktadır. Bilim ve teknoloji, bu pozisyonların her biri için ilgi çekici ana varlıklardır, ancak farklı vurgulara sahiptirler.

⁷⁰ Bostrom, "The Transhumanist FAQ", 5.

⁷¹1988'de Max More tarafından tanımlanan 'ekstropi', "yaşayan veya örgütsel bir sistemin zekasının, işlevsel düzeninin, canlılığının, enerjisinin, yaşamının, deneyiminin ve gelişme ve büyüme kapasitesinin ve dürtüsünün ölçüsüdür." Ekstropi, felsefe veya bilimde kesin olarak tanımlanmış teknik bir terim değildir; metaforik anlamda entropinin tersini ifade etmektedir. Wikipedia, "Ekstropianizm" (21 Şubat 2024). Termodinamiğin ikinci yasası olan entropi ise enerjinin, sürekli, daha çok kullanılabilir bir formdan daha az kullanılabilir bir yapıya doğru değişmesidir. İnsanın yaşlanması, sıcak bir çayın her zaman soğuması gibi durumlar entropiye örnek olarak verilebilir. Bu konuda daha fazla bilgi almak için bkz. Caner Taslaman, "Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006/1), 90.

⁷² Nick Bostrom, "Transhumanist Values" (25 Şubat 2024). <https://nickbostrom.com/tra/values>

Liberter Transhümanizm, teknolojik gelişmelerin serbest piyasa koşullarında gerçekleşmesini savunur ve bireylerin kendi gelişimlerini kontrol etme özgürlüğünü destekler. Bu ideoloji, bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda teknolojik yeniliklere erişim sağlama hakkını vurgular. Demokratik Transhümanizm ise teknolojik gelişmelerin sadece belirli sosyo-politik sınıflarla sınırlı olmaması gerektiğini ve herkesin bu gelişmelerden eşit şekilde faydalanması gerektiğini savunur. Bu ideoloji, teknolojik gelişmelerin toplumun her kesimine ulaşmasını ve adaletli bir şekilde dağıtılmasını önemser.⁷³ Yani, liberter Transhümanizm bireyin özgürlüğünü ve kontrolünü vurgularken, demokratik Transhümanizm ise toplumsal eşitliği ve adaleti ön plana çıkarır. Bu nedenle, liberter Transhümanizm daha çok bireysel özgürlükçü bir yaklaşım benimserken, demokratik Transhümanizm ise toplumsal adalet ve eşitlik üzerinde durur. Transhümanistler arasında farklı sesler ve fikirler olmasına rağmen, genel olarak insanın doğasını değiştirmeye yönelik bir odakları vardır. Biyoteknolojik gelişmelerle sıradan insan özelliklerini aşmayı, insan mutluluğunu sürekli şekilde artırmayı, yaşamı uzatmayı ve hatta ölümsüzlüğü hayal etmeyi savunurlar.⁷⁴ Ayrıca, bireylerin üreme teknolojilerini kullanarak çocuk sahibi olma ve bu çocukların özelliklerini seçme hakkı olması gerektiğini de savunurlar. Tüm bunlara ilaveten insan olmayan varlıkların da değerli ve önemli olduğunu, teknolojinin insan yaşamını iyileştireceği, bireylerin kendi yaşamlarını ve bedenlerini nasıl yönetecekleri konusunda özgür olduğu konusunda Transhümanistler arasında bir fikir birliği olduğu söylenebilir. Ancak, bu teknolojilerin nasıl finanse edileceği, güvenlik düzenlemelerine tabi olup olmayacağı ve kamu sağlığı sistemleri aracılığıyla evrensel olarak erişilebilir hale getirilip getirilmeyeceği konularında henüz bir mutabakat sağlamış değildir.⁷⁵

Transhümanist hareketin temel değer ve hedeflerini ele alacak olursak şu 5 kavramın öne çıktığını söyleyebiliriz: Gelişim, İlerleme, İyimserlik, Özgürlük, Eşitlik ve Etik. Nitekim Transhümanist Deklarasyon 'da ele alınan Transhümanist hedeflerde ve bu hedefleri gerçekleştirirken alınması gereken önlemlerde söz konusu 5 kavramın öne çıktığını gözlemleyebilmekteyiz.

⁷³ Francesca Ferrando, "Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms: Differences and Relations," *Existenz: An International Journal in Philosophy, Religion, Politics, and the Arts* 8/2 (2013), 27.

⁷⁴ Tirosh-Samuelson-Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", 3/35

⁷⁵ James Hughes, "Politics", *Post- and Transhumanism An Introduction*, ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner, (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 139.

1. “İnsanlık gelecekte bilim ve teknolojiden derinden etkilenecektir. Yaşlanmanın, bilişsel eksikliklerin, istemsiz ıstırapın ve Dünya gezegenine hapsedilmemizin üstesinden gelerek insan potansiyelini genişletme olasılığını öngörüyoruz.
2. İnsanlığın potansiyelinin hala büyük ölçüde gerçekleşmediğine inanıyoruz. Harika ve son derece değerli gelişmiş insan koşullarına yol açan olası senaryolar vardır.
3. İnsanlığın, özellikle yeni teknolojilerin kötüye kullanılmasından kaynaklanan ciddi risklerle karşı karşıya olduğunun farkındayız. Değerli tuttuğumuz şeylerin çoğunu, hatta tamamını kaybetmemize yol açan olası gerçekçi senaryolar vardır. Bu senaryolardan bazıları sert, bazıları ise inceliklidir. Her ilerleme değişim olsa da her değişim ilerleme değildir.
4. Bu beklentileri anlamak için araştırma çabası harcanmalıdır. Riskleri en iyi nasıl azaltacağımızı ve faydalı uygulamaları nasıl hızlandıracacağımızı dikkatlice düşünmemiz gerekiyor. Ayrıca, insanların neler yapılabileceğini yapıcı bir şekilde tartışabilecekleri forumlara ve sorumlu kararların uygulanabileceği bir sosyal düzene ihtiyacımız var.
5. İnsan neslinin tükenmesi risklerinin azaltılması ve yaşam ve sağlığın korunması, ağır acıların hafifletilmesi ve insan öngörü ve bilgeliğinin iyileştirilmesi için araçların geliştirilmesi, acil öncelikler olarak takip edilmeli ve cömertçe finanse edilmelidir.
6. Politika oluşturma hem fırsatları hem de riskleri ciddiye alarak, özerkliğe ve bireysel haklara saygı göstererek ve dünyadaki tüm insanların çıkarları ve onuru için dayanışma ve endişe göstererek, sorumlu ve kapsayıcı ahlaki vizyon tarafından yönlendirilmelidir. Gelecekte var olacak nesillere karşı ahlaki sorumluluklarımızı da göz önünde bulundurmalıyız.
7. İnsanlar, insan olmayan hayvanlar ve gelecekteki yapay zekalar, değiştirilmiş yaşam formları veya teknolojik ve bilimsel ilerlemenin yol açabileceği diğer zekalar da dahil olmak üzere tüm duyarlılıkların⁷⁶ refahını savunuyoruz.
8. Morfolojik özgürlüğü destekliyoruz- kişinin bedenini, bilişini ve duygularını değiştirme ve geliştirme hakkı. Bu özgürlük, ömrü uzatmak, kriyonik, yükleme

⁷⁶ Duyarlılıktan kasıt duyarlı varlıklardır. Duyarlı varlıklar ise şunları kapsar: (i) Genetiği değiştirilmiş insanlar da dahil olmak üzere tüm insanlar; (ii) Siborglar; (iii) Dijital zekalar; (iv) Entelektüel olarak geliştirilmiş, daha önce zeki olmayan hayvanlar; (v) Zeki düşünme kapasitesine sahip olacak şekilde geliştirilmiş herhangi bir bitki veya hayvan türü ve (vi) Diğer gelişmiş akıllı yaşam formları. Gennady Stolyarov II, “The United States Transhumanist Party and the Politics of Abundance”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 115.

ve diğer yollarla kendini korumak ve daha fazla değişiklik ve geliştirme seçmek için teknikleri ve teknolojileri kullanma veya kullanmama hakkını içerir”⁷⁷

İlk iki maddeye baktığımızda Transhümanist hareketin, insanlık potansiyelini ilerleyen bilimsel ve teknolojik araçlarla geliştirmeyi hedeflemekte ve bu hususta iyimser bir tutum sergilemekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönüyle Transhümanizm bir teknoiyimserlik hareketi olarak da tanımlanabilir. Üç, dört, beş ve altıncı maddelerde ise Transhümanizmin bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle birlikte geliştirilen yeni araçların kötüye kullanılması riskine karşı etik önlemler alma hususunda teşvik edici ve sorumluluk sahibi bir tavır sergilediğini gözlemleyebiliriz. Altı ve yedinci maddeye göre Transhümanizm, gelişim ve ilerleme sonucu artan refahtan tüm varlıkların faydalanacağı eşitlikçi bir gelecek vizyonu sunmaktadır. Sekizinci maddeye göre ise bireyler bedensel, bilişsel ve duygusal anlamda kendilerini değiştirme ve geliştirme noktasında özgür olmanın yanı sıra kendi yaşam uzunluklarını ve kişisel kimliklerini belirleme hakkına da sahiptirler. Bir kimsenin biyolojik sistemini çeşitli yöntemler ve araçlar kullanılarak değiştirilmesi veya optimize etmesi bir başkasının mutluluğunu veya canlılığını ihlal etmediği sürece, kısıtlaması için mantıklı bir açıklama veya ahlaki bir garanti yoktur. Bir bireyin kendini geliştirme arayışına yönelik herhangi bir dini, ideolojik veya ulusal müdahale, Transhümanistlerin haklarının ihlali olarak görülmektedir.⁷⁸Bazı insanlar elbette, herhangi bir nedenden dolayı, kendilerini geliştirmek için teknolojiyi kullanma fırsatından vazgeçmeyi seçebilirler. Transhümanistler, özerk bireylerin gelişmemiş kalmayı veya geliştirilmeyi seçebilecekleri ve bu seçimlere saygı duyulacağı bir dünya yaratmaya çalışmaktadırlar.⁷⁹

Transhümanist hedefleri yansıtan söz konusu 5 kavramı içerik olarak Max More tarafından hazırlanan Extropy İlkeleri’nde daha bariz bir şekilde görebiliriz: i. Geleneksel ve doğal sınırları sorgulamayı ve insan doğasında temel değişiklikler yapmayı içeren sürekli ilerleme ilkesi. ii. Bireyin fiziksel, entelektüel, psikolojik ve etik olarak kendini sürekli geliştirmesini destekleyen öz dönüşüm ilkesi iii. Teknolojik ve sosyal gelişmeleri teşvik eden, pasif bekleyişi reddeden ve bireylerin kendi çabalarıyla yaşamı iyileştirebileceklerine inanan pratik iyimserlik ilkesi. iv. Bilimin ve teknolojinin değerini

⁷⁷ Humanityplus (H+), “The Transhumanist Declaration” (Erişim 2 Mart 2024)

⁷⁸Kate Levchuk, “How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millennium”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 82.

⁷⁹ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 4.

güçlü bir şekilde teyit eden ve genişletilmiş zeka, üstün fiziksel yetenekler, psikolojik arınma, sosyal ilerleme ve sınırsız yaşam sürelerini desteklemek için pratik yöntemlerin kullanılmasını içeren akıllı teknoloji ilkesi. v. Özgür fikir alışverişini, eleştiri özgürlüğünü ve deneme özgürlüğünü koruyan açık toplum ilkesi. vi. Bireylerin kendi değerlerini ve amaçlarını belirlemesi ve bu doğrultuda hareket etmesi anlamına gelen özyönetim ilkesi. vii. Akılcı düşünceyi, eleştirel sorgulamayı, entelektüel bağımsızlığı ve dürüstlüğü benimsemeyi gerekli kılan rasyonel düşünme ilkesi.⁸⁰

Buraya kadar ilk bakışta, Transhümanizm sadece bireysel çıkarlar için bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle ilgilendiği düşünülebilir. Ancak, bireysel hedeflerin tatmin edici ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi için sosyal ilerleme bir ön koşuldur. Bu sosyal ilerleme, Transhümanizmin temelinde yer almaktadır.⁸¹ Nitekim İngiliz biyolog ve filozof Julian Huxley *New Bottles For New Wine* adlı eserinde Transhümanizmi “İnsan türü, eğer isterse, kendini aşabilir; sadece ara sıra bir birey olarak burada, bir birey orada başka bir şekilde değil, bütünüyle, insanlık olarak.” şeklinde tanımlıyor.⁸² Huxley Transhümanizm tanımında insanın kendisini aşarak yeni bir varoluş seviyesine geçebileceğini ve insanlığın tamamının bu dönüşümü gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Barış Bayram Transhümanist bakış açılarının, insanın ne anlama geldiği sorusuyla ilgili olarak bizi etik olmayan bir şekilde ayıran ve zararlı etkileri olan geleneksel gerici yaklaşımları indirgeyerek kimseyi geride bırakmayan kaliteli küresel iş birliğini kasıtlı olarak teşvik edebileceğini ve sorunlu çatışmaları önleyebileceğini iddia etmektedir.⁸³

Transhümanizm yaşamın anlamı konusunda birleşik bir teoriye sahip değildir. Ancak ister seküler ister teist olsun, büyük amaçlara ve kapsama sahip olması nedeniyle Transhümanizm benzersiz bir anlamlı dünya görüşüne sahiptir. Yaşamın anlamı konusunda Transhümanist bireyler genellikle sübjektivist bir eğilime sahipken, Transhümanist teorisyenler meseleyi daha hibrit bir bakış açısından ele alır. Transhümanist yaşamı anlamlı kılacak nesnel değerler veya hedefler bulunmaktadır, ancak bu hedeflere ulaşmak için bireylerin büyük ölçüde sübjektif seçimler yapma özgürlüğü vardır. Yaşama anlam katığı düşünülen bazı temalar insanlık tarihinde zaman

⁸⁰ Archive, “Principles of Extropy” (Erişim 3 Mart 2024).

⁸¹ Barış Bayram, “Utilizing Transhumanism for the United Nations Global Goals”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 682.

⁸² Julian Huxley, *New Bottles For New Wine*, (London: Chatto & Windus, 1957), 17.

⁸³ Bayram, “Utilizing Transhumanism for the United Nations Global Goals”, 681.

zaman tekrarlanır. Bu temalardan bazılarını Transhümanist düşüncede de görmek mümkündür. Örneğin yaratılışı veya insanlığı mükemmelleştirmede -bir nevi Tanrı'nın işini yapma fikri- hem açık bir teist bağlamda hem de seküler versiyonlarda tekrar tekrar ortaya çıkar. Bir diğeri ise Tolstoy'un “sonsuz kalıcı sonuçlar” hakkındaki argümanı olan insanların eylemlerinin sonsuza kadar devam eden etkilere sahip olabileceğini fikridir. Eğer Transhümanist hedefler doğrultusunda devasa bir gelecek yaratırsak, bu gelecek, yaşamlarımızın en azından araçsal olarak anlam kazanmasını sağlayacaktır. Yani, belki de o gelecek, sonlu olsa bile, normal bir geleceğin çok ötesinde olabilir ve bu bile Transhümanist amaçlar için bir anlam taşımaktadır.⁸⁴

Max More'a göre Transhümanizm inancı, ibadeti ve doğüstü olanı reddeden, bunun yerine akıl, bilim, ilerleme ve mevcut yaşamımızdaki varoluşun değeri tarafından bilgilendirilmiş yaşama anlamlı ve etik bir yaklaşımı vurgulayan bir tür dinsiz yaşam felsefesi olarak tanımlanabilir.⁸⁵ Yine Max More'a göre insanlık, bilgi, özgürlük, zekâ, yaşam süresi ve bilgelikte patlayıcı bir genişleme döneminin erken aşamalarındadır. Ancak türümüz, ilerlememizi engelleyen eski kavramsal yapılar ve süreçlerde ısrar etmektedir. Bunların en kötülerinden biri dini düşüncedir.⁸⁶ Bunun yanından Max More prensipte bir Transhümanistin dini inanca sahip olmasının mümkün olduğunu da düşünür. Ancak 2005 yılında yayınlanan bir pilot çalışmaya göre dini tutumların Transhümanist fikirlerin kabulü ile negatif bir ilişkili içinde olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü genellikle güçlü dini görüşlere sahip olanlar, Transhümanizmi inançlarıyla rekabet eden bir şey olarak görme eğilimindedirler.⁸⁷ Söz konusu ankete katılanların yüzde 87'si hayatın anlamı kavramının; ilahi vahiyden ziyade kendi eylem ve seçimlerinden, başkalarına karşı sorumluluklarından ve karşılaştıkları fırsatlardan doğduğunu kabul etmiş ve yüzde 93'ü insani ilerlemenin ilahi müdahale ve lütuftan ziyade insan başarısından kaynaklanmasını beklediklerini belirtmişlerdir. Ankete katılanların yüzde 64'ü laiktir, ancak Budistler, Hristiyanlar ve çeşitli ruhani üyeler de dahil olmak üzere Transhümanist harekete katılan önemli dini azınlıklar da bulunmaktadır.⁸⁸

⁸⁴ Anders Sandberg, “Transhumanism and The Meaning of Life”, *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 18.

⁸⁵ More, “The Philosophy of Transhumanism”, 4.

⁸⁶ Archive, “Transhumanism Towards a Futurist Philosophy” (Erişim 3 Mart 2024).

⁸⁷ More, “The Philosophy of Transhumanism”, 8.

⁸⁸ Sandberg, “Transhumanism and The Meaning of Life”, 6.

Transhümanistler arasında dini fanatizm, batıl inanç ve hoşgörüsüzlük kabul edilemez bir şeydir. Bu zayıflıkların çoğu, bilimsel ve insancıl eğitim, eleştirel düşünme becerileri ve farklı kültürlerden insanlarla etkileşim yoluyla aşılmalıdır.⁸⁹

Transhümanistlerin çoğu laiktir ve birçok dindar da Transhümanist projeye karşı şüpheli veya düşmanca bir tavır sergilemektedir. Ancak Transhümanizmin insan geliştirme projesini; metafizik, soteriyoloji⁹⁰ ve eskatoloji anlatılarıyla uyumlu bulan, hatta bazen Transhümanist projeleri bu anlatılarının yerine getirilmesi olarak kabul eden dini inanca sahip birçok Transhümanist de vardır. Bunun yanında Transhümanist dünya görüşü ile çoğu dünya inancının arasında insanın gelişimini ve ruhsal evrimini teşvik etme, insanlığın iyiliği için bilim ve teknolojinin kullanımı, acıyı azaltmak, iyiliği artırmak ve insanlık için daha iyi bir gelecek inşa etme, birliktelik, empati ve paylaşma değerlerini teşvik etme, insanın yücelmesi ve potansiyelinin gerçekleştirilmesi gibi birtakım değerler üzerinde uyum görülmektedir. Bu nedenle Transhümanizmin insan geliştirme teknolojilerinin, tüm dünya inançlarındaki teolojilere yaratıcı bir şekilde uyarlanması ve birçok "trans-maneviyat" çeşidi üretmesi beklenebilir.⁹¹

⁸⁹Humanityplus (H+), “Transhumanist FAQ”, (Erişim 4 Mart 2024). <https://www.humanityplus.org/transhumanist-faq>

⁹⁰ Birçok dinde çok önemli bir yere sahip kurtuluş kavramını inceleyen teoloji konusudur. Wikipedia, “Soteriyoloji”, (Erişim 5 Mart 2024).

⁹¹ James J. Hughes, “The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future”, *Institute for Ethics and Emerging Technologies* (2007), 2.

3. BÖLÜM: İNSAN TASAVVURLARI

3.1. Transhümanizmin İnsan Tasavvuru

Transhümanizmin insan tasavvurunun düşünsel temelleri, çeşitli felsefi, bilimsel ve kültürel yaklaşımlara dayanır. İlk olarak Transhümanizm, hümanist düşünceden aldığı, insanı bir değer ölçütü olarak merkeze alan ve bireysel potansiyeli ve özgürlüğü vurgulayan mirasla teknolojiyi birleştirmiştir. Hümanist düşünceden farklı olarak mevcut insanlık durumunu hem fiziksel hem de bilişsel olarak teknoloji aracılığıyla aşılması gereken bir değer olarak görmüştür. Yani hümanist düşüncede insanın bizzat kendisi bir değer konumundayken, Transhümanist düşüncede, insana gelişim ve değişime konu olması bakımından bir değer atfedilmektedir. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte ise bilimsel yöntemin gücüne olan inanç pekişmiş ve Transhümanizmin pratik altyapısını oluşturan bilgi ve teknoloji kullanarak insanın değişim ve gelişimi fikrinin sonuçları gözlemlenmeye başlanmıştır.

Transhümanizmin bilim ve teknolojinin insanlığın potansiyelini arttırabileceği ve insanı daha iyi bir halde dönüştürebileceği inancı, onun bilimsel yöntemin düşünsel temelleriyle ortak bir paydaya sahip olduğunu da göstermektedir. Bu anlamda Transhümanizm, hedeflerinin dayanağı olan teknolojik gelişmelerin bilimsel yöntemler aracılığıyla doğrulanabilir ve test edilebilir nitelikte olması ve insan kapasitesini artırma çabasında metafiziksel spekülasyonlardan ziyade somut ve gözlemlenebilir gelişmelere odaklanması hasebiyle Pozitivist ve Ampirist; diğer yandan söz konusu gelişmelerin potansiyel faydaları ve risklerini değerlendirme şekliyle Rasyonalist bir tutum sergiler. Transhümanizmin teknolojik araçlarla değişim ve gelişimin öznesi olan insanı ise bilimsel yöntemin ampirist, rasyonalist ve pozitivist perspektifinden bakılan bir varlık konumundadır. Transhümanizm aynı zamanda bugünün dünyasına hâkim olan iki büyük maddecilik anlayışına da dayanmaktadır. Bunlardan ilki beşerî bilimlere dayanan, tarihsel bağlam ve eğitim gördüğümüz toplumsal ortam tarafından belirlendiğimizi düşünen tarihsel-sosyolojik maddecilik iken ikincisi genetik kodumuzun temelde ne olduğumuzu belirlediğini öne süren ve ilkinin etkin bir biçimde tamamlayan doğalcı bir maddeciliktir. Bu iki çağdaş maddecilik anlayışına göre insan bir tarihe ve bedene sahip olmaktan ziyade doğrudan doğruya bu tarih ve bu bedendir. Transhümanizm, sahip olduğu bu çağdaş maddecilik anlayışıyla insan beynini, diğer makinelerden daha karmaşık bir makine

olarak değerlendirmektedir. Bu durumda bilgisayarların da bir gün bizim gibi düşünüp hissetmeyi başarabileceğini iddia etmektedir.⁹²

Transhümanizm insanların bedenleri yok olduktan sonra ruhlarına ne olduğuyla ilgilenmeyen güçlü, mutlu ve hırslı insanların felsefesi olarak tanımlanabilir. Transhümanistler burada ve şimdi bir hayat istemektedirler.⁹³ Transhümanistler geleneksel anlatılarda yer alan insan ruhunun ölümsüzlüğü argümanının aslında sonsuz bir yaşam süresine ulaşma hedefimiz olması gerektiğini gösterdiğini savunur. Bunun için ise ruhların gerekmediğini bunun yerine, yaşamlarımızın anlamlı olabilmesi için çok uzun yaşam sürelerine ve evrene yayılmaya çalışmamız gerektiği ileri sürülmektedir.⁹⁴ Nitekim Transhümanist düşüncenin pratik altyapısını oluşturan Aydınlanma dönemine baktığımızda insan doğasının bedende yaşayan Tanrı vergisi ölümsüz ruhlar tarafından tanımlandığı fikrinin ötesine geçilmeye ve doğadan çıkan ve doğayı dönüştüren rasyonel zihinler olduğumuz görüşüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olan John Locke'a göre, maddi olmayan ve doğaüstü bir ruh, benlik için gerekli bir açıklama değildir. Düşünebilen maddeyi yaratmanın Tanrı'nın gücü dahilinde olduğunu ve bizi bir kişi yapan şeyin düşünme kapasitemiz olduğunu öne sürmüştür. David Hume'un benlik incelemesi ise yeni materyalizmi ve ampirizmi daha radikal bir yöne götürmüştür. Hume'a göre, herhangi bir şeyin kalıcı bir töze sahip olduğuna dair inancımız, duyu algılarımızın ve düşüncelerimizin bitişikliği tarafından yaratılan bir yanılsamadır. Benlik, yalnızca akıl almaz bir hızla birbirini takip eden ve sürekli akış ve hareket halinde olan farklı algılar demeti veya koleksiyonudur.⁹⁵ Günümüz Transhümanistlerinden biri olan Ray Kurzweil abartılı bir ikiciliği benimsemeye mesafeli olmakla birlikte, insanı salt beden ya da salt ruh olarak ele almanın da doğru olmadığını düşünür. Kendisini bir örüntücü olarak tanımlayan Kurzweil'e göre varlığımız bilginin en temel yapılarıyla temsil edildiği duruma yani madde ve enerjinin örüntülerine dayanmaktadır. Bizi oluşturan malzeme sürekli ve hızla değiştiğine göre sürekli olan tek şey örüntümüzdür. Bu durumda örüntü onu oluşturan malzemeden çok daha önemli bir konumdadır. Yani önemli olan, bu bilgi örüntülerinin kendisidir, bunların hangi

⁹² Ferry, *Transhumanist Devrim*, 28.

⁹³ Levchuk, "How Transhumanism Will Get Us Through the Third Millennium", 77.

⁹⁴ Sandberg, "Transhumanism and The Meaning of Life", 8.

⁹⁵ James Hughes, "Transhumanism and Personal Identity", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 227-228.

maddeden yapıldığı değil. Örneğin bir tuval üzerindeki fırça darbeleri yalnızca bir boyadır. Ancak doğru ve düzenli bir şekilde bir araya gelen fırça darbeleri boyanın ötesine geçerek bir sanat eserini oluşturur.⁹⁶

Tranhümanistlerin insan tasavvurlarının genel olarak materyalist, fizikalist ve işlevselci⁹⁷ niteliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle, düşünme, hissetme gibi benliklerimize atfettiğimiz şeylerin esasen fiziksel süreçlerle alakalı olduğuna inanırlar. Bazı Transhümanistler benliğin mevcut, insan fiziksel formuna bağlı olduğuna inanırken, çoğu bir tür işlevselciliği kabul eder. İşlevselciliği kabul eden çoğunluğa göre benliğin bazı fiziksel ortamlarda somutlaştırılması gerekir, ancak bunun biyolojik olarak insan olan bir ortam olması zorunlu değildir. Kişinin biyolojik nöronları, örneğin, aynı bilişsel işlev seviyesini destekleyen sentetik parçalarla kademeli olarak değiştirilirse, biyolojik olmayan bir ortamın içinde olmasına rağmen aynı zihin ve kişilik özelliklerini sürdürmeye devam edebilir.⁹⁸ Transhümanizm, kişisel kimlik bağlarının zaman içinde daha da zayıflamasına yol açabilecek ve arzularımızı, belleğimizi, bilişimizi ve kimliğimizi radikal bir şekilde değiştirebilecek uzun ömürler ve biyolojik gelişmeler önermektedir. Transhümanist projeler bilişsel ve biyolojik geliştirmelerle birlikte benlik ve kimlik anlayışımızı kökten değiştirebileceğimizi iddia etmektedir.⁹⁹ Transhümanizmin bu materyalist, fizikalist ve indirgemeci insan tasavvurunun oluşmasına katkı sağlayan en önemli gelişmelerden biri de -tarihçe kısmında da dile getirdiğimiz üzere- 19. Yüzyıldan sonra tıp alanındaki paradigma değişimi olmuştur. Zira aşılar ve antibiyotikler, anestezi ve aseptik teknikler, laboratuvar testleri ve radyoloji gibi yeni tıbbi yöntemler hastalıkların nedenlerini teşhis etmek ve bu hastalıkları tedavi etmek için sebep-sonuç ilişkisine dayanan Newtoncu bir paradigma kullanmıştır. Diğer yandan bilimsel devrim, mikroorganizmaların keşfi, tıbbi teknolojinin gelişimi, elektrik mühendisliği ve biyoloji arasındaki etkileşimler ve sanayi devrimi ile gelen teknolojik ilerlemeler; doğanın ve insan vücudunun mekanik ve kimyasal süreçlerle açıklanabileceği

⁹⁶ Ray Kurzweil, *İnsanlık 2.0 Tekillığe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*, çev. Mine Şengel, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 30,567-568.

⁹⁷ İşlevselcilik, bir şeyi düşünce, arzu, acı (ya da herhangi başka bir zihinsel durum) yapan şeyin, onun içsel yapısına değil, yalnızca işlevine ya da ait olduğu bilişsel sistemdeki oynadığı role bağlı olduğunu savunan doktrindir. Daha kesin olarak, işlevselci teoriler, bir zihinsel durumun kimliğinin, duyuşsal uyarılar, diğer zihinsel durumlar ve davranışlarla olan nedensel ilişkileri tarafından belirlendiğini varsayar. Janet Levin, "Functionalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 7 Mart 2024).

⁹⁸ More, "The Philosophy of Transhumanism", 7.

⁹⁹ Hughes, "Transhumanism and Personal Identity", 229.

fikrini güçlendirmiştir. Sonuç olarak kalp bir pompa, akciğerler bir körük ve beyin bir bilgisayar olarak düşünülmüş, kas ve sinir dokuları elektrik akımı kullanılarak işlev gördüğünden, elektrik mühendislerinin yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.¹⁰⁰

Transhümanizmin insan tasavvuruna yön veren en önemli yaklaşımlardan biri de günümüz biyoloji biliminin temel taşlarından biri olan, 19. yüzyılda Charles Darwin tarafından ortaya atılan evrim teorisidir. Darwin türlerin zaman içinde çevresel koşullara uyum sağlayarak değiştiğini ve bu değişimlerin kalıtsal olduğunu savunarak biyolojik çeşitliliği ve canlıların karmaşıklığını açıklamaya çalışmıştır. Darwin'in teorisi, canlıların zaman içindeki değişiminin doğal yasalarla yönetildiğini ortaya koymuştur. 20. yüzyılda doğan genetik bilimi, doğal seçilimin nasıl çalıştığını ayrıntılı olarak göstermiş ve modern evrim teorisinin gelişimine yol açmıştır. 1960'larda başlayan moleküler biyolojiyle birlikte biyolojik evrim bilgileri büyük ölçüde ilerletilmiş ve kısa bir süre önce tamamen ulaşılamaz olarak görünen ayrıntılı sorunların araştırılması mümkün kılınmıştır.¹⁰¹ Teilhard de Chardin, evrim teorisi ile Hristiyan teolojisini birleştiren ilk bilim insanlarından biri olarak, teknolojinin insanlığı geliştirmek için kullanılmasını teşvik eder. Teilhard'a göre, her biyolojik adım bizi kozmik Mesih'e doğru ilerletmektedir. İnsan çabalarının kolektif bir kişiliğe yöneldiğini ve bu sayede bireyin tüm insanlığın bilincine ulaşacağını öne sürer. Teilhard, evrimi birleşen ve daha büyük bir karmaşıklık ve merkeziliğe doğru iten bir süreç olarak görür. Radial enerji¹⁰² adı verilen bir kuvvetin, biyolojik organizmaları giderek daha büyük karmaşıklık ve merkeziliğe doğru ittiğini savunur. Bu enerji, evrimi entropi kuvvetinden daha güçlü bir şekilde ileriye taşıyarak insanlığı ve posthümanlığı geleceğe doğru yönlendirir. Bu bağlamda, Teilhard, insanlığın

¹⁰⁰ Coursen, "Against Species Extinction Transhumanism and Contemporary Technological Culture", 3/423.

¹⁰¹ Francisco Jose Ayala, "Evolution", *Britannica* (Erişim 7 Mart 2024).

¹⁰² Radyasyon ile eş anlamlıdır. Elektromanyetik dalgalar aracılığıyla enerjinin bir yerden bir yere veya uzayda taşınması işlemidir. Meteoroloji ve klimatolojide ise, radyan enerji güneş, yerküre veya atmosferden yayılan enerji ile bunlar tarafından radyasyonun emilmesine ilişkin olarak kullanılır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), "Radyan Enerji" (Erişim 8 Mart 2024). Radyal enerji gibi teknolojik gelişmeler, insanların iletişim becerilerini ve yeteneklerini artırabilir, insanları birbirine daha da yakınlaştırabilir ve farklı biçimde etkileşim kurmalarına olanak sağlayabilir. Posthuman bir gelecekte, insanlar belki de radyal enerji gibi teknolojiler aracılığıyla birbirleriyle daha derin bağlar kurabilir, bilgiyi daha hızlı bir şekilde paylaşabilir ve teknolojik olarak gelişmiş bir toplum yaratabilirler. Bu nedenle, radyal enerji gibi teknolojiler, posthuman düşüncesiyle ilişkilendirilebilir ve insan varlığının geleceğinde nasıl bir rol oynayabileceği üzerine düşünülmesi gereken önemli bir konu olabilir.

teknolojik ve evrimsel olarak birleşip daha karmaşık ve merkezileşmiş bir bilinç düzeyine ulaşacağını düşünmüştür.¹⁰³

Transhümanistlere göre evrim perspektifinden bakıldığında yaşamın temel özelliklerinden biri geçiciliktir. İnsanlar ve diğer canlıların büyük çoğunluğu, belirli bir süre sonra yaşlanıp ölmek üzere programlanmıştır. Bu, doğal düzenin bir parçasıdır. Doğmak, yaşamak ve sonunda yerini yenilere bırakmak. Kali Carrigan yaşamı, 4 milyar yıllık deneylerinin sonucu olarak, sürekli değişen hayatta kalma sorununa en iyi çözümü bulmaya çalışan kör bir bilim insanının yürüttüğü deneylere benzetir. Bu bağlamda, Dünya'nın, deneylerin yapıldığı bir laboratuvar gibi olduğunu ve bu deneylerin sadece kendini sürdürmeye yönelik olduğu ifade eder. Evrim, bir laboratuvar bilim insanı gibi, daha iyi hipotezler test edilebilsin diye önceki versiyonların atılmasını gerekli görür. Bu bağlamda, her birimiz, tamamlanmamış ve geçici birer form olarak doğarız. Bireysel varlığımız, zihin ve ruh dahil, sadece üremenin bir yan ürünüdür ve sonuçta kozmik çöplüğe atılmak üzere yazgılanmıştır. İnsan varoluşu ise geçicidir ve büyük evrimsel süreçte sadece bir basamaktır.¹⁰⁴ Transhümanistlere göre savundukları bilimsel-teknolojik gelişme ve insanlığın bu gelişimlere hem fiziksel hem de bilişsel olarak entegre olması, insanlığın evrimsel tarihinin doğal bir uzantısıdır.¹⁰⁵ Nitekim Ray Kurzweil evrimi yükselen bir düzenle örüntü oluşması süreci olarak tanımlar. Evrimin tarihinin altı evreden oluştuğunu düşünen Kurzweil'e göre evrim her aşaması ya da evresi bir sonrakini oluşturmak için kendinden önceki evrenin bilgi işleme yöntemlerini kullanır. İlk evre büyük patlamadan birkaç yüz bin yıl sonra elektron, proton ve nötronların çekirdeğin etrafındaki yörüngede tutunmasıyla atomların oluşmaya başladığı ve birkaç milyon yıl sonra atomların birleşerek molekül denilen görece kararlı yapıları oluşturduğu fizik ve kimya evresidir. İkinci evrede karmaşık molekül yığınlarının kendiliğinden kopyalanan mekanizmaları biçimlendirmeğe ve yaşam oluşturmaya başlayıncaya kadar karbon tabanlı bileşimlerin çapraşıklılaşarak sonunda daha büyük molekül topluluğunu betimleyen, bilgi depolayabilen kusursuz bir sayısal mekanizmanın geliştiği biyoloji ve

¹⁰³ Philip A. Douglas, "Becoming God By The Numbers: An Evolutionary Journey Toward The Divine", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 119.

¹⁰⁴Kali Carrigan, "Taking Up the Cosmic Office: Transhumanism and the Necessity of Longevity", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 465-466.

¹⁰⁵Jeanine Thweatt-Bates, "Cindi, Six and Her: Gender, Relationality and Friendly Artificial Intelligence", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 39.

DNA evresidir. Üçüncü evre DNA güdümlü evrimin, bilgiyi kendi duyu organlarıyla algılayıp, bu bilgiyi kendi beyinlerinde ve sinir sistemlerinde işleyebilen ve saklayabilen organizmaların üretildiği beyinler ve sinir örüntüleri evresidir. Dördüncü evre insan türünün akılcı ve soyut düşünce yeteneği ile diğer parmakları karşılayan başparmağın birleşmesinden doğan, insan eliyle yaratılan teknolojinin doğduğu teknoloji evresidir. Beşinci evre tekilliğin başladığı insanlığın beyinde gömülü olanengin bilgi ile teknolojinin çok daha büyük kapasite, hız ve bilgi paylaşımı yeteneğinin birleştiği, insan beyninin yüz trilyonluk son derece yavaş bağlantılarının getirdiği kısıtlamaların aşıldığı teknolojiyle birleşen insan zekâsı evresidir. Son olarak altıncı evre ise tekillikten sonra insan beynindeki biyolojik kökeninden ve insan dehasının teknolojik kaynağından türetilen zekâ, madde ve enerjinin kendi içinde doygunluğa ulaştığı evrenin uyanışı evresidir.¹⁰⁶

Transhümanistlere göre doğa kutsal değildir. Bu yüzden onu temelli değişikliğe uğratmanın, yükseltmenin veya artırmanın önünde hiçbir engel yoktur aksine bu ahlaki bir ödevdir. İnsan genomu kutsal bir tapınak değildir. Yapılacak değişiklikler özgürlüğü ve insan mutluluğunu tesis ettiği müddetçe engellenmeleri için hiçbir sebep yoktur aksine bu durum teşvik edilmelidir.¹⁰⁷ Transhümanizm, evrimsel düşüncenin temel ilkelerini kabul etmekle birlikte, insan evriminin doğal seleksiyonun ötesinde, teknolojik müdahalelerle hızlandırılabilceğini öne sürmektedir. Transhümanizm evrimsel düşüncenin doğal süreçlerini taklit ederek değil, bu süreçlere aktif müdahalede bulunarak evrimi yönlendirmeyi amaçlar. Çünkü Transhümanistlere göre insanlık, evrimsel süreçte geçici bir aşamayı temsil eder, doğanın gelişiminde en üst noktada değildir. Bu nedenle insanlık kendisini bilinçli bir şekilde kontrol etmeye ve ilerlemesini hızlandırmaya yönelik adımlar atmalıdır.¹⁰⁸ Bostrom’a göre Transhümanistler, çoğu zaman posthüman varlıklar olmayı gerektiren yaşam yollarını takip etmeyi arzularlar. Mevcut insan dâhilerinin çok ötesine ulaşmak, hastalıklara dirençli ve yaşlanmaya karşı dayanıklı olmak, sınırsız gençlik ve canlılıkla dolu bir yaşam sürmek, kendi arzularını, ruh hallerini ve zihinsel durumlarını kontrol edebilmek, yorgunluk, nefret veya önemsiz şeylere karşı tahammülsüzlük gibi duygulardan kaçınabilmek, daha fazla zevk, sevgi, sanatsal takdir

¹⁰⁶ Kurzweil, İnsanlık 2.0, 30-40.

¹⁰⁷ Ferry, Transhumanist Devrim, 17.

¹⁰⁸ Archive, “Transhumanism Towards a Futurist Philosophy” (Erişim 9 Mart 2024).

ve huzur kapasitesine sahip olmak ve mevcut insan beyinlerinin erişemediği yeni bilinç durumlarını deneyimlemek isterler.¹⁰⁹

Mevcut insanlık durumunu 1.0 sürüm olarak tanımlayan Kurzweil biyolojik bedenimizin dayanıksız olduğunu, gereksinimlerinin sıkıcı, koruyucu bakım ritüelleri gerektiren bir halde olduğunu söyler. İnsan zekasının zaman zaman yaratıcılığının ve ifade gücünün doruklarına ulaşabilmesine rağmen insan düşüncesinin türetilmiş, ikincil ve sınırlı olduğunu düşünür. Örneğin beynin birçok bakımdan etkileyici olmasına karşın ciddi kısıtlamalara da tabi olduğunu ileri sürer. İnce örüntüleri hızla tanımak için beynin yoğun paralellliğini yani nöronlar arasında aynı anda çalışan yüz trilyon bağlantıyı kullanırız. Buna karşın düşünmemiz ise son derece yavaştır. Kurzweil temel sinirsel hareketlerin çağdaş elektronik devrelerden birkaç milyon kez daha yavaş olduğunu söyler. Bunun da yeni bilgileri işlemek için kullandığımız fizyolojik bant genişliğini, insanın sahip olduğu tüm bilgi tabanının üstel büyümesine kıyasla son derece kısıtlı kıldığını ifade eder. Kurzweil'in gelecek için öngördüğü 2.0 sürüm olarak tanımladığı insanlık ise biyolojik kısıtlamalarını aşarak evrimsel yazgısına karşı güç kazanan, ölümü kendi elinde olan, mevcut zekasından trilyon kere trilyon kat daha güçlü bir zekaya sahip olan, yeni bir insanlık modelidir.¹¹⁰ İnsan bedeninin 3.0 sürümünde ise 2.0 sürümden edindiğimiz deneyimlerden yola çıkarak bedenlerimizi yeniden biçimlendirme olanağımızın olacağını iddia etmektedir. 1.0 sürümden 2.0 sürüme geçişte olduğu gibi 3.0 sürüme geçiş de aşamalı olarak gerçekleşecek ve birbiriyle yarışan çeşitli düşünceleri kapsayacaktır.¹¹¹ Benzer şekilde Max More da 1999 yılında Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesinde düzenlenen EXTRO 4 konferansında insanlığın mevcut durumu hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği Doğa Anaya Mektubunda şunları söylüyor:

“... Bize yavaş ama muazzam, dağınık zekan ile bahsettiğin birçok harika nitelik için sana teşekkür etmek istiyoruz. Bizi basit kendini çoğaltan kimyasallardan trilyon hücreli memelilere doğru yetiştirdin. Bize dünyanın egemenliğini verdin. Neredeyse herhangi bir hayvandan daha uzun yaşam süresi verdin. Bizi dil, akıl, öngörü, merak ve yaratıcılık kapasitesi veren karmaşık bir beyinle donattın. Kendimizi anlama kapasitesi ile diğerlerine karşı empati yeteneği verdin. Doğa Ana, bizi yaptığın şey için sana minnettarız. Şüphesiz en iyisini yaptın. Ancak, saygıyla söylemeliyiz ki

¹⁰⁹ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 5.

¹¹⁰ Kurzweil, İnsanlık 2.0, 22.

¹¹¹ Kurzweil, İnsanlık 2.0, 464.

insan yapısında birçok açıdan kötü bir iş çıkardın. Bizi hastalıklara ve hasara karşı savunmasız yaptın. Yaşlanmamızı ve ölmemizi zorunlu kıldın, tam da bilgeliği kazanmaya başladığımız anda. Kendi vücudumuzun, zihinsel ve duygusal süreçlerimizin farkındalığını çok kısıtlı hale getirdin. Keskin duyuları başka hayvanlara vererek bizi saf dışı bıraktın. Bizi yalnızca dar çevresel koşullar altında işlevsel yaptın. Bize sınırlı bellek, zayıf dürtü kontrolü ve kabileci, yabancı korkusu içgüdülerini verdin. ... İnsan anayasasını değiştirme zamanının geldiğine karar verdik. Bunu hafif, dikkatsiz veya saygısızca değil, dikkatli, zeki ve mükemmeliyeti hedefleyerek yapacağız. Bizimle gurur duymanı sağlamak istiyoruz. Önümüzdeki on yıllarda, eleştirel ve yaratıcı düşüncenin rehberliğinde biyoteknoloji araçlarıyla başlatılan, kendi anayasamızda bir dizi değişiklik yapmaya devam edeceğiz. ...”¹¹²

Max More mektubunun devamında insan yapısı üzerine, planlanan yedi değişikliği sıralıyor:

1. Genetik değişiklikler, hücresel manipülasyonlar ve sentetik organlarla uzun ömürlü bir yaşam ve yaşlanmama özelliği kazanmak.
2. Biyoteknolojik ve hesaplamalı yöntemlerle algı yetenekleri artırmak ve yeni duyular geliştirmek.
3. Beyin organizasyonunu ve kapasiteyi geliştirmek, çalışma hafızasını genişletmek ve zekayı artırmak.
4. Duyusal, bilgi işlem ve zekâ ağı ile farkındalığı artıracak ve duyguları kontrol etmeyi sağlayacak bir "Metabeyin" oluşturmak.
5. Genetik programlamayı kontrol altına alacak, bireysel ve türsel kusurları düzeltmek ve fiziksel ve entelektüel yetenekleri artırmak.
6. Motivasyonel ve duygusal tepkileri sağlıklı bir şekilde yeniden şekillendirmek, aşırı duyguları düzelterek rasyonel öz-düzeltelemeye engel olan duygusal engelleri kaldırmak.
7. Sadece biyolojik varlıklar olarak kalmayarak, ilerleyen teknolojileri insanlığa entegre etmek.¹¹³

Transhümanist düşünceye göre biyolojik evrim son derece yaratıcı bir süreç olsa da bazen belirli kalıplar içinde sıkışabilir. Ancak, insanlar bu kalıpları keşfedip, genetik mühendislik ve diğer bilimsel yöntemlerle yeniden tasarlayarak evrimin sınırlarını genişletebilirler. Bu ise evrimin doğal sınırlarını aşma ve yeni biyolojik işlevler ve

¹¹² Max More, "Letter to Mother Nature: Amendments to the Human Constitution" (Erişim 9 Mart 2024).

¹¹³ Max More, "Letter to Mother Nature: Amendments to the Human Constitution".

özellikler yaratma potansiyelini ifade eder.¹¹⁴ Doğal evrim sürecine baktığımızda mutasyonlar ve genetik değişiklikler rastgele meydana gelmekte ve ardından bu değişiklikler doğal seçilimle belirli yönlerde evrilmektedir. Ancak, genetik mühendisliği ile bu rastgelelik azaltılabilir ve belirli hedeflere yönelik değişiklikler yapılabilir. Ayrıca Genetik mühendisliği, tasarımcıların yeni biyolojik fonksiyonları etkili bir şekilde seçmesine de olanak tanımaktadır. Bu ise doğal evrim sürecinden farklı olarak, belirli sonuçlar elde etmek için yapılan bilinçli müdahaleleri içerir. Bu durum "tasarımcı biyoloji" ve "yapay evrim" gibi kavramların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Tasarımcı biyoloji, belirli amaçlar doğrultusunda biyolojik sistemlerin bilinçli ve kontrollü bir şekilde tasarlanmasını ifade ederken; yapay evrim, doğal evrim süreçlerinin laboratuvar ortamında veya kontrollü koşullar altında taklit edilmesi anlamına gelir.¹¹⁵ Transhümanist perspektiften, zaten ölmeye yüz tutmuş olan Homo sapiens'in üstün Homo cyberneticus tarafından geçilmesi gerektiği ve geçileceği savunulmaktadır. Homo cyberneticus, atalarından farklı olarak kendi kaderinin rehberi olacaktır. Bu yeni tür, kendi imajında yaratılmış bir meta-insan olacaktır. Transhümanistler, insanlığın yapay evrim yolunu seçerek geri dönülmez bir posthüman geleceğe doğru ilerlemesinin, mevcut insan türü olarak kalmaktan daha uygun olduğunu düşünmektedirler.¹¹⁶

Transhümanist düşünceye kadar bilim ve teknoloji genel anlamda insanlık durumunda ya da toplumda meydana gelen istenmeyen şartları normal olarak kabul edilmiş standart durumlara yani istenen şartlara çevirme gayesinde olmuştur. Ancak Transhümanist düşünceyle birlikte bilim ve teknoloji mevcut insanlık durumundaki standartları aşmak için kullanılan son derece önemli araçlar olarak görülmektedir. Nitekim Transhümanizmin insanın biyolojik ve teknolojik olarak geliştirilmesi hedefi, bedene yalnızca bir takım fiziksel özellikler eklemekten ziyade biyolojiyi değiştirmek, yaşam süresini uzatmak ve beynin biyolojik olmayan platformlara aktarılması gibi konuları da kapsamaktadır. İnsan-bilgisayar etkileşimi ve beden varyasyonları sonucunda gelecekte ortaya çıkabilecek olası varoluş biçimleri arasında ise sibernetik insan (cyborg),

¹¹⁴ "Dialogue between Ray Kurzweil and Eric Drexler", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 210.

¹¹⁵ Rachel Armstrong, "Alternative Biologies", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 103.

¹¹⁶ Domna Pastourmatzi, "Science Fiction Literature", *Post- and Transhumanism An Introduction*, ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner, (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 272.

transhüman, protez varlık, posthüman ve yükleme yer alır. Bunlar, teknolojinin insan bedenini ve deneyimini nasıl değiştirebileceğine dair çeşitli olasılıkları temsil eder. Söz konusu varoluş biçimleri henüz inşa edilmediği için onların deneyimleri tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak sanatsal ve tasarım temelli çalışmalar ile Transhümanist fikirlerin ve teknolojilerin sadece teorik olarak değil, aynı zamanda pratik ve estetik olarak da anlaşılması mümkün olabilir. Bu çalışmalar, gelecekteki olası insan deneyimlerine dair yeni bakış açıları sunarak bu deneyimlerin avantajlarının ve zorluklarının daha iyi değerlendirilmesini sağlayabilir.¹¹⁷ Nitekim son yıllarda sanatçılar ve tasarımcılar, cyborg, avatar, transhüman ve posthüman kavramlarını yeniden yorumlayarak ve bu kavramlar etrafında yeni ortamlar yaratarak farklı bakış açıları sunmaktadırlar. Örneğin, Vivian Rosenthal gibi tasarımcılar, oyun dünyası, interaktivite ve sanallık gibi sanal atmosferler geliştirmiştir. Tom Ray gibi bazıları ise henüz gerçekleştirilmemiş yeni ortamlar tasarlamaktadır. Roy Ascott gibi sanatçılar, telematics (uzaktan iletişim) ve technoetics (teknoloji ve etik) gibi teorik görüşler geliştirmiştir.¹¹⁸ Transhümanizm insan formunu bir metal siber organizma ya da bedensiz bir varlık olarak görmez. Transhümanizm, zaman içinde sürekli değişen, dağıtılmış kimliği olan bir varlık önerir ve bu varlığın amacı insanı geliştirmektir, yok etmek değil. Dağıtılmış kimlik, bir bireyin kimliğinin tek bir fiziksel bedene veya varlığa sabitlenmemesi, aksine çeşitli platformlar, sistemler ve ortamlar arasında yayılması anlamına gelir. Bu, kimliğin ve bilincin fiziksel bedenin sınırlarının ötesine geçebileceği, birden fazla alanda var olabileceği ve bu alanlar arasında etkileşimde bulunabileceği anlamına gelir. Örneğin, bir kişinin bazı düşünceleri ve anıları dijital bir beyne aktarılabilirken, diğerleri biyolojik bir bedende kalabilir. Sanal gerçeklik ortamları, dijital ağlar, biyolojik ve biyolojik olmayan sistemler gibi farklı ortamlarda kimliğin farklı bileşenleri dağıtılabilir.¹¹⁹ José Luis Cordeiro'ya göre insanlar, yeni ilişkisel dinamikler ve değişen epistemolojik paradigmlar karşısında yeniden sınıflandırılan diğer doğal türler gibi bir yol ayrımındadır. İnsanın bedensel, bilişsel ve failik sınırlarını keşfederek insan olmanın nerede bittiğini, nerede sorgulandığını ve insanların kendilerini büyütme veya insandan

¹¹⁷ Natasha Vita-More, "Aesthetics Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 19.

¹¹⁸ Vita-More, "Aesthetics Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", 23.

¹¹⁹ Vita-More, "Aesthetics Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhumanism", 21.

daha fazlası olmak için nerede durduklarını görebiliriz. Kendimiz ve çevremizdeki doğa ile ilişkilerimiz hakkındaki anlayışımız, bilim ve teknolojideki sürekli ilerlemeler nedeniyle önemli ölçüde gelişmektedir. Gerçeklik durağan değildir, insanlar ve doğanın geri kalanı dinamik ve sürekli değişim halindedir. İnsanlığın mevcut hali evrimin sonu değil, sadece bilinçli ve teknolojik bir evrimin başlangıcıdır.¹²⁰ Tüm bunların yanında Transhümanistler hararetle savundukları bu insanlık durumunu aşma idealinin kendi başına bir amaç olduğunu iddia etmezler, yalnızca özgürlük, eşitlik, ahlaki gelişim, küresel iş birliği ve barış, sürdürülebilirlik ve çevre koruma gibi diğer hedeflerin ve deneyimlerin daha yaygın, kalıcı veya kapsamlı bir şekilde takip edilebileceği bir koşul olduğunu iddia ederler. Çünkü başka bir anlam, amaç ya da inanç olmadan, bir posthüman bile sıkılmış, depresif ya da kaygı içinde olabileceğinin farkındadırlar.¹²¹

Transhümanist düşünceye damgasını vuran insanlık durumunu aşmak, üst bir insan olmak ya da ölümü yenmek gibi idealler insanlık tarihinde çok eski dönemlerden beri dile getirilen hususlardır. İnsanlar her zaman daha üst bir bilinç ve zekâ seviyesine ulaşmayı hayal etmiştir. Nietzsche'nin Üstinsan (Übermensch) kavramı, Joseph Fletcher'ın Homo autofabricus'u, Hans Moravec'in "ex-humans" (insan sonrası varlıklar) ve Nigel Cameron'ın Techno Sapiens'i gibi örnekler, bu tür düşüncelerin tarihsel ve modern temsilcileridir.¹²² İnsanlık hep bedensel, düşünsel ya da çevresel sınırlarını aşmak istemiştir. Eski çağlarda bu daha çok metafiziksel unsurlarla, spiritüel deneyimlerle, simyacılıkla ya da en basit haliyle ahlaki gelişimle elde edilmeye çalışılırken; bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte bu idealler daha rasyonel temellere dayanan somut gerçekliklerle tesis etmeye çalışılmıştır.

Yeryüzü dinlerinin hemen hemen tümünde var olan insanlık durumunu geliştirmeye ve ölümün kendisiyle de olsa ölümü yenmeye dair anlatılar bulabiliriz. Dinler her ne kadar sonsuz bir yaşam vaat eden ahiret hayatından bahsetse de ölüm her zaman için insanlığın kendisi adına istemediği bir durum olmuştur. Ölüm ya da ölüme götüren hastalık, yaşlılık gibi unsurlar dahi üstesinden gelinmesi gereken şeyler olarak görülmüştür. Nitekim yeryüzündeki hemen hemen tüm kültürlerde ölümsüzlük ve ebedi gençlik arayışını simgeleyen bir Hayat Çeşmesi efsanesi vardır. İnsanlık tarihi boyunca, ölümsüzlük arzusu

¹²⁰ Cordeiro "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism", 69.

¹²¹ Sandberg, "Transhumanism and The Meaning of Life", 6.

¹²² Ted Chu, *Human Purpose And Transhuman Potential A Cosmic Vision For Our Future Evolution*, (Epub: Origin Press, 2013), 20.

ve bu hedefe ulaşmanın yolları hakkında birçok hikâye ve efsane anlatılmıştır. Örneğin Sümerlere ait olan ve tarihin en eski edebi eserlerinden biri olarak kabul edilen, Gılgamış Destanı'nda Uruk kralı Gılgamış'ın, dostu Enkidu'nun ölümünden sonra ölümsüzlüğü arayışını ve bu süreçte yaşadığı maceraları anlatır.¹²³ Dinlerde insanlık durumunu aşmak ise genellikle insanın mevcut fiziksel ve ruhsal sınırlamalarını aşarak daha yüksek bir manevi veya ahlaki seviyeye ulaşması olarak tasvir edilir. Örneğin Hristiyanlıkta, azizler ve kutsal kişiler, Tanrı'ya olan derin bağlılıkları, erdemli yaşamları ve birtakım mucizeleriyle insanlık durumunu aşan figürler iken İslâm'da takva ve ihsan sahibi bireyler manevi olarak yücelerek dünyevi arzularını ve zayıflıklarını aşan kimselerdir. Budizm'de, aydınlanma ve Nirvana'ya ulaşarak insanın cehalet, arzular ve acılardan kurtulmasıyla, Hinduizm'de ise mokşa yani karma döngüsünden kurtularak bireysel ruh ve evrensel ruhun birleşmesiyle mevcut insanlık durumu aşılar. Yahudilikte ise Mesih'in gelişiyle insanlığın mevcut zorluklarının ve sınırlarının aşılabileceği inancı hakimdir.

Diğer yandan pek çok edebi ya da sinema eserinde genellikle teknolojik gelişmeler sayesinde insanlığın fiziksel ve zihinsel sınırlarının aşması teması işlenmektedir. Örneğin Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* adlı distopik romanında, genetik mühendisliği ve sosyal kontrol yoluyla daha "mükemmel" bir toplum yaratma çabaları ele alınmaktadır. Philip K. Dick'in *Androidler Elektrikli Koyun Düşler mi* adlı romanında ise insan ve yapay zekâ arasındaki sınırlar bulanıklaşarak insanlığın anlamını ve değerini sorgulanmaktadır. Arthur C. Clarke'ın *2001: Bir Uzay Destanı* adlı eserinde insanlığın evrimi ve daha yüksek bilinç seviyelerine ulaşma süreci ele alınmaktadır. Mary Shelley'nin *Frankenstein* adlı eserinde ise insanın bilim ve teknoloji aracılığıyla Tanrı rolünü üstlenme arzusu ve bunun getirdiği etik sorunlar işlenmektedir. Eserin baş karakteri olan Victor Frankenstein, ölümsüzlüğü ve insanüstü yaratımı arayışıyla insanlık durumunu aşma çabasının trajik sonuçlarıyla yüzleşmektedir. Sinemada eserlerinde ise *Matrix*, *2001: A Space Odyssey*, *Lucy*, *Limitless*, *Transcendence*, *Avengers Serisi*, *Blade Runner* gibi daha pek çok filmde insanın mevcut sınırlarını aşarak daha üstün bir varlık haline gelmesi teması işlenmektedir.

Sonuç olarak mevcut insanlık durumunu aşma ve ölümü yenme idealinin insanlığın kolektif bir bilinçaltı olduğunu ve bir mem¹²⁴ gibi insanlık tarihinde nesilden nesile

¹²³ Joshua J. Mark, "Gılgamış", *World History Encyclopedia* (Erişim 12 Mart 2024).

¹²⁴ Richard Dawkins'in ortaya attığı kültürel iletim birimidir. Nesiller değiştikçe, kültürel ve sosyal içerik bir sonraki nesle memler tarafından aktarılmaktadır. Bu tıpkı biyolojik içeriğin DNA tarafından aktarılması

aktarıldığını söyleyebiliriz. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi söz konusu ideali gerçekleştirme yöntemleri zamandan zamana, mekândan mekâna, inanıştan inanışa değişiklik arz etmektedir.

Transhümanizmin insan tasavvuruna daha yakından bakmak istersek gelecekte var olabilecek insan biçimleri için transhüman, posthüman, siborg, homo cyberneticus, homo deus, insanlık 2.0, insanlık 3.0 gibi pek çok farklı kavramın kullanıldığını görebiliriz. Esasen söz konusu insan biçimlerinin Nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilgisayar ve bilişim teknolojilerinin insan varlığını değiştirme potansiyelini yansıtan farklı gelişmişlik düzeylerini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Zaten Transhümanizm de bu teknolojilerinin insan varlığını geliştirmeye yönelik kullanımını vurgular. Ancak şu unutulmamalıdır ki insanlık evrildikçe ve geliştikçe bu teknolojiler de evrilecek ve gelişeceklerdir. Böylece insanların biyolojik sınırlarını aşarak süper-zekâ, artırılmış fiziksel yetenekler veya uzun ömür gibi özelliklere ulaşmasını Nihayetinde de insanı "insan ötesi" bir varlık haline getirmeyi hedefler. Söz konusu kullanımlar ve ifade ettiği anlamlar çeşitlilik gösterse bile aralarında zamansal ve niteliksel farklılıkların olduğu hemen göze çarpmaktadır. Biz çalışmamızda bu zamansal ve niteliksel farklılıkları da öne çıkaran transhüman ve posthüman kavramlarını kullanacağız. Şimdiden belirtmek gerekir ki her ne kadar zamansal ve niteliksel farklılıklardan söz etsek de söz konusu insanlık biçimleri arasındaki sınırları net bir şekilde kestirmek ve ortaya koymak pek mümkün değildir. Çünkü hem gelecek hakkında olası bir öngöründen bahsediyoruz hem de söz konusu yeni formalara geçişimiz zamana yayılarak kademeli bir şekilde gerçekleşecektir. İnsan türleri arasındaki geçişi, renklerin birbiriyle iç içe geçtiği bir renk tayfı gibi düşünebiliriz. Her renk (tür), bir diğerine yumuşak geçişlerle bağlanır ve belirli bir renk (tür) ile bir sonraki arasındaki sınır, kesin ve net değildir. Bu nedenle, insan evriminde türler arasındaki geçişleri belirlemek, aynı tayfta belirli bir renk tonunu tam olarak belirlemek kadar zordur. Bu yüzden transhüman, posthüman ya da tekillik gibi birtakım tanımlamalardan bahsedebilsek de bu tanımların içeriğini oluşturan nitelikleri net bir şekilde sınırlandırmak bazen oldukça zor olabilmektedir. Diğer yandan söz konusu kavramlar gelecek hakkında henüz gerçekleşmemiş öngörülerini içerdiğinden Transhümanistler arasında dahi söz konusu kavramların tanımları ve nitelikleri hakkında tam olarak bir

gibidir. Fakat memler, DNA gibi mikroskop altında görülebilen somut bilgi kodları değil, daha çok soyuttur. Bu bakımdan sosyolojik gen denebilir. Wikipedia, "Mem" (Erişim 12 Mart 2024).

mutabakat sağlanamadığını gözlemlemekteyiz. Tüm bunların yanı sıra biz yine de elimizden geldiği kar söz konu kavramlar hakkında değerli okuyucunun zihninde bir fikir uyandırmaya çalışacağız.

3.1.1. Transhüman

Transhüman kelimesinin edebiyat, felsefe, din ve evrimsel biyoloji gibi alanlarda genel olarak bir şeyden başka bir şeye dönüşmek, aşmak, ötesine geçmek gibi anlamları barındıracak şekilde kullanıldığını görürüz. Örneğin Dante'nin *İlahi Komedya*'sında insanlık durumunun ve algısının dışına çıkmak anlamında kullanılmıştır. T.S. Eliot'un *Kokteyl Partisi* adlı eserinde ise insanın insanlıktan dönüştürüldüğü bir süreç olarak ele alınmıştır. *Webster's New Universal Unabridged Dictionary*'de ise insan olanın ötesinde bir şeye yükseltmek veya dönüştürmek anlamında evrimsel bir süreci ifade eder şekilde yorumlanmıştır.¹²⁵ 20. yüzyılın önemli biyolog ve evrim teorisyenlerinden biri olan Julian Huxley *New Bottles For New Wine* adı eserinde ise transhümandan şöyle bahsediyor:

“İnsan türü, eğer isterse, kendini aşabilir; sadece ara sıra bir birey olarak burada, bir birey orada başka bir şekilde değil, bütünüyle, insanlık olarak. ... İnsan insan olarak kalmakla birlikte, kendi insan doğası için ve onunla ilgili yeni olanakları gerçekleştirerek kendisini aşar. ‘Transhümanizme inanıyorum.’ Bunu söyleyebilecek yeterli insan olduğunda, insan türü yeni bir varoluşun eşiğinde olacak, bizimkinden farklı olarak, bizimkinden Pekin insanınınkinden farklı olan bir varoluş. Sonunda gerçek kaderini bilinçli bir şekilde gerçekleştirecek.”¹²⁶

Transhüman terimi, geleceğe yönelik düşünceleriyle tanınan FM-2030 -diğer adıyla F. M. Estfandiary- tarafından "geçiş insanı" anlamında kullanılmıştır. FM-2030, transhümanları yeni evrimsel varlıkların ilk tezahürü olarak görmüştür. FM-2030 kendi transhüman anlayışını okuyucuyu az ya da çok Transhümanist olarak derecelendiren kapsamlı anketler içeren *Are You a Transhüman?* adlı kitabında ortaya koymuştur. Transhüman olmanın belirtileri arasında protez kullanımı, estetik cerrahi, yoğun telekomünikasyon kullanımı, kozmopolit bir bakış açısı, dünya çapında yaşam tarzı, androjenik, in vitro fertilizasyon gibi aracılı üreme yöntemleri, dini inançların yokluğu ve geleneksel aile değerlerinin reddedilmesi gibi özellikleri saymıştır. Ancak Bostrom FM-2030'un tanımlamalarını ve teşhislerini şüpheli olarak değerlendirmektedir. Çünkü ona

¹²⁵ Vita-More, “History of Transhumanism”, 50.

¹²⁶ Huxley, *New Bottles For New Wine*, 17.

göre Transhüman kavramı, kesin bir cevabı olamayacak kadar belirsizdir. Estetik cerrahi geçiren veya göçebe bir yaşam tarzı sürdüren birinin posthüman olmaya daha yakın olduğunun söylenemeyeceğini iddia eder. Bu tür özelliklere sahip olan kişilerin diğerlerinden daha hayranlık uyandırıcı veya ahlaki olarak daha övgüye değer olduğu anlamına da gelmeyeceğini söyler. Bostrom’a göre bir kişinin transhüman veya Transhümanist olması, geleneksel değerleri ve kişisel davranış ilkelerini hala benimseyebileceği gerçeğiyle çelişmez.¹²⁷

Braden Allenby’a göre transhüman kavramı aynı zamanda normatif bir kavramdır. Dolayısıyla yalnızca mevcut bilimsel ve teknolojik gelişmeleri tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda belirli etik, ahlaki ve toplumsal değerleri de içerir ve bunları teşvik eder. Transhüman kavramı insanlığın gelecekte nasıl evrilmesi gerektiği konusunda belirli değer ve normlar önerir. Bu kavram, insanlığın hangi yönlerde ve ne amaçla değiştirilmesi gerektiğine dair belirli idealler sunar. Örneğin, yaşam süresinin uzatılması, bilişsel yeteneklerin artırılması gibi hedefler, belirli etik ve ahlaki değerlerle temellendirilir. İnsanları biyolojik ve teknolojik olarak geliştirmenin etik olup olmadığı, toplumun temel değerleri ve normları ile uyumlu olup olmadığını sorgulatar. Transhüman kavramı, insanlığın gelecekte nasıl bir yöne evrilmesi gerektiğine dair belirli vizyonlar ve idealler sunar. Aynı zamanda bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin insan doğası üzerindeki etkilerini normatif bir perspektiften değerlendirir. Bu, hangi teknolojilerin etik olarak kabul edilebilir olduğu ve nasıl kullanılmalrı gerektiği konularında rehberlik sağlar ve teknolojik ilerlemelerin insanlık yararına nasıl kullanılabileceğine dair normatif bir değerlendirmeyi içerir.¹²⁸ Bu bağlamda bir transhümanın yaşamını anlamlı kılacak nesnel değerler veya hedefler vardır ancak hedeflerin belirlenmesinde ve bunlara nasıl ulaşılabileceğinin tespitinde genellikle çok sayıda bireysel öznel seçim vardır. Tipik hedefler, ıstırap ve gereksiz sınırlamaları azaltmak ve refah, bilgelik, yaşam, çeşitlilik ve açık bir gelecek elde etmektir.¹²⁹

Günümüzde teknoloji kullanmamak neredeyse imkansızdır. Akıllı telefon kullanmasak bile, modern altyapı, tıp, tekerlek ve çakmak gibi basit teknolojiler bile hayatımızın vazgeçilmez parçalarıdır. İnternet kullanımı, ameliyat olma gerekliliği, sağlıklı beslenme

¹²⁷ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 7.

¹²⁸ Braden Allenby, “Technology and Transhumanism: Unpredictability, Radical Contingency, and Accelerating Change”, *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman, (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 441.

¹²⁹ Sandberg, “Transhumanism and The Meaning of Life”, 18.

ve egzersiz gibi alışkanlıklar da teknolojiyle iç içe olduğumuzu göstermektedir. Şu anki tıp ve bilgi teknolojisi kullanımımızın, eski zamanlarda yaşayan insanları hayrete düşürecek birçok şeyi rutin olarak yapmamızı sağladığı göz önüne alındığında, zaten transhüman olup olmadığımız sorgulanabilir.¹³⁰ Bu açıdan bakıldığında teknolojiyi kullanarak hayatını iyileştiren herkes aslında birer Transhümanisttir. Toplumun büyük bir kısmının teknolojiyle olan ilişkisi ve hayat uzatma konusundaki tutumu, hafif Transhümanizm olarak nitelendirilmektedir. Bu durmada sağlıklı beslenme ve egzersiz yapma bilincinin yaygınlaşması bile bir tür Transhümanist davranış olarak değerlendirilebilir. Bu davranışlar, teknolojiyi ve modern araçları kullanarak kendini geliştirme ve yaşam kalitesini artırma çabasıdır. Dolayısıyla Transhümanizmin aslında sanıldığından daha yaygın ve kabul edilmiş bir yaşam tarzı olduğu iddia edilebilir.¹³¹ Böyle bir iddiaya göre teknoloji ve gelişmeleriyle zaten çok yakın bir ilişkimiz var olduğu için genellikle günlük kullanımda bulunan küçük alet veya cihazlara olan bağımlılığımız bizi çoktan transhümanlara dönüştürmeye başlamış durumdadır.¹³² Nitekim Max More da şu anda var olduğu haliyle insanların, hayvan mirası ile insan sonrası gelecek arasında bir geçiş aşaması olarak görülebileceğinin söyler.¹³³ Transhümanı insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerini geliştirmek amacıyla teknolojiyi kullanmasını içeren bir entegrasyon süreci olarak kullandığımızda insanların her zaman teknolojileriyle entegre olduğunu ve bu durumda bunun yeni bir olgu olmadığını kabul edebiliriz. Örneğin Filozof Andy Clark, "*Natural-Born Cyborgs*" adlı eserinde, insanların doğuştan sibernetik varlıklar olduğunu savunur. Clark ve diğer bazı düşünürler, insanların benzersiz beyin yapılarının, onları dışsal sosyal, ekonomik, bilgi ve teknolojik sistemlerle bağlanabilir hale getirdiğini ve bu sayede dağıtılmış bilişsel ağlar oluşturabildiklerini iddia ederler. Clark'a göre günümüzdeki en büyük fark ise teknolojinin entegrasyon hızının ve karmaşıklığının artmasıdır. Bu hızlı değişim, bireylerin ve kurumların adaptasyon kapasitesini zorlamaktadır. Dolayısıyla, modern çağın önemli özelliği, entegrasyonun gerçekleşme hızı ve bunun yarattığı karmaşıklık, beklenmezlik ve uyum zorluklarıdır. Clark

¹³⁰ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 6.

¹³¹ Jeffrey Zilagy, "Pragmatic Paths in Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 606-607.

¹³² Vineeta Sharma, "Transhumanism Is the Idea of Man Merging with Technology", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 667.

¹³³ Archive, "Principles of Extropy"

transhüman kavramının insan ve teknolojinin bir arada evrimleştiği ve bunun devam eden bir süreç olduğunu vurguladığını düşünür.¹³⁴

Posthüman ideal durumunun vizyonu genel olarak açık olsa da transhüman teriminin anlamının biraz belirsiz olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü posthüman kelimenin anlamından da anlaşıldığı üzere insan sonrası bir evreye tekabül eder. Ancak bir geçiş insanı olarak kabul edilen insanın yukarıda da belirttiğimiz nerede başlatılacağına dair farklı spekülasyonlarla bulunmaktadır. Bazıları için bu terim, geçiş insanının kısaltmasıdır ve bu durumda transhüman insan evriminde bugünkü sıradan insandan uzak, geleceğin posthümana kadar uzanan bir aşamadır. Böyle bir iddiaya göre bir transhüman genetik mühendisliği, psikofarmakoloji, yaşlanma karşıtı terapiler, nöral arayüzler, gelişmiş bilgi yönetimi araçları, hafıza geliştirici ilaçlar, giyilebilir bilgisayarlar ve bilişsel tekniklerin kullanımı nedeniyle sıradan bir insandan daha gelişmiş bir varlıktır. Diğer yandan, transhümanın teknolojik olarak geliştirilmiş bir kişiyi değil, posthümanın nihai evrimini destekleyen faaliyetleri onaylayan sıradan bir kişiyi ifade ettiğini düşünenler de vardır.¹³⁵ Böyle anlaşıldığında ise transhüman yalnızca, tezimizin de ana konusu olan, Transhümanist hareketin bir savunucusudur. Ancak çağdaş kullanımında transhüman genellikle, ilk iddiayı doğrular şekilde, insan ve posthüman arasındaki bir ara formu ifade eder. Bu durumda transhüman, insandan insan sonrası aşamaya geçiş aşamasında olan herkesi belirtir. Doğanın dayattığı sınırları zorlayan jimnastik, diyet ve tıbbi uygulamalar, estetik ameliyatları, cinsiyet değiştirme operasyonları, vitamin ve mineral takviyeleri, gözlükler ve işitme cihazları, yapay uzuvlar ve organlar gibi uygulamalar ise bir transhüman yaşamının parçalarıdır.¹³⁶ Kenneth L. Mossman'a göre transhüman olma süreci, bireysel düzeydeki gelişmelerle başlar ve tüm türlerin veya en azından çok büyük bir popülasyonun geliştirilmesine doğru ilerler. Bu süreç, bir dizi olası konfigürasyondan herhangi birini alabilir. En basit transhüman olma senaryosu, mevcut tıbbi ve farmasötik teknolojilerin yaygın olarak dağıtılması ve neredeyse herkes tarafından erişilebilir hale gelmesi olarak tasavvur edilebilir. Bilişsel güçlendirici ilaçlar

¹³⁴ Allenby, "Technology and Transhumanism: Unpredictability, Radical Contingency, and Accelerating Change", 3/454.

¹³⁵ Tiros-Samuelson-Mossman, "Technology and Transhumanism: Unpredictability, Radical Contingency, and Accelerating Change", 3/33.

¹³⁶ Roberto Manzocco, *Transhumanism-Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status* (Chichester, UK: Springer, 2019), 33.

da dahil olmak üzere bu teknolojiler, fiziksel ve zihinsel işleyişi geliştirmek için insan fizyolojisini değiştirecektir. Nöro-güçlendirme teknolojileri, insanların birbirleriyle iletişim kurmasının yeni yollarına olanak sağlayabilecek ve sonuç olarak güçlü bilişsel ağlar kurulabilecektir. Mossman, bu süreçte insanın hala insan olarak kabul edilebileceğini ancak normal insanların sahip olduklarının ötesinde olağanüstü yeteneklere sahip olan bir posthüman toplumu oluşturacağını iddia eder.¹³⁷ Transhümanist gelecekte güvenli ve güçlendirici bir ‘çok türlü topluma’ dönüşüleceği hayal edilir ve bu dönüşümün iki ana odak noktasının hayatta kalmak ve gelişmek olduğu düşünülür. Hayatta kalmak, fiziksel, bilişsel ve duygusal güvenlik ile ekonomik sürdürülebilirlik gibi kritik endişeleri ele alır ve bunlar, mevcut fiziksel ve zihinsel sınırlamaların ötesine geçerek daha geniş bir Transhümanist gündemi başlatmak için ön koşullardır. Gelişmek ise, bu sınırlamaları aşarak ilerlemeyi hedefler.¹³⁸ Daha sonra ilk aşamada, insanlar teknolojiyi kullanarak kendi koşullarını iyileştirmeye çalışacaklardır. Ancak ilerleyen zamanlarda bu süreç, yapay zeka ile birleşen veya etkileşen artırılmış insanların ortaya çıkışına dönüşecektir. Bu, insanların sadece fiziksel olarak değil, zihinsel olarak da değiştiği bir dönüşümü ifade etmektedir.¹³⁹ Transhüman Posthüman olmaya aktif olarak hazırlanan bir kimsedir. Radikal gelecek olasılıklarını görece kadar bilgili ve onlar için ileriye planlayan ve kendini geliştirmek için mevcut her seçeneği değerlendiren bir kimsedir.¹⁴⁰ Transhümanlar teknolojik olarak artırılmış ve dönüştürülmüş bir vücuda sahip siborglar¹⁴¹ olarak da hayal edilebilir.¹⁴² Mark Crowther’a göre hala çoğunlukla biyolojik ve rejeneratif tedaviler kullanıyor olabiliriz, ancak Transhümanist gelecekte temelden değişmiş olacağımız güçlü bir ihtimal olarak görülüyor. Nitekim günümüzde transhüman ve nihayetinde Posthümana giden bir yol olarak, bu geçiş durumuna ulaşmak için mevcut ve gelecekteki elektronik ve

¹³⁷ Kenneth L. Mossman, “In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between “Therapy” and “Enhancement””, *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman, (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 248.

¹³⁸ Melanie Swan, “Transhuman Crypto Cloudminds”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 515.

¹³⁹ Damien Broderick, “Trans and Post”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 431.

¹⁴⁰ Broderick, “Trans and Post”, 430.

¹⁴¹ Biyolojik ve yapay (örneğin elektronik, mekanik veya robot) kısımları olan varlıklara verilen isimdir. Wikipedia, “Siborg” (Erişim 20 Mart 2024).

¹⁴² Stephen Garner, “Christian Theology And Transhumanism: The “Created Co-Creator” and Bioethical Principles”, *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 229.

bilgisayar teknolojilerini geliştirmekteyiz. Bu teknoloji odaklı bakış açısına göre, Crowther, Transhümanist bir geleceğin insanları teknolojiyle bütünleşmeye doğru hareket ettirmesine rağmen biyolojik kalan bir gelecek olacağını iddia eder. Şu anda bunun için bir örneğimiz olmasa bile gelişen teknolojilerin nihai sonucunun insanların ve aslında evrendeki uygun şekilde gelişmiş diğer yaşam formlarının post-biyolojik hale getirilebilecek olduğu göreceğimizi iddia eder. Bunun ilk adımı ise sadece teknolojiyi kullanarak değil, teknolojiyle bütünleşerek ve böylece Transhümanizme ulaşarak ortaya çıkan bir geçiş hali olmaktır.¹⁴³ M. Crowther transhüman bir geleceğin gerçekleşmesi için gereken paradigma değişiminin teknoloji ve biyolojinin ayrılmaz bir bütün haline gelmesiyle gerçekleşeceğini söyler. Yani teknoloji ile sadece etkileşime geçmek yeterli değildir, onunla entegre olmak da gerekmektedir. Şu anda teknolojiyle olan etkileşimimizin yaşam tarzımızı, sağlığımızı ve diğer yönlerimizi çeşitli şekillerde iyileştirmektedir. Örnek olarak, yapay kalça ve diz eklemleri, kalp pilleri, koklear implantlar, yapay göz lensleri, mikroçip tabanlı doğum kontrol yöntemleri ve deri altına yerleştirilen NFC çipleri gibi teknolojiler verilebilir. Bu teknolojiler biyolojik eşdeğerlerini sıklıkla değiştirmekte, bozulmuş yetenekleri geri kazandırmakta ve bazen de hayatımızı kurtarmaktadır. Ancak, bu teknolojilerin bizi doğrudan transhüman veya posthüman olmaya götürmediği, daha çok biyolojik işlevlerimizi sürdürdüğü veya taklit ettiği bir gerçektir. Bu teknolojilerle etkileşimde bulunuyoruz, ancak onlarla kesintisiz bir şekilde entegre değiliz. Bu teknolojilerin Transhümanist bir geleceği doğrudan getirmese de toplumu psikolojik ve kültürel olarak bu geleceğe hazırladığını kabul etmek gerekir. Bu, Transhümanizme giden yolda atılan ilk adımların gerçekten atılmış olduğunu göstermektedir.¹⁴⁴ M. Crowther Transhüman olmaya giden yolu hızlandıracak heyecan verici teknolojilerden birinin Nesnelerin İnterneti¹⁴⁵ olduğunu söyler. Ona göre hızla gelişen bu teknoloji seti, bizi Transhümanizme giden yolda hızlandıracak ve bu süreci daha da ileriye taşıyacaktır. M. Crowther transhüman geleceği hakkında konuşurken şu

¹⁴³Mark Crowther, "IoT and Transhumanism", *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 690.

¹⁴⁴ Crowther, "IoT and Transhumanism", 691-692.

¹⁴⁵ Nesnelerin İnterneti (İngilizce: Internet of Things, IoT) fiziksel nesnelerin birbirleriyle veya daha büyük sistemlerle bağlantılı olduğu iletişim ağıdır. İnternet üzerinden diğer cihazlara ve sistemlere bağlanmak ve veri alışverişi yapmak amacıyla sensörler, yazılımlar ve diğer teknolojilerle gömülüdür. Nesnelerin tekil anahtar ile işaretlenerek internet altyapısı üzerinden birlikte çalışabilmesi ve bu sayede küçük parçaların toplamından daha büyük değerler oluşturulması öngörülmüştür. Wikipedia, "Nesnelerin İnterneti" (Erişim 26 Mart 2024).

iki kavramdan bahsediyor: internet ve diğer modern teknolojilerin birleşimiyle ortaya çıkan, insanın dış çevresiyle bağlantılı teknolojik güçlerin bir bütünü ifade eden modern dış benlik (Exoself) ve teknolojinin ve biyolojinin arasındaki çizgilerin bulanıklaştığı, elektronik ve bilişim temelli bir yapıyı ifade eden iç benlik (Endoself). Crowther iç benliğin bireyin teknolojilerle daha yakın ve kişisel bir şekilde entegre olduğu, daha dönüştürücü bir katman olduğunu söyler. Nesnelerin İnterneti ise iç benliğin gerçekleştirilmesi için gerekli olan bir teknoloji olarak öne çıkmaktadır. Nesnelerin İnterneti, bireyin teknolojilerle daha akıllı ve kişisel bir bağlantı kurmasını sağlayarak, Transhümanizme giden yolda önemli bir adımdır. Yalnızca sentetik organlar, implantlar veya biyoyazıcı ile üretilen parçaların kullanımı ile Transhümanizm gerçekleştirilemez, çünkü bunlar sadece biyolojik işlevlerin taklit edilmesidir. Bu tür stratejiler, insan yeteneklerinde köklü bir iyileştirme sağlamaz. Nesnelerin İnterneti'nin bu sentetik veya 3D biyoyazıcı¹⁴⁶ ile üretilen parçalarla entegrasyonu, kullanıcının akıllı yetenekler kazanmasını sağlayarak onları Transhümanizme giden yolda ileriye taşıyabilir.¹⁴⁷ Crowther, biyoyazıcı ile oluşturulan organlara sensörler, termal elektrikle kendini şarj eden mikro piller ve diğer bileşenler eklenerek bu organların daha akıllı ve işlevsel hale getirilebileceğini düşünür. Böylece bu akıllı organlar, nakil sonrası çeşitli sağlık parametrelerini izleyip düzenleyebilir, verileri analiz ederek hastaya ve sağlık hizmeti sağlayıcılarına geri bildirim sağlayabilir. Diğer organların da benzer şekilde akıllı hale getirilmesi ve Nesnelerin İnterneti ile entegre edilerek, sağlık, diyet, egzersiz ve genel sağlık yönetimini optimize edecek bir sistem oluşturulmalıdır. Bu sistem, hem içsel (Endoself) hem de dışsal (Exoself) biyolojik bileşenleri değiştirerek, insanın fiziksel yapısını ve yeteneklerini radikal bir şekilde dönüştürebilir. Crowther'a göre beyin ve merkezi sinir sisteminin Nesnelerin İnterneti ve diğer teknolojilerle entegrasyonu, Transhümanizmin daha ileri seviyelerine ulaşması için kritik bir adımdır. Crowther beyin sinyallerinin harici cihazlara aktarılması ve geri alınması gibi teknolojiler üzerinde çalışıldığını söyler. Merkezi sinir sisteminin geniş ağlarla doğrudan bağlantısı, bilişsel yetenekleri artırmak ve destekleyici teknolojilere erişimi kolaylaştırmak için güçlü bir

¹⁴⁶ Doku Mühendisliği alanında kullanılan biyomalzemelerin doğal dokuları taklit ederek pek çok sorun için umut vadeci çözümler üreten ileri teknolojik biyomedikal cihazlardır. Genellikle doğal doku özelliklerini taklit etmek, doku benzeri yapılar oluşturmak için biyo-mürekkep olarak bilinen malzemeleri biriktirerek katmanlı üretim metodu kullanılır. Wikipedia, "Üç Boyutlu Biyoyazıcı" (Erişim 26 Mart 2024).

¹⁴⁷ Crowther, "IoT and Transhumanism", 692-694.

yetenek sağlayabileceğini ve bu tür teknolojilerin de zaten deneme ve kullanım aşamasında olduğunu belirtir.¹⁴⁸

Sonuç olarak Crowther transhümana ulaşmanın ilk bakışta görüldüğü kadar imkansız olmadığını, sadece tam olarak tahmin edemeyeceğimizi ve bunu başarmanın zaman istediğine dikkat çeker. Uygulanabilir teknoloji setleri, tasarım kuralları ve protokolleri elde etmek için çok daha fazla geliştirme, deney ve kullanıma ihtiyaç olduğu söyler. Birlikte çalışabilir teknolojilerin inşa edilmesi gerektiğini, hatta belki de Transhüman insanının yeni formlarının etkili bir şekilde çalışmasını sağlaması için bir işletim sisteminin bile inşa edilmesi gerekebileceğini düşünür. Crowther Nanoteknoloji ve Blockchain¹⁴⁹ gibi Transhümanizme ulaşmada rol oynayabilecek başka teknolojilerin de olduğunu söyler. Bu geliştirmelerin nasıl ödeneceği, oluşturulan verilerin kime ait olduğu, tüketilen veriler için nasıl ödeme yapılacağı ve tabii ki bu verilerin güvenliği ve her zaman bağlantılı transhümanı oluşturan sistemler ile ilgili sorulara dikkat edilmesi gerektiğini de ekler.¹⁵⁰ Kenneth L. Mossman'a göre transhüman süreci, tasarlanmış virüsler, nöral arayüzler ve diğer makine-bilgisayar-insan eşleşmeleri, hafıza artırıcı ilaçlar, bilişsel teknikler ve protezlerin geliştirilmesi için biyomühendislik yoluyla hücrelerin ve organizmaların genetik manipülasyonu gibi teknolojileri de kapsamaktadır.¹⁵¹

Kurzweil İnsanlık 2.0 kitabında net bir şekilde transhüman ya da posthüman kavramlarını kullanmasa da gelecek insan türleri öngörülerinde zamansal ve niteliksel farklılıklar içeren ve 2.0 sürüm ya da 3.0 sürüm şeklinde bir ayrıma gittiğini görebiliriz. Bu ayrımda 2.0 sürüm olarak adlandırdığı gelecek insanlık vizyonu bizim transhüman olarak adlandırdığımız türe tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Kurzweil'e göre insan bedeninin 2.0 sürümü tamamen gerçekçi ortamlarda nanoteknoloji tabanlı fiziksel bedenleri ve başka

¹⁴⁸ Crowther, "IoT and Transhumanism", 695-697.

¹⁴⁹ Blockchain Türkçe olarak Blokzinciri, verilerin dijital ortamda şifrlenerek kaydedildiği bir tür kayıt defteri ya da kayıt listesi olarak tanımlayabiliriz. İngilizce blockchain olarak isimlendirilen blokzincirde veriler tarih sırasına göre birbirine zincir gibi bağlanmış bloklar hâlinde saklanır. Her bir blokta kayıt defterine işlenecek verinin yanı sıra kaydedildiği zamanı gösteren bilgi bulunur. Veriler herkesin görüntüleyebileceği ve doğrulayabileceği bir şekilde kaydedilir ve isteyen herkes kayıt defterinin bir kopyasına sahip olabilir. Bu da blokzincir kayıtlarının tek bir merkeze bağımlı olmadan şeffaf ve güvenli bir şekilde saklanmasını sağlar. TÜBİTAK Bilim Genç, "Blokzincir Nedir? Nasıl Çalışır?" (Erişim 27 Mart2024).

¹⁵⁰ Crowther, "IoT and Transhumanism", 699.

¹⁵¹ Mossman, "In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between "Therapy" and "Enhancement"", 3/248.

bedenleri içerecektir.¹⁵² Kurzweil genetik, nanoteknoloji ve robot bilim ile insan bedenimizin çok daha dayanıklı ve yetenekli 2.0 sürüme dönüştürüleceğini; milyarlarca nanobotun bedenlerimizde ve beynimizde dolaşan kanın içinde giderek patojenleri yok edeceğini, DNA hatalarını düzeltereğini, toksinleri atacağını ve fiziksel sağlığımızı düzeltereğini iddia eder. Ayrıca beyinlerimizde kümeler halinde dağılmış nanobotların biyolojik nöronlarımızla etkileşime gireceğini böylece duyularımızın olduğu gibi, duyularımızın da sinirsel bağlantılarını kapsayan tam bir sanal gerçeklik ortamına girmemizi sinir sistemimizin içinde sağlayacağını söyler. En önemlisi de biyolojik düşüncemizle yarattığımız biyolojik olmayan zekâ arasındaki bu yakın bağlantının insan zekasını büyük ölçüde geliştireceğini söyler.¹⁵³ Kurzweil'in 2.0 sürümde hormonlar ve ilgili maddeler nanobotlar tarafından taşınacak, gerekli düzeyleri koruyup dengelemek amacıyla zeki biyolojik geribildirim sistemlerince denetlenecektir. Biyolojik organlarımızın çoğunu aradan çıkaracağımız için bu maddelerin birçoğuna da gerek kalmayabilecek, yerlerine nanobot sistemlerin gerektirdiği diğer kaynaklar yerleştirilecektir.¹⁵⁴ Ted Chu'ya göre Transhümanistler, doğal kaynakları daha hızlı ve verimli bir şekilde kullanma kapasitesine sahip olacaklar. Bu, mevcut teknolojilerin çok ötesine geçen ileri teknolojilerin kullanımı ile mümkün olacak. Transhümanistler, özellikle insan yaşamı için elverişsiz olan ortamlarda kullanılmak üzere tasarlanmış üstün teknolojileri bünyelerinde barındıracaklar. Bu teknolojiler, transhümanları çevresel sınırları aşmasına ve daha geniş bir kaynak kullanımına olanak tanıyacak. Transhümanlar, insanların şu anda işgal ettiği ekolojik nişi büyük olasılıkla talep etmeyecekler. Bu, insanların vahşi hayvanlarla yiyecek için savaşmak zorunda kalmadığı gibi, transhümanların da insanlarla kaynaklar için çatışma yaşamayacağı anlamına gelir.¹⁵⁵ Zimmerman da transhümanların yakında büyük ölçüde gelişmiş kapasitelere ve önemli ölçüde uzatılmış bir yaşam süresine sahip olacak şekilde tasarlanacaklarını düşünür¹⁵⁶ Transhüman varlıkların genellikle daha fazla zekaya sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda üstün bireyler için gerekli olan artan estetik, ahlaki, atletik ve deneyimsel kapasitelere sahip olacağının tasavvur edilebileceğini söyler. Tekno-posthümanların ise

¹⁵² Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, 287.

¹⁵³ Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, 448.

¹⁵⁴ Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, 459.

¹⁵⁵ Chu, *Human Purpose And Transhuman Potential*, 369-370.

¹⁵⁶ Michael E. Zimmerman, "Last Man or Overman? Transhuman Appropriations of a Nietzschean Theme", *The Hedgehog Review: Critical Reflections on Contemporary Culture* 13/2 (2011), 31.

daha da ileri gideceklerini ve tüm evreni kendi bilincine varmak gibi en gelişmiş trans-insanın bile kapasitesinin çok ötesinde projeler üstlenebileceklerini iddia eder.¹⁵⁷

Sonuç olarak iddia edilen söz konusu olası bu geliştirmelerin kullanımları ve teknolojilerin hazır dağıtımı, günümüz insanından gelişmiş fiziksel ve zihinsel performansla karakterize edilen daha gelişmiş bir posthümana geçiş süreci olan Transhümanizme yol açacağı öngörülmektedir. Öyleyse transhüman, bugünün insanlığı ile yarının posthümanı arasındaki yolun taşlarını döşemektedir. Transhümanı bu son istasyona doğru çeken lokomotif ise biyoteknoloji, genetik, nanoteknoloji, bilişsel teknolojiler, kuantum teknolojileri, yapay zekâ ve robotik gibi teknolojiler tarafından desteklenmektedir. Transhümanist ölçekteki en yüksek değerin zekâ olduğu çok barizdir. Dolayısıyla söz konusu teknolojilerin görevi hem insan hem de makine zekasını o kadar yüksek bir seviyeye çıkarmaktır ki, ortaya çıkan zeka kendi kendine kontrolü ele geçirecek ve kendini yeniden üretebilecek kapasitede olmalıdır.¹⁵⁸ Operasyonel anlamda transhüman insanların posthüman haline geldiği süreç olduğuna göre ve posthümanların temel kapasitelerinin mevcut insanların ulaşabileceği doğal sınırları büyük ölçüde aşacak gibi görüldüğüne göre, bu geçişi kolaylaştırmak için, dünyanın ve diğer gezegenlerin, sadece bir değil, birkaç türden yüksek derecede akıllı ve duyarlı yaşam formu tarafından miras alınacağı belirgin bir olasılığa hazır olmamız gerekmektedir.¹⁵⁹

3.1.2. Posthüman

Transhümanizm, şu anda var olan insan türünün posthümanlara dönüştürülerek aşılması gerektiğini savunmaktadır. Post kelimesi, posthümanın, insanın sınırlamalarının üstesinden gelerek daha gelişmiş bir varlık olacağını ima eder. Ancak böyle bir türün ne şekilde insan olacağı tam olarak belli değildir. Posthümanların ne olduğuna dair üzerinde mutabakat sağlanmış yaygın olarak kabul edilen bir anlayış yoktur ve bu konudaki vizyonlar, posthümanın yeni bir biyolojik tür, sibernetik bir organizma ve hatta dijital, bedensiz bir varlık olduğu gibi spekülasyonlar içerir. İnsan ve posthüman arasındaki bağlantı ise Transhümanizmin adını borçlu olduğu, geçiş insanının kısaltması olan

¹⁵⁷ Zimmerman, “Last Man or Overman?”, 33.

¹⁵⁸ Ted Peters, “Boarding the Transhumanist Train: How Far Should the Christian Ride?”, *The Transhumanism Handbook*, ed. Newton Lee, (Switzerland: Springer, 2019), 798.

¹⁵⁹ Cordeiro, “The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism”, 68.

transhümandır.¹⁶⁰ James Hughes’a göre, Transhümanistler insan ile posthüman arasındaki sınırları net bir şekilde ayırmamış olsalar da posthüman terimini, hedefledikleri durumu tanımlamak için kullanmışlar ancak hareketleri için "Posthümanizm" etiketini benimsemeyi reddetmişlerdir. Bunun nedeni ise bu terimin insanlıktan nefret eden bir insan reddini ifade edeceği ve her bireye kendi geliştirme biçimlerini seçme fırsatı verme arzusuyla çelişeceği. Ayrıca bu durum insan, transhüman ve posthüman arasındaki sınırların net bir şekilde belirlenmesi gerektiği yanılgısını da beraberinde getirir ki, Transhümanistler bu sınırları belirginleştirmekten çok bulanıklaştırmakla ilgilenirler.¹⁶¹ Çünkü Transhümanistler insan türleri arasındaki geçişlerin sınırlarının belirsiz olduğunun farkındadırlar. Hangi noktadan sonra insan, hangi noktadan sonra transhüman ve hangi noktadan sonra posthüman olduğumuzu belirlemek, teoride türleri sınıflandırdığımız kadar kolay değildir. Böyle bir belirmeye girişmek bizi ancak Theseus’un Gemisi Paradoksunda olduğu gibi bir belirsizliğe götürebilir.

Posthüman durumlarını ayırt eden şey edinilmiş kapasitelerin günümüz insanları için normal kabul edileni aşma derecesidir.¹⁶² Bu durumda posthüman, Transhümanistlerin transhüman olma çabalarının hedeflerine ulaştığı vakit kim olabileceğimizi ifade eden bir kelimedir. Transhümanistler insan türünün tarihinde yepyeni bir aşama hedefledikleri için, temel kapasiteleri, mevcut standartlarımızı artık insan olmayacak kadar radikal bir şekilde aşan gelecekteki olası varlıklara posthüman terimiyle atıfta bulunmayı önermektedirler.¹⁶³ Max More’a göre posthüman olmak, insanlık durumunun daha az arzu edilen yönlerini tanımlayan sınırlamaları aşmak anlamına gelir. Posthümanlar artık hastalıktan, yaşlanmadan ve kaçınılmaz ölümden mustarip olmayacaklardır. Ancak bu onların başka zorluklarla karşılaşmayacakları anlamına gelmemektedir. Posthümanlar çok daha fazla fiziksel kapasiteye ve biçim özgürlüğüne sahip olacaklardır. Ayrıca çok daha büyük bilişsel yeteneklere ve daha rafine duygulara (daha fazla neşe, daha az öfke veya her bireyin tercih ettiği değişiklikler gb.) sahip olacaklardır. Transhümanistler tipik

¹⁶⁰Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner, "Post- and Transhumanism", *Post- and Transhumanism An Introduction*, ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner, (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 1/8.

¹⁶¹ Hughes, "Politics", 1/134-135.

¹⁶² Mossman, "In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between "Therapy" and "Enhancement"", 3/248.

¹⁶³Daniel Barben, "Converging Technologies, Transhumanism, and Future Society", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman, (Frankfurt: Peter Lang, 2011), 388.

olarak, uzay kolonizasyonu ve zengin sanal dünyaların yaratılması da dahil olmak üzere, insan sonrası yaşam için gelecekteki olası ortamların kapsamını genişletmeye çalışmaktadırlar.¹⁶⁴ Bir Posthümanın ne tür bir toplumda yaşayacağı ise gelecekte ne tür posthümanların gelişeceğine bağlıdır. Çok farklı türde toplumlarda yaşayan, çok farklı türde posthüman, transhüman ve artmamış insanlarla sonuçlanabilecek çeşitli olası gelişim yolları öngörülebilir. Böyle bir dünyayı hayal etmeye çalışırken, beklentilerimizi insanların deneyimlerine, arzularına ve psikolojik özelliklerine dayandırırız. Bu beklentilerin birçoğu posthümanlar için geçerli olmayabilir. Ancak insan doğası değiştiğinde, bir toplumu örgütlemenin yeni yolları da mümkün olabilir. Trans insanlığın tohumlarının geliştiğini gözlemlerken, bu yeni olasılıkların ne olduğuna dair daha net bir anlayış oluşturabiliriz.¹⁶⁵

Transhümanistler, insan yapısının geleceğine dair karbon temelli ve silikon temelli olmak üzere farklı varoluşsal yapı taşı barındırabileceği üzerine tartışmaktadırlar. Karbon temelli insan yapısı, insan gelişiminin biyolojik yollarla sürdürülmesi ve insanın biyolojik yapısının birtakım tekniklerle (örneğin genetik modifikasyon, farmakolojik müdahaleler, plastik cerrahi, beyin stimülasyonu) geliştirilmesi anlayışına dayanır. Bu yaklaşım, mevcut teknolojilerin yanı sıra yeni ortaya çıkan teknolojilerin de kullanılmasıyla insanın biyolojik olarak evrimleşmesini hedefler. Karbon bazlı bir dönüşüm öngören Transhümanistler insan türünün bir üyesi olan transhümanın zamanla posthümana dönüşeceğini öngörür. Bu durumda posthüman ya yeni bir tür olacak ya da mevcut insan türünün sahip olamayacağı en az bir niteliğe sahip bir birey olacaktır. Silikon temelli insan yapısı ise insan bilincinin dijital bir ortama aktarılması ve bu şekilde biyolojik bedenin ötesine geçilmesi fikrine dayanır. Bu yaklaşım, zihnin bir bilgisayara yüklenmesi ya da bütün beyin emülasyonu (mind uploading) gibi teknikleri içerir. Bu model, detaylı bir beyin taraması ile yazılım modeli geliştirilip başka bir donanım üzerinde yeniden çalıştırılabileceğini varsayar. Silikon bazlı yaşamı destekleyen Transhümanist düşünce, doğalcı bir antropolojiye dayansa da zihin ve bedeni birbirinden ayıran düalist bir anlayışı da içerebilir. Bu anlayışa göre, zihin bedenden ayrılarak dijital olarak var olabilir ve çoğaltılabilir. Her iki yaklaşım da insanın doğasını ve teknolojinin insan üzerindeki

¹⁶⁴ More, “The Philosophy of Transhumanism”, 4.

¹⁶⁵ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 32.

etkisini farklı şekillerde anlamamıza olanak tanır.¹⁶⁶ J. L. Cordeiro, posthümanların sadece karbon bazlı sistemlere bağlı olmayacağını, aynı zamanda uzayda seyahat etmek gibi farklı ortamlar için daha uygun olabilecek silikon ve diğer platformlara da bağlı olacağını düşünür. Sonunda, tüm bu yeni duyarlı yaşam formlarının, küresel bir beyin, büyük bir gezegenler arası beyin ve hatta daha büyük bir galaksiler arası beyin haline geleceğini söyler. Ona göre nihai bilimsel ve felsefi sorular, bu insan sonrası yaşam formları tarafından da ele alınmaya devam edecektir. Zekâ gelişmeye devam edecek ve yaşamın, evrenin ve her şeyin eski sorularını cevaplamaya çalışacaktır.¹⁶⁷ Bostrom, posthümanların anlayamadığımız deneyimlere ve endişelere, düşünmek için kullandığımız üç kiloluk sinir dokusu yığınlarına sığmayan düşüncelere sahip olabileceğini söyler. Bazı posthümanlar, bedenlerini tamamen bir kenara atmayı ve geniş süper hızlı bilgisayar ağlarında bilgi kalıpları olarak yaşamayı avantajlı bulabileceklerinden söz eder. Bu durumda posthümanların zihinleri, sadece bizimkinden daha güçlü olmakla kalmaz, aynı zamanda farklı bilişsel mimariler kullanabilir veya sanal gerçeklik ortamlarına daha fazla katılım sağlayan yeni duyuşsal modaliteler içerebilir. Posthüman zihinler, anıları ve deneyimleri doğrudan paylaşabilir, bu da posthümanların birbirleriyle iletişim kurabileceği verimliliği, kaliteyi ve modları büyük ölçüde artırabilir. Posthüman zihinleri arasındaki sınırlar, insanlar arasındakiler kadar keskin bir şekilde tanımlanmayabilir. Posthümanlar kendilerini ve çevrelerini o kadar çok yeni ve derin şekilde şekillendirebilirler ki bu durumda posthümanların ve posthüman dünyasının ayrıntılı özellikleri hakkındaki spekülasyonlar muhtemelen başarısız olacaktır.¹⁶⁸ Gardner, türümüzün yönlendirilmiş Transhümanist bir evrim geçireceğini ve bu evrimin mevcut yeteneklerimizin geliştirilmesini içereceğini öne sürer. Gardner, posthüman varlıkların sahip olacağı süper zihnin, muhtemelen hafıza gibi mevcut insanın zihinsel kapasitelerinin genişletilmesini veya artırılmasını içereceğini söyler. Gardner için en önemli konu, bireyin geliştirilmesi değil, nihayetinde tek bir küresel zekaya dönüşüp dönüşmeyeceğimiz sorusudur. Eğer insan zihni ile bilgisayarlar arasında doğrudan arayüzler oluşturulursa, bireysel zihinlerin bir süper zihinde birleşmesi olasılığı belirgin

¹⁶⁶ Stefan Lorenz Sorgner, "Pedigrees", *Post- and Transhumanism An Introduction*, ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner, (Frankfurt: Peter Lang, 2014), 30-32.

¹⁶⁷ Cordeiro, "The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhumanism", 70.

¹⁶⁸ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 6.

hale gelir. Bu bağlamda, posthüman kavramı, insan zihinlerinin teknoloji aracılığıyla birleşerek daha üstün bir kolektif zekaya dönüşme olasılığını içermektedir.¹⁶⁹

Damien Broderick, posthümanları eşi benzeri görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasiteye sahip, kendi kendini programlayan, kendi kendini oluşturan, potansiyel olarak ölümsüz, sınırsız bireyler olarak tanımlar.¹⁷⁰ Transhümanistlere göre bir posthüman için ölüm, zorunluluktan ziyade bir seçim veya talihsizlik meselesi haline gelmelidir. Şu anda, bu hedefe ulaşmak için üç strateji önerilmektedir. Birincisi biyolojik ölümsüzlük olarak nitelendirilebilir. Genetik ve biyoteknolojide beklenen gelişmelerle, ortalama yaşam süresi dramatik bir şekilde, belki de süresiz olarak artırılabilir. Telomerlerin kısalmasını önlemek ve hücrel replikasyonla gençleşmede dejeneratif mutasyonların meydana gelmemesini sağlanabilir. Ek olarak, bireyleri yaşamlarını tehdit eden ve kronik hastalıklardan veya sakatlıklardan korumak için bağışıklık sistemi genetik olarak güçlendirilebilir ve zararlı genetik kusurlar ortadan kaldırılabilir veya düzeltiler. İkinci tür ölümsüzlük biyoteknolojik ölümsüzlük olarak nitelendirilir. Nanoteknoloji ve robotikte beklenen ilerlemelerle, çeşitli vücut parçaları yıprandıkça, yapay ikamelerle değiştirilebilir. Sentetik kan damarları ve cilt, daha az dayanıklı doğal muadillerinin yerini alarak kaslar bozuldukça, kollar ve bacaklar sofistike protezlerle desteklenebilir veya değiştirilebilir. Hastalıklı organları cerrahi olarak onarmak veya değiştirmek için nanobotlar enjekte edilebilir. Ayrıca hafızanın ve diğer bilişsel işlevlerin bozulmasını önlemek için beyne nöro güçlendiriciler yerleştirilebilir. Üçüncüsü ise sanal ölümsüzlük olarak nitelendirilir. Ray Kurzweil ve Hans Moravec gibi yapay zekâ ve robotik alanlarındaki vizyonerlerin iddia ettiği bu tür bir ölümsüzlük, bir kişinin anılarını, deneyimlerini ve kişiliğini oluşturan beyinde bulunan bilgileri dijitalleştirilerek yapılacağı düşünülür. Yakın gelecekte, son derece gelişmiş görüntüleme cihazları ile bu bilgiyi toplamak için beynin taranacağı ve ardından bir bilgisayara yükleneceği umulur. Bu bilgiler düzenlendikten ve depolandıktan sonra, robotik veya sanal gerçeklik ana bilgisayarına indirilebilir hale getirilebilir. Sık sık güncellenen ve çoklu yedeklemelerle, yükleme ve indirme işlemi süresiz olarak tekrarlanabilir. Sonuç olarak, kişinin sanal benliği neredeyse ölümsüz hale gelecektir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Douglas, "Becoming God By The Numbers: An Evolutionary Journey Toward The Divine", 127.

¹⁷⁰ Broderick, "Trans and Post", 430.

¹⁷¹ Andy Miah, "Justifying Human Enhancement The Accumulation of Biocultural Capital", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy*

Natasha Vita-More'un olası bir posthüman bedeninin tasarımı olan ve Primo Posthüman olarak adlandırdığı modele göre bir posthüman şu özelliklere sahip olacaktır: Nanoteknoloji veri depolama hafıza sistemi, akıllı cilt, yedek organlar, artan frekans aralığı ve parabolik işitme, transhümanize empati, In vivo fiberoptik iletişim omurgası, turbo şarjlı süspansiyon esnekliği, Metabeyin, sistemli özerk benlik, yükleme, hata düzeltme cihazı, anlık veri aktarımı ve geri bildirim, atmosferik gerilimi harici olarak uyaran biyosensörler, ton ve doku değişkenliği ile güneşten korunan cilt, dahili tüm gövde navigasyon ızgarası, ağ sonar sensörleri (bilgileri görme alanına eşler).¹⁷² Nick Bostrom, posthüman olmanın nasıl bir şey olduğunu şöyle anlatmaktadır: Postinsanlık yolunda ilk adımları atarken, geliştirilmiş kapasitelerinizden zevk alırsınız; daha güçlü, enerjik ve dengeli hissedersiniz. Sağlığınız, zihinsel berraklığınız ve algı yetenekleriniz gelişir. Duygusal olarak daha derin bağlar kurar, daha çok değerler ve yeni hobiler geliştirirsiniz. Zamanınızı daha verimli kullanmaya başlarsınız, yeni hobiler edinir ve daha anlamlı aktivitelerle ilgilenirsiniz. Yeni arkadaşlıklar kurar ve daha derin konular üzerine konuşmalar yaparsınız. 170 yaşında hala güçlü ve mutlusunuzdur. Yeni sanat formları icat edersiniz ve gelişmiş bilişsel yetenekleriniz sayesinde daha derin deneyimler yaşarsınız. Gelişmiş bir dil kullanarak daha karmaşık düşünceleri ve duyguları paylaşabilirsiniz. Yeni oyunlar oynar, yeni türde eğlenceler keşfeder ve diğer varlıkların acılarını hafifletmek için çalışırsınız.¹⁷³ Ayrıca Nick Bostrom'un kurgusal bir metin olan ve posthüman gelecek için olası gördüğü senaryoyu yansıtan *Letter from Utopia* adlı yazısında insanlık durumunu aştıktan sonra bir posthümanın bizlere gönderdiği mektupta nasıl hissettiğine dair şunlar yazmaktadır:

“Zihnim geniş ve derin. Göz kırpmasıyla tüm kütüphanelerinizi okudum. Birçok şekil ve yerde insan hayatını deneyimledim. ... Mutlu olduğumu, iyi hissettiğimi söyleyebilirsiniz. Aşırı mutluluk ve sevinç hissettiğimi söyleyebilirim. Evet, ama bunlar insan deneyimini tanımlamak için kullanılan kelimeler. Ay'a atılmış oklar gibi. Hissettiklerimin düşüncelerden öte olduğu gibi, düşündüklerimin de hislerden

of the Human Future, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 292.

¹⁷²Natasha Vita-More, “Life Expansion Media”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 76.

¹⁷³Nick Bostrom, “Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 31-32.

öte olduğu kadar ileride. Ah, sana aklımdakileri gösterebilseydim keşke! Seninle bir saniye bile paylaşabilseydim keşke!”¹⁷⁴

Posthümanın hala insan türünün bir üyesi olup olmadığı veya posthümanın aslında yeni bir türün üyesi olup olmadığı bir tartışma konusudur. Transhümanistler arasında dahi posthüman kavramının tam olarak ne olduğuna dair ortak bir anlayış olmadığını daha önce belirtmiştik. Posthüman, yeni bir biyolojik tür, cybernetic bir organizma veya dijital ve bedenden ayrılmış bir varlık gibi pek çok farklı şekilde tasvir edilmektedir. N. Katherine Hayles’a göre posthümanın ne olduğu hakkında bir fikir birliğinin olmaması, posthüman kavramının geniş bir yelpazede nasıl anlaşıldığını ve uygulandığını göstermektedir. Bu kavram, farklı bağlamlarda ve bakış açılarında çok çeşitli şekillerde yapılandırılıp hayal edilebilmektedir. İnsan ve posthüman kavramlarının birlikte nasıl ele alınması gerektiği sorusu, bu kavramların ortaya çıktığı bağlamların karmaşıklığını yansıtmaktadır. Hayles, farklı posthüman yapılandırmalarını içeren metinler incelendiğinde, posthüman kavramının genel kurallara uyan soyut bir varlık olarak değil, belirli yönlere sahip çeşitli bir kuvvet alanı olarak ortaya çıktığının görüldüğünü söylemektedir. Bu nedenle posthüman kavramının, tekdüze ve birleşik bir kavram olmaktan ziyade, farklı metinlerde çeşitli biçimlerde ele alınan bir kavram olarak karşımıza çıktığını öne sürmektedir. Metinlerdeki tartışmalar okuyucuyu; kopukluklar, yan yana gelişler ve ima edilen bağlantılar aracılığıyla anlam oluşturmaya davet eder bir şekilde sunulmaktadır. Bu, posthüman kavramının daha birleşik görünmemesi için tartışmaların birbirine tamamen bağlanmadığı anlamına geliyor. Bu nedenle okuyucu, farklı metinlerdeki tartışmaları kendisi bir araya getirerek posthüman kavramının karmaşıklığını ve çeşitliliğini anlamaya davet ediliyor.¹⁷⁵ Hayles’a göre posthüman kavramı, insanlığın sonunu değil, insan olmanın belirli bir anlayışının sonunu ifade etmektedir. Geleneksel anlayışına göre insan, kendini varoluşla temellendiren, sağlam temellere dayanan ve mantıksal tutarlılığa sahip olan bir özne olarak görülmektedir. Ancak, posthüman bu anlayışı sorgulatır ve bilinçli zihni, kendini inşa ve kendine güven programını yürüten küçük bir alt sistem olarak görür. Posthüman, rastlantısallık ve düzen diyalektiği içinde ve somut gerçeklikte yer almakta, bedenlenmiş bilgiye dayanmaktadır. Posthüman, insan ve makinelerin birlikte nasıl çalışabileceğini ve insan kimliğinin nasıl

¹⁷⁴ Nick Bostrom, “Letter from Utopia” (Erişim 5 Nisan 2024).

¹⁷⁵N. Katherine Hayles, *How We Became Posthuman: Virtual Bodies In Cybernetics, Literature, And Informatics* (Chicago: The University of Chicago Press, 1999), 251.

yeniden tanımlanabileceğini araştırma fırsatı sunmaktadır. Hayles'e göre posthümanın bazı güncel versiyonları, anti-insan veya kıyamete işaret etse de insanların ve diğer yaşam formlarının uzun vadeli hayatta kalmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca biyolojik veya yapay olarak gezegeni ve kendimizi paylaştığımız kişileri üretebilir hale geleceğizdir.¹⁷⁶ Bostrom bize her ne kadar posthüman olmakla ilgili birtakım vizyonlar sunsa da daha yakından bakmaya başladığımızda bunun nasıl bir şey olabileceğini somut olarak hayal etme yeteneğimizin ortadan kalkacağını söyler. Ona göre uzatılmış sağlık sürelerinin yanı sıra, posthüman olmanın özü, mevcut kapasitemizle kolayca düşünemeyeceğimiz veya deneyimleyemeyeceğimiz düşünce ve deneyimlere sahip olabilmekse, o zaman posthüman yaşamın nasıl olabileceğini hayal etme yeteneğimizin çok sınırlı olması şaşırtıcı değildir. Ancak en azından, yukarıdaki hayali vizyonlarda olduğu gibi, posthümanlığın daha yakın kıyılarından bazılarının ana hatlarını algılayabiliriz.¹⁷⁷ Bostrom'a göre posthüman, insanlık çağından sonra gelen herhangi bir şeyi ifade etmez ve ölümden sonra ile hiçbir ilgisi yoktur, özellikle de artık insan olmayacağımız anlamına gelmez. Süresiz olarak uzun, sağlıklı, aktif bir yaşam sürmeleri; anıları, becerileri ve zekayı biriktirmeye devam etmeleri durumunda herkesin posthüman olması muhtemel görünmektedir. Ancak kişinin sağlık süresini uzatma arzusu mutlaka posthüman olma arzusu olmak zorunda değildir Sağlık süresinin uzatılması sayesinde posthüman olmak için, yeni teknolojik araçlara başvurmadan mevcut herhangi bir insanın ulaşabileceği maksimum değeri büyük ölçüde aşan bir sağlık süresi kapasitesine ulaşmak gerekir. En azından 70 yaşına kadar oldukça sağlıklı, aktif ve üretken kalmayı başaran bir kişinin posthüman olma arzusuna sahip sayılabilmesi için sağlık süresinin bu yaşın ötesine büyük ölçüde uzatılmış olmasını istemesi gerekir. Yine, bilişsel gelişim için ortak bir arzu olduğu gerçeği, posthüman olmak için ortak bir arzu olduğu anlamına gelmez. Bilişsel gelişim yoluyla posthüman olmayı istemek için, kişinin çok fazla bilişsel gelişim istemesi gerekir. Posthüman duygusal kapasitesi, şu anki herhangi bir insanın yeni teknolojinin yardımı olmadan elde edebileceğinden çok daha mükemmel bir kapasite olacaktır. Bostrom, posthümanların tamamen sentetik yapay zekalar, geliştirilmiş

¹⁷⁶ Katherine, *How We Became Posthuman*, 286-287, 291.

¹⁷⁷ Bostrom, "Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up", 32.

yüklemeler, biyolojik bir insandan daha küçük ama kümülatif olarak derin eklemeler yapmanın sonucu olabileceğini düşünür.¹⁷⁸

Sorgner gelecekte genetik mühendislik, klonlama ve öjenik gibi teknolojileri kullanarak bazı insanların üstün bir transhüman türene dönüştürüleceklerini ve ardından robotik, biyonik ve nanoteknoloji kullanarak doğaya bağımlı olmayan yeni bir posthüman türünün yaratılacağını öne sürmektedir. Bu sürecin sonucunda insanlar kendilerini "posthüman" varlıklara dönüştüreceklerdir ve posthüman olarak tanımlanan bu varlıklar, görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasiteye sahip, kendi kendini programlayabilen, potansiyel olarak ölümsüz, sınırsız bireyler olacaklardır.¹⁷⁹ Ancak Sorgner da Bostrom gibi posthüman olmanın nasıl bir şey olduğuna dair gerçekçi bir sezgisel anlayış oluşturma kapasitesinden yoksun olduğumuzu düşünür. Sorgner, bir transhümanın hala insan türüne ait olacağını, ancak bazı yönlerden insan kavramını genişleten nitelikler geliştirmiş ve kendisini yeni bir türün evrimsel adımının temeli olarak kurma potansiyeline sahip olacağını düşünür. Posthümanın ise evrimin daha ileri bir aşamasını temsil eden yeni türdür. Bu nedenle, transhümanlar ve insanlar kendilerini birbirleriyle yeniden üretme kapasitesine sahip olacaktır, ancak posthümanlar bunu yapmayacaktır. Tıpkı kendimizi büyük maymunlarla -en azından cinsel bir şekilde- yeniden üretemeyeceğimiz gibi. Sorgner, posthümanların üremek için teknolojik araçlara güvenmesinin söz konusu olabileceğini düşünür. Ona göre posthüman kapasitelerinin, mevcut insanların sahip olduğu niteliklerle özdeş olamayacağı açıktır.¹⁸⁰

Patrick D. Hopkins'e göre posthüman yaklaşım, arzu ettiği insan özelliklerini, sınıfının sınırlarını aşacak ölçüde geliştirerek bizi insanlık durumundan kurtarmaya çalışır. Posthüman yaklaşımı, kaynak organizmayı o kadar radikal bir şekilde değiştirerek bizi insanlık durumundan kurtarmaya çalışır ki, sonuçta ortaya çıkan varlıklar artık insan olmayacaktır.¹⁸¹ Max More'a göre de teknolojiyi düşünceli, dikkatli ve cesurca kendimize uyguladığımızda artık tam anlamıyla insan olarak tanımlanmayan bir şey haline

¹⁷⁸ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 5-6; Bostrom, "Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up", 33-37.

¹⁷⁹ Tirosch-Samuelsan-Mossman, "New Perspectives on Transhumanism", 3/31-32.

¹⁸⁰ Stefan Lorenz Sorgner, "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", *Journal of Evolution and Technology* 20/1 (2009), 36.

¹⁸¹ Patrick D. Hopkins, "A Salvation Paradox for Transhumanism: Saving You Versus Saving You", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 73.

gelebiliriz yani posthüman olabiliriz.¹⁸² Roberto Manzocco'ya göre posthüman, fiziksel ve zihinsel yetenekleri artık "insan" olarak sınıflandırılmayacak düzeyde bizimkini aşan olası bir gelecekteki varlığı ifade eder. Bu nedenle, olası bir posthüman, geçmiş veya şimdiki herhangi bir insan dehasından daha üstün bir zekaya sahip olmalı ve hastalıklara ve yaşlanmaya karşı bizden çok daha dirençli olmalıdır. Bu niteliklerin yanı sıra – ki bunlar zaten insanlar arasında gördüklerimizin geliştirilmiş versiyonlarıdır – bir posthüman aynı zamanda kendi arzuları ve ruh halleri üzerinde de doğrudan kontrole sahip olmalıdır. Bir posthüman yorgunluk, can sıkıntısı, hoş olmayan duygu ve hislerden kaçınma yeteneği; cinsel eğilimlerini kendi beğenilerine göre ayarlamak, hedonistik ve estetik deneyimlerini vurgulamak; Homo sapiens'in sınırlı beyinlerinin erişemeyeceği yepyeni bilinç durumlarını deneyimlemek gibi pek çok özelliğe sahip olabilecektir.¹⁸³ Ted Peters'e göre posthüman yarı-biyolojik, hatta post-biyolojik olacaktır, yani torunlarımız beyinlerde değil, bilgisayarlarda zeki zihinlere sahip olabileceklerdir. Daha önce Homo sapiens olarak bildiğimiz şeyin yerini Homo cyberneticus alacaktır. Ted Peters bu yeni türlerin postbiyolojik, bedensiz, süper zeki ve kozmik olacağını ancak insan ırkının bu en büyük başarısının, üstün bir şeyin doğumunda kendi kendinin intiharı olacağını düşünür.¹⁸⁴

Kenneth L. Mossman, posthüman olmak için gerçekleştirilebilecek bir dizi olası Transhümanist konfigürasyonlara göre posthümanın insan olarak kabul edilip edilemeyeceğine dair iki farklı yargı ortaya koymaktadır. En basit Transhümanist senaryoya göre mevcut tıbbi ve farmasötik teknolojiler yaygın olarak dağıtılacak ve neredeyse herkes tarafından erişilebilir hale gelecektir. Bilişsel güçlendirici ilaçlar da dahil olmak üzere bu teknolojiler, fiziksel ve zihinsel işleyişi geliştirmek için insan fizyolojisini değiştirecektir. Nöro-güçlendirme teknolojileri, insanların birbirleriyle iletişim kurmasının yeni biçimlerine yol açabilecek ve sonuç olarak güçlü bilişsel ağlar kurulabilecektir. Böyle bir senaryoda insanlık hala insan olarak kabul edilen, ancak normal insanların sahip olduklarının ötesinde olağanüstü yeteneklere sahip olan bir posthüman toplumu olabilir. Böyle bir senaryoda daha iyi sağlık, daha uzun yaşam, daha fazla zekâ ve daha yüksek üretkenlik dahil olmak üzere sosyal sonuçlar oldukça faydalı olabilir. Ancak sonuçlar aynı zamanda oldukça zararlı da olabilir. Örneğin posthümanlar,

¹⁸² More, "The Philosophy of Transhumanism", 4.

¹⁸³ Manzocco, *Transhumanism-Engineering the Human Condition*, 33.

¹⁸⁴ Peters, "Boarding the Transhumanist Train: How Far Should the Christian Ride?", 799- 802.

geliştirilmemişlerin erişemediği kaynaklara ve sosyal ayrıcalıklara erişimi olan üstün bir ırk olarak kabul edilebilir. En aşırı Transhümanist konfigürasyona göre ise insanların insan olarak var olmadığı posthüman bir dünya tarafından tanımlanan fantastik, bilimkurgu senaryosudur. Böyle bir senaryoda fiziksel beden atılarak dil, zekâ ve bilinç dahil olmak üzere daha üst düzey kortikal işlevler sayısallaştırılır ve bir enerji kaynağı mevcut olduğu sürece bir tür yazılım yerleşik zekası olarak işlev gören makinelerle yüklenir. Bu, beynin nöronal ve sinaptik mimarisinin nanoteknoloji aracılığıyla yeterince yüksek bir çözünürlükte taranmasıyla gerçekleştirilebilir ve böyle bir dünyada artık fiziksel düzenlemeye ihtiyaç duyulmayacaktır. Bilinçli makineler diğer bilinçli makinelerle konuşarak fikirlerini paylaşabilecek ve başka bilinçli makineler inşa edecektir.¹⁸⁵

Bir diğer önemli soru da posthüman bir kişi olacak mı ya da bir benliği olacak mı? Bu soru önemlidir, çünkü bazı Transhümanistler insan sonrası geleceğin bir parçası olarak makine-insan arayüzü tasarımlar tasavvur etmektedir. Peki bu arayüz benlik veya kişi anlayışımıza uyacak mıdır? Transhümanistler benlik, zihin, ruh, bilinç gibi pek çok farklı kavramla ifade edilebilen, bir kişiyi o kişi yapan şeyin ne olduğu konusunda materyalist, fizikalist, indirgemeci bir tutum benimsedikleri için insan sonrası gelecekteki insan-makine arayüzünün bir bilinci/benliği olabileceğini düşündüklerini söyleyebiliriz. Nitekim Bostrom'a göre fiziksel ve biyolojik müdahalelerle bir insan, posthüman olurken anılarını, hedeflerini, benzersiz becerilerini ve kişiliğinin birçok önemli yönünü koruyabilir. Dolayısıyla posthümana dönüşüm sırasında kişisel kimliğin korunmasını mümkündür. Bostrom, kişisel kimliğin, en azından kısa vadede, radikal sağlık süresinin iyileştirilmesi yoluyla posthüman statüsüne ulaşılması durumunda korunabileceğini düşünür. Örneğin, bir bilim insanının hücrelere moleküler terapi uygulayarak yaşlanma süreçlerini kalıcı olarak devre dışı bırakması durumunda, kişi ertesi gün kimlik değişimi yaşamadan uyanabilir. Sağlık süresinin iyileştirilmesi kişisel kimliğin korunmasına yardımcı olabilir. Ameliyatın başarısız olma ihtimali kişinin kimliğini değiştirmez, yalnızca yaşamsal risk taşır. Eğer yaşam süresinin bin yıla uzaması kişinin psikolojik yapısını radikal biçimde değiştirecekse, bu durumda yeni kimlik, eski kimlikle aynı kişi olmayabilir. Ancak bu, kaçınılmaz bir sonuç değildir.¹⁸⁶ Ray Kurzweil ve Hans Moravec,

¹⁸⁵ Mossman, "In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between "Therapy" and "Enhancement"", 3/248-249.

¹⁸⁶ Bostrom, "Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up", 41.

zihnin maddi bir nesne olmadığını, yani fiziksel veya somut bir varlık olmadığını savunmaktadırlar. Onlara göre, zihin aslında bilgiye dayanan bir fenomendir. Bu bakış açısıyla, zihnin temel olarak bilgi ve bilişsel süreçlerden oluştuğu ve bu yüzden maddi bir nesne olarak tanımlanamayacağı öne sürülmektedir. Dolayısıyla, insanı ve zihni anlamak için bilginin ve bilişsel süreçlerin incelenmesi gerektiğini düşünürler. Onlara göre kişilik, zaman içinde oluşturulan ve depolanan bir dizi organize veriden oluşur. Biyolojik bir vücut, bu modeli koruyan doğal bir protezdir. Ne yazık ki, doğa çok güvenilir veya kalıcı bir protez üretmemiştir, bu nedenle de daha iyi bir model üretmek için teknolojinin kullanılması gerekir. Zihni biyolojik bedenden özgürleştirirken, önemli hiçbir şey kaybolmaz. Yani, bir kişinin kimliğinin bilgi kalıbı korunursa benliği de korunmuş olur.¹⁸⁷

Transhümanizm, teknolojinin Homo sapiens'in yeni bir türe dönüşmesi için araçlar sağlayacak nesneler yaratacağını öne sürmektedir. Bu evrim için araç sağlayabilecek mekanizmalar, bilginin maddesel bedenden ayrılmasını ve insan-makine hibritlerini yaratacak teknolojileri de içermektedir. Bu teknolojiler moleküler biyoloji ve sentetik biyoloji gibi disiplinleri birleştirdiğimizde, insanlar posthüman olarak adlandırılan yeni bir yapıya dönüşebilir.¹⁸⁸ Bostrom, insanın posthüman olmasını sağlayabilecek birçok bağımsız yöntem ve teknoloji olduğunu söylemektedir. Bostrom, hangi teknolojilerin önce mükemmelleştirileceğinin belirsiz olduğunu ancak hangi yöntemleri kullanacaklarına dair insanların seçenekleri olduğunu düşünür. Yani, insanlar hangi teknolojinin öncelikle geliştirileceğini ve kullanılacağını seçme şansına sahiptirler. Bostrom, medeniyet gelişmeye devam ettiği sürece, insanların er ya da geç posthüman olma seçeneğine sahip olmalarını neredeyse kaçınılmaz olarak görmektedir. Ona göre zorla engellenmedikçe, çoğu kişi bu seçeneği keşfetmeyi seçecektir.¹⁸⁹ Posthümanın gerçekleşmesi için kullanılan bazı temel teknikler arasında; genetik geliştirme, morfolojik geliştirme (estetik cerrahi gibi), farmakolojik geliştirme (Ritalin, Modafinil gibi) ve cyborg geliştirme (derin beyin stimülasyonu gibi) bulunmaktadır. Bu teknikler, posthümanlığı gerçekleştirmek için önemli olarak görülmektedir. Ancak

¹⁸⁷Brent Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project In Light Of The Incarnation", *Religion and Transhumanism The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen, (California: Praeger, 2015), 293.

¹⁸⁸ Coursen, "Against Species Extinction Transhumanism and Contemporary Technological Culture", 3/419.

¹⁸⁹ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 49.

Transhümanistlerin hedeflerini gerçekleştirmek için yalnızca yeni teknolojilere güvenmediklerini de belirtmek gerekir. Ortaya çıkan teknolojilerin, halihazırda sahip olduğumuz teknolojileri desteklemesi ve tamamlaması da gerekmektedir.¹⁹⁰ Ben Goertzel, Yapay Genel Zekâ'nın¹⁹¹ posthüman olma sürecinde özel bir rol oynadığına dikkat çeker. Ona göre bu teknoloji, bir sonraki radikal değişim dalgasını katalize eden ana unsur olarak öne çıkmaktadır. Çünkü Yapay Genel Zekâ, bizi gelişmiş araçlara sahip ama eski moda bedenler ve beyinlerle donatılmış insanlar olma durumundan, köklü posthüman özellikler içeren yeni bir duruma taşıyacaktır.¹⁹² Ted Chu'ya göre günümüzde de var olan nanoteknoloji, biyoteknoloji, bilişim ve bilişsel teknolojiler insan eylemlerinin kapasitesini genişletmekte ve posthüman geleceği için bir temel teşkil etmektedir. Ancak, bu teknolojilerin günümüzdeki hali gerçek posthüman geleceği tam olarak yansıtmamaktadır. Günümüz için yeni olan bu teknolojilerin sağladığı olanaklar, yaşlanma ve hastalıkları yenme, yaratıcı faaliyetlerde bulunma, duygusal ve zihinsel gelişim gibi, önemli ve değerli olabilir. Ancak, bu teknolojiler sadece insanlık tarihindeki doğrusal bir uzantıdır ve gerçek posthüman geleceğini tam olarak temsil etmemektedir. Chu, gerçek posthüman geleceğin, mevcut teknolojilerin sunduğundan daha fazlasını içereceğini düşünür. Ona göre posthüman geçiş, araştırma ve geliştirme çabalarında yeni bir vurgu olduğunda gerçekleşecektir; bu da beynin bilişsel yeteneklerini ve bedenin duygusal ve hareket kapasitelerini artırmanın ötesine geçerek, limbik beyin üzerinde çalışmayı ve otonom robotik varlıklar geliştirmeyi içerecektir. Bu ikinci aşama, insanlık tarihinin doğal bir uzantısı olan bilinçli evrimin yeni bir aşamasını başlatacak. Kozmik Varlıklar (CoBe), bu yeni bilinçli evrimin öncüsü olarak, evrenin yaratılışından itibaren her şeyi anlayan ve kozmik terimlerle düşünen varlıklar olacaktır. Bu süreçte, insanlık tarihindeki doğal evrimin bir uzantısı olarak bilinçli evrimin yeni aşamalarına geçilecek

¹⁹⁰ Sorgner, "Pedigrees", 30.

¹⁹¹ Yapay genel zekâ (AGI), kısaca insan beyninin tüm bilişsel yeteneklerine sahip bir yapay zekâ çalışma alanıdır. Henüz mevcut bir uygulaması olmayan bu çalışma alanında araştırmalar ve denemeler devam ediyor. Bu çalışma alanının temel hedefi, kendi kendine öğrenme yeteneğiyle insan benzeri bir zekâ üretebilmektir. Yapay genel zekânın günümüzdeki yapay zekâ (AI) uygulamalarından farkı ise bilinç ve öz farkındalıktır. Günümüzde mevcut yapay zekâ teknolojilerinin tümü önceden belirlenmiş bir dizi parametreye göre çalışıyor. Örneğin metin çevirileri konusunda eğitilen bir yapay zekâ modeli sesli komutlarla isteneni anlayıp bir görüntü oluşturamaz. Ancak yapay genel zekâ teknolojisine sahip makinelerin bilgileri çok hızlı bir şekilde işlemesi ve karmaşık sorunları öğrenip çözüm geliştirebileceği öngörülmüyor. TÜBİTAK Bilim Genç, "İnsanlığın Hayali: Yapay Genel Zekâ Nedir? Yapay Zekâdan Farkları Neler?" (Erişim 10 Nisan 2024).

¹⁹² Ben Goertzel, "Artificial General Intelligence and the Future of Humanity", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 129.

ve evrende yeni motivasyonel ve ruhsal sistemler geliştirilecektir. Böylece, gerçek anlamda kendini aşma ve bilinçli evrimin bir parçası olma süreci başlayacaktır.¹⁹³

Brent Waters'a göre posthüman kavramı, gelecekteki muhtemel insan varoluşu ve teknoloji hakkında kesin tahminler yapmak yerine, mevcut modernite anlayışının ve deneyimlerinin ileri götürülmesi ve abartılı bir şekilde yorumlanmasıdır. Dolayısıyla ona göre posthüman söyleminin bir mit yaratmanın erken bir aşamasını ifade ettiğini iddia etmek hayalperest bir adım değildir. Waters, bir efsanenin sadece sofistike bir yanılsama olmadığını, daha ziyade kökeni ve kaderi anlatan ve bu iki durum arasında kötülüğün iyilik tarafından nasıl üstesinden geldiğini ortaya koyduğunu öne sürer. O halde bir mit, bir peri masalı değil, insanlık durumunun anlatısal bir yorumudur. Umut ve güvenin nereye yerleştirildiğini özetleyen ve sırayla arzuları buna göre hizalayan edebi bir araçtır ve insanlar mitleri olmadan yaşayamazlar.¹⁹⁴ Yani Waters'a göre posthüman kavramı, insanlık durumunun anlatısal bir yorumu olarak işlev görür. Bu, insanların umut ve arzularını hizalayan, gelecekteki insan varoluşu hakkında bir mit yaratma sürecidir. Posthüman kavramı, gerçeklikten tamamen kopuk bir peri masalı değil, mevcut insanlık durumunun genişletilmiş ve dramatize edilmiş bir anlatımıdır. Ancak Robin Hanson'a göre ise önümüzdeki yüzyıl içinde, yüklenmiş (uploaded), hızlandırılmış ve yüksek bant genişliklerini ve öz-değiştirme (self-modification) yeteneklerini keşfetmeye başlamış çeşitli zihinlerin ortaya çıkması beklenebilir. Hanson akıllı varlıkların daha akıllı varlıkları daha hızlı üretme olasılığı üzerinde durur, ancak bu sürecin sonsuz bir şekilde devam etmeyeceğini ve daha akıllı hale gelmenin giderek zorlaşacağını belirtir.¹⁹⁵

Şu anda, herhangi bir insanın posthüman olabilmesinin bir yolu yoktur. Bu durum Transhümanistler arasında yaşam uzatma ve cryonics'e olan güçlü ilginin başlıca nedenidir. Bostrom'a göre şu anda öngörülebilir teknolojilerin meyve verdiğine tanık olacak kadar uzun yaşayan bizler, posthüman olma şansını yakalayabiliriz. Başarı garantisi olmamasına rağmen, bireysel düzeyde yapılabilecek ve olasılıkları biraz artıracak bazı şeyler vardır: i. Sağlıklı yaşamak ve gereksiz risklerden kaçınmak (sigara

¹⁹³ Chu, *Human Purpose And Transhuman Potential*, 57-62.

¹⁹⁴ Waters, "Flesh Made Data: The Posthuman Project In Light Of The Incarnation", 293-294.

¹⁹⁵ David Brin-Damien Broderick-Nick Bostrom-Alexander "Sasha" Chislenko-Robin Hanson-Max More, Michael Nielsen-Anders Sandberg, "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept", *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 405.

içmek gibi). ii. Cryonics'e kaydolmak. iii. Mevcut araştırmaları takip etmek ve gelecekteki yaşam uzatma tedavilerini mevcut olduklarında karşılayabilmek için biraz para biriktirmek. iv. Bağışlar, savunuculuk, yatırım veya bu alanda bir kariyer seçimi yoluyla Transhümanist teknolojilerin gelişimini desteklemek; erişimi daha evrensel hale getirmek ve dünyayı varoluşsal risklerden daha güvenli hale getirmek için çalışmak.¹⁹⁶ Transhümanistler, insan bedeninin ve zihninin kapasitelerine teknolojik müdahalenin o kadar dramatik değişikliklere yol açacağını savunuyorlar ki, yakın ya da çok yakın olmayan geleceğin derinden değişmiş insanlarını posthüman olarak adlandırmak düşünmeden anlaşılabilen bir anlam ifade edecektir. Posthümanlar temelde insanlıkla bağlarını sürdüreceklerdir. Ancak fiziksel ve zihinsel yeteneklerindeki dramatik değişiklikler nedeniyle birçok açıdan bizden farklı olacaklardır. Bizden evrimsel olarak türemiş ve bizim tarihsel ve kültürel mirasımızı taşıyan bir varlık olacaklar ama birçok yönden bizden farklı olacaklardır. Transhümanist görüşe göre, şu an için biz posthüman değiliz; bizler tarihsel insanlar ile posthüman yeteneklere sahip varlıklar arasında bir köprü veya bağ olarak hizmet ediyoruz. Arzu edilen dönüşümler temelde kendimizi evrimleştirmekle ilgilidir. Hedef doğal düzeni aşmak değil, sadece kendi sınırlarımızı aşmaktır.¹⁹⁷

3.2. Kelam İlminde İnsan Tasavvuru

3.2.1. Kur'ân'da İnsan

Öncelikle insanın yaratılışıyla ilgili ayetleri ele alarak, söz konusu ayetlerde kullanılan ifadeler üzerinden bir insan tasavvuru oluşturulup oluşturulamayacağına bakalım. Bu bağlamda Kur'ân'da yaratılış konusunun organik ve inorganik olmak üzere iki şekilde ele alındığını görmekteyiz. İnorganik yaratılış Hz. Âdem özelinde işlenirken, organik yaratılış insanlık genelini kapsamaktadır.

“O’dur ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir özden, hakir bir suyun özünden yaptı.”¹⁹⁸

¹⁹⁶ Bostrom, The Transhumanist FAQ, 51.

¹⁹⁷ Russell Blackford, “The Great Transition Ideas and Anxieties”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 422.

¹⁹⁸ *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*, çev. Prof. Dr. Süleyman Ateş (Ankara: Hayat Yayınları, 2019), es-Secde, 32/7-8.

“O nankörler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık? Hala inanmıyorlar mı?”¹⁹⁹

“Onun ayetlerinden biri sizi topraktan yaratmasıdır. Sonra siz (yeryüzüne) yayılan insanlar oluverdiniz.”²⁰⁰

“Bir zaman Rabb’in meleklerle demişti ki: ‘Ben kupkuru çamurdan(salsal), değişken balçıktan (heme-i mesnun) bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın.’”²⁰¹

“Andolsun biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık. Sonra onu bir nutfе (sperm) olarak sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra nutfeyi alakaya (embriyo) çevirdik, alakayı bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik; sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir.”²⁰²

“Doğrusu Biz insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici, görücü yaptık.”²⁰³

Burada ele aldığımız ayetlerde oluşu gibi daha pek çok ayette²⁰⁴ insanın yaratılışındaki yapıtaşının toprak, su ve bunların türevleri ya da insanın biyolojik yapısında bulunan sperm ve onun dölediği yumurtayla oluşan embriyo gibi unsurlardan oluştuğundan söz edilmektedir. Ayetlerde öne çıkan her iki yaratılış sürecinde de insanın varlığı yeryüzünde yaratılan fiziksel ve biyolojik nedenlere dayandırılmaktadır. Ancak Hicr suresinde geçen “ona ruhumdan üflediğim zaman” kaydı insanın mahiyetine dair öne çıkan fiziksel ve biyolojik nedenlerin ötesinde bir unsur olduğu izlenimi vermektedir. Kelam âlimleri bu ifadedeki ruhun mahiyeti üzerine pek çok farklı görüş ortaya atmışlardır. Hiçbir âlim insanın mahiyeti bağlamında ruhun varlığını inkâr etmemektedir. Ancak onun neliği konusunda aralarında bir ittifaka da varabilmiş değillerdir. Zemahşerî’ye göre “ruhumdan üflediğim zaman” demek “hayat verdiğimde” demektir, yoksa ortada ne üfleme vardır ne de üflenene. Bu ifade Allah’ın insanın içerisinde canlandırdığı şeyi anlatan bir temsildir.²⁰⁵ Aynı şekilde Mâtürîdîye göre de ruh yaratılmış olan bedene canlılık veren bir kuvve olup

¹⁹⁹ el-Enbiyâ, 21/30.

²⁰⁰ er-Rûm, 30/20.

²⁰¹ el-Hicr, 15/28-29.

²⁰² el-Mû’minûn, 23:12-14.

²⁰³ el-İnsân, 76/2.

²⁰⁴ Âl-i İmrân 3/59; el-Hac 22/5; el-Furkân 25/54; Fatır 35/11; Sâd 38/71-72 er-Rahmân 55/14.

²⁰⁵ Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Ğavâmidü’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l- Ekâvil Fi Vucûhi’t-Te’vil*, çev. Prof. Dr. Ömer Çelik (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 3/ 888.

bedenin bütün cüzlerine sirayet eder ancak ruhun mahiyeti bütün yönleriyle algılanabilecek ve bilinebilecek bir şey değildir.²⁰⁶

İmam Eş'arî'ye göre ise ruh rüzgardır. Latîf bir cisimdir ve insanın organlarının boşluklarında dolaşır. İnsan, ruh sayesinde değil, hayat sayesinde yaşar. Ancak hayatta olduğu sürece ruhu taşır, ruh sayesinde yaşamaz. Yani ruh hayatın taşıyıcısıdır, ancak hayatın kaynağı değildir. İmam Eş'arî "Ruh çıktı" "Can boğaza geldiği zaman"²⁰⁷ gibi ifadelerde yer alan çıkmak, gelmek gibi sözlerin cisimlerin bir özelliği olduğunu söyler. Eş'arî bedenin ruh sayesinde var olduğunu, bunun da bedenin besin ve suya olan bağımlılığı gibi olduğunu söyler. Yani beden besin olmadan yaşanamayacağı gibi, ruh olmadan da yaşanamaz. Yaşayan kişi, hayatta olduğu sürece ruha ve besine ihtiyaç duyar. Hayatın varlığı için ruhun ve besinin varlığı gereklidir. Yani ruh, bedenin yaşaması için gerekli olan unsurlardan biridir.²⁰⁸ Eş'arî'nin ruh tanımı ile günümüzde insan vücudu için hayati öneme sahip olan oksijen arasında dikkate değer benzerlikler bulunmaktadır. Oksijenin günümüzde ifade ettiği anlamda fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerdeki rolünü tam olarak karşılamasa da Eş'arî'nin yaşadığı dönemin bilimsel sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda, onun ruh kavramına ilişkin açıklamaları günümüzdeki oksijen kavramıyla önemli ölçüde örtüşmektedir. Bu bağlamda, Eş'arî'nin ruh hakkında yaptığı izahlar, günümüzde oksijenin insan yaşamındaki vazgeçilmez rolüyle büyük benzerlik göstermektedir. Eş'arî, ruhun hayatın devamı için gerekli olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde oksijen de insan yaşamının devamı için elzemdir. Bedenin, ruh sayesinde var olduğunu ve ruh olmadan yaşanamayacağı belirtilmiştir. Oksijen de benzer şekilde hayati organların fonksiyonlarını sürdürebilmesi için gereklidir. Eş'arî ruhu, ince ve gözle görülmeyen bir varlık olarak tanımlamıştır. Oksijen de aynı şekilde görünmez ve ince bir gazdır. Ayrıca ruhun, insanın organlarının boşluklarında dolaştığı söylenmiştir. Oksijen de kan dolaşımı yoluyla organlara taşınır ve hücrelere ulaşır. Eş'arî ruhun bedenden çıkmak ve bir yerden bir yere geçmek gibi özelliklere sahip olduğunu söylemiştir. Oksijen de solunum yoluyla alınır ve dışarı verilir, yani sürekli bir geçiş halindedir.

²⁰⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 3/247; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2020), 101.

²⁰⁷ el-Vâkıa 56/83

²⁰⁸ Ebû Bekr İbn Fûrek, *Mücerredü Mağâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimert (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1987), 257.

Ruh hakkında Eş‘arî ile benzer düşüncelere sahip olan Kādî Abdülcebbâr’a göre ruh, bedendeki bir madde veya yapıdan farklı olarak, ince ve hassas bir yapıdadır. Ruh, yaşayan bir varlıkta bulunmalı ve ona canlılık kazandırmalıdır. Ancak, ruhun canlılık ve irade sahibi olması imkansızdır çünkü yaşam, nemlilik ve belirli bir yapıya ihtiyaç duyar; bu özellikler ruhun doğasında yoktur. Ruh, kan gibi hayat için gereklidir ancak canlıların bir parçası değildir. Dolayısıyla, ruhun canlı olduğu ve irade sahibi olduğu iddiaları geçersizdir. Bu bağlamda ruh, sadece bedendeki bir enerji veya nefes gibi düşünülebilir, ancak canlı ve irade sahibi bir varlık olarak kabul edilemez.²⁰⁹

Râzî ayette yer alan üfleme lafzının zahirinin ruhun hava ve rüzgâr gibi bir şey olduğunu sezdirmediğini, ancak üfleme eyleminin bizzat Allah tarafından gerçekleştirildiğini düşünmenin doğru olmadığını, ayetteki ifadeden kastın şereflelendirmek ve kıymetini göstermek olduğunu düşünmektedir.²¹⁰ Elmalılı da söz konusu ifadeyi insanın şerefendirilmesi olarak anlamakla birlikte maddenin kabiliyetinin olgun bir duruma getirilmesi şeklinde de yorumlamaktadır.²¹¹ Söz konusu ayet ve âlimlerin bu ayet bağlamında yaptığı açıklamalarının delaletinin zannî olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Ayet ruhun bedenden başka bir cevher olduğu şeklinde yorumlanabilir ancak bu onun bedenden başka olmasını gerektirmez. Ruhun bedenden farklı bir cevher olması, onun bedenden tamamen bağımsız ve ayrı bir varlık olduğu anlamına gelmez. Yani, ruh ve beden farklı yapılar olabilir, ancak bu onların birbirinden bağımsız ve izole varlıklar olması demek değildir. Ruh canlılığı ifade eden ya da canlılığa alamet olan bir araz olarak anlaşılabilir gibi, insani işlevlerimizi yerine getirmemizi sağlayan bedenin bütünlüğü olarak da anlaşılabilir.²¹²

Kur’ân-ı Kerim’de yaratılış konusunun insanın mahiyeti hakkında doğrudan ontolojik anlamda bilgi vermek amacıyla ele alınmadığını söyleyebiliriz. Kur’ân’da bu konulara yer verilmesinin asıl sebebi Allah’ın kâinat üzerindeki mutlak hakimiyetini, aşkınılığını, sonsuz kudretini ve kulluk edilecek tek varlığın kendisi olduğunu vurgulamaktır. Yaratılışla ilgili hadis külliyyatında yer alan rivayetleri değerlendirecek olursak bu

²⁰⁹ Kādî Abdülcabbâr, *el-Muğnî fî ebvâbi’l-tevhîd ve’l-‘adl IX: et-Tevlîd*, thk. Tefvîk et-Tavîl-Saîd Zâyîd (Kahire), 331.

²¹⁰ Fahrüddîn er- Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihi’l-gayb*, çev. Prof. Dr. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 14/94-95.

²¹¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn-Azîm Dağıtım), 5/209.

²¹² Ömer Türker, “İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihani”, *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*, ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer (İstanbul: İlem Yayınları, 2022), 28.

konudaki rivayetlerin pek çoğu senet ve metin yönünden eleştiri almakla birlikte söz konusu rivayetlerin bir kısmı doğrudan Hz. Peygambere ait olmayıp pek çoğu israiliyat dediğimiz ehli kitaptan alınan bilgilerden oluşmaktadır.²¹³ Dolayısıyla bu rivayetler kelim ilmi bağlamında delil olarak kullanılabilecek nitelikte değildir. Zira iman esasları sübut ve delalet yönünden kat’i naslarla belirlenmektedir. Zan ve ihtimal taşıyan bir rivayet, subjektif görüşler içerdiği için, inanç meselelerinde doğrudan delil olarak kullanılması kelim ilmi bağlamında uygun görülmemiştir.²¹⁴

Kur’ân’da insan yalnızca yaratılışı yönünden ele alınmamaktadır. Bunun yanında insan Kur’ân’da zayıf ya da üstün nitelikleri itibarıyla da anılmaktadır. Şöyleki: “Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphesiz yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu. Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi. “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin” cevabını verdiler. “Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir” dedi. Onlara bunların isimlerini bildirince de “Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!” buyurdu.”²¹⁵ .Ayette geçen halife vasfının kime ait olduğu kimin halifesi olduğu hakkında pek çok farklı görüş²¹⁶ olmakla birlikte bize göre söz konusu ayetle bağlantılı olarak sonraki ayetlerde Hz. Adem’den bahsedildiğine göre halifeden kasıt Hz. Adem’dir. Hz. Âdem, “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet, nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap

²¹³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkzn. Osman Oruçhan, *Hadis Külliyyatında Yaratılış ve Başlangıç* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994)

²¹⁴ Murat Akın, “Kelam İlminde Hadisin Bilgi Değeri”, *İslâmi İlimlerde Hadis ve Sünnetin Yeri*, ed. Recep Çetintaş- Murat Akın (Ankara: İlahiyat, 2021), 107.

²¹⁵ *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim* (Erişim 5 Mayıs 2024), el-Bakara 2/30-33.

²¹⁶ Râzî bu hususta iki görüş olduğunu belirtir. Bu konuda birinci görüş, halifeden muradın Hz. Âdem olduğu, ancak orada bozgunculuk çıkaracak olanların Hz. Âdem’in zürriyeti olduğu şeklindedir. Bu görüşe göre Hz. Âdem’in kimin halifesi olacağı konusunda iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan ilki, Allah cinleri yeryüzünden sürüp, Hz. Âdem’i yeryüzünde iskân edince, Hz. Âdem kendisinden önceki bu cinlerin halefi, halifesi olmuştur şeklindeken; ikincisi Allah Hz. Âdem’i halife diye isimlendirmiştir çünkü Hz. Âdem Allah’ın mükellef kulları arasında hükmetme hususunda Allah’ın halifesidir şeklindedir. Ayette yer alan halife kelimesiyle kimin kastedildiği konusunda serdedilen ikinci görüş ise, halifeden muradın Hz. Âdem’in zürriyeti olduğudur. Bu görüşe göre Allah Hz. Âdem’in zürriyetini birbirlerinin yerine geçtikleri için halife olarak isimlendirmiştir. Yani insan neslinde her kuşak bir önceki kuşağın halifesi olmuş olur. Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 2/244.

vardır.”²¹⁷ ayetinde Hz. Davut için buyrulduğu gibi insanlar arasında Allah’ın buyruklarıyla hükmetmek üzere bir halifesi olarak yaratılmıştır. Esasen tüm peygamberler insanlar arasında Allah’ın buyruklarıyla hükmetmekle emrolunan halifelerdir. Her ümmet de peygamberlerinin hükmüne uymakla sorumludur. Ayetin devamında Hz. Adem’e isimlerin öğretildiğinden ve Hz. Adem’in de bu isimleri meleklerle bildirdiğinden bahsedilmektedir. Yine bu isimlerin neler olduğu hakkında müfessirler arasında pek çok farklı görüş²¹⁸ olmakla birlikte, burada bizim için önemli olan nokta, Hz. Âdem özelinde anlatılmakla birlikte tüm insanların isimleri bilme ve bildirme yani bilgi edinebilme ve edindiği bilgiyi aktarabilme kabiliyetinde olmasıdır.

“Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zâlim, çok bilgisizdir.”²¹⁹ Ayette yer alan emanetin mahiyeti hakkında kelime-i şehadet ve tevhit; Allah’ın kullarına farz kılmış olduğu tüm farzlar; namaz, oruç, hac ve benzeri, insanlara emredilen ve yasaklanan tüm buyruklar; kulak, köz, ayak, el gibi tüm uzuvlar (korunması için); Allah’ı bilmek; Allah’ın emrine itaat; insanların birbirine emanet edilmesi olduğu gibi pek çok yorum yapılmıştır.²²⁰ Ancak bize göre burada önemli olan emanetin mahiyetinden çok insanın emaneti yüklenebilecek nitelikte ve kapasitede olmasıdır. Başka bir ayette ise Allah “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başka; onlar için kesintisiz bir ödül vardır.”²²¹ şeklinde buyurmaktadır. Ayette yer alan

²¹⁷ Sâd 38/26.

²¹⁸ Bu isimler, insanların tanışmasına, anlaşmasına sebep olan bütün isimler olabilir. Yani insan, hayvan, yer, deniz, dağ, eşek, karga, güvercin, inek, koyun ve hatta abdestsizlik gibi her şeyi içine alan ve her sınıf halkın ismine ve cinsine dair kıyamete kadar olmuş olacak bütün şeylerin isimleri olabilir. Meleklerin isimleri olabilir. Hz. Âdem’in zürriyetinin isimleri olabilir. Bu isimlerle kastedilen dil değil, eşyanın duyguları yani o duygulardan oluşan ilmi suretler de olabilir. Fakat bunun ilimden çok kişiye mahsus kelimeler olan zihin olması gerekir. Elmalı, bu zamana kadar gelen tüm lisanları esas itibarıyla Hz. Âdem’in yaratılış bakımından şereflendirildiği bu isimleri öğrenme özelliğine dayandırır. İlim ve mantık özelliğinin de bu öğrenme kabiliyeti ile insana dâhil olduğunu, bundan önce insana özgü hakikatin ve Hz. Âdem’e özgü ruhun tamamlanmamış halde olduğunu düşünür. İnsandaki kelimelerle ilgili kuvveti, onun ruhunun mahiyetinden bir kısım olarak görür. Bu ruhun, Allah tarafından başta Hz. Âdem’e ve onu vasıtasıyla da tüm insanlığa bahşedilmiş bir şey olduğunu ve bu ruhla Hz. Âdem’in ve zürriyetinin bilfiil lisanla şereflendiğini söyler. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 1/266-267; Râzî ise, bu isimlerden maksadın bildiğimiz lisanın da olabileceğini söyler. Bunlar Arapça, Farsça, Rumca gibi muhtelif diller olabilir der. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2/265.

²¹⁹ el-Ahzâb 33/72.

²²⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 11/440; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 18/303; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınları, 1996), 6/527; Zemahşerî, *Keşşâf*, 5/456.

²²¹ et-Tîn 95/4-6.

‘ahsen-i takvim’ yani ‘en güzel biçimde’ anlamına gelen terkipteki ‘takvîm’ kelimesi bir şeyi telif ve terkip bakımından olması gereken en güzel biçime sokmak demektir. İnsan dik, boylu poslu ve yiyeceği şeyleri özenle seçen bir varlık olarak yaratılmanın yanında akıl, irade, anlayış, edep ve ilim sahibi olarak yaratılmıştır.²²² Allah insanı nesneleri fayda ve yararları için kullanılabilecek kabiliyet ve imkânla yaratmıştır. Ayrıca insan temyiz ehli ve bilgi sahibi de kılınmıştır. İnsan hayırlı işler yaparak ve böylece sonsuz sevap kazanarak başka yaratıkların sahip olmadığı büyük bir saygınlığı hak kazanabilir.²²³ Nitekim başka bir ayette “Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.”²²⁴ şeklinde buyurulmaktadır. Ayetin devamında insanın ‘esfeli sâfilîn’ yani ‘aşağıların aşağısına’ indirildiği ancak iman edip yararlı işler yapanların bundan tenzih edildiğinden bahsedilmektedir. Başka bir ayette ise “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”²²⁵ şeklinde buyrulmaktadır. Bizim bu ayetlerin genelinden anladığımız; insan onu özel ve ayrıcalıklı kılan pek çok güzel nitelikte yaratılmasının yanında, Allah’ın yolundan sapıp kötü ameller işlediğinde aşağıların en aşağısı konumunda da olabilmektedir. İnsan, eylemlerinde iyilik ve kötülük potansiyeline sahip bir varlık olarak ona bahşedilen akıl ve irade özgürlüğüyle bu ikisinden birine yönelebilir. Ancak yönelimlerinin sonuçlarının Allah katında bir karşılığı olduğunu da unutmaması gerekir. Nitekim yine bir ayette “Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız? Düşünüp taşınırlar.”²²⁶ şeklinde buyurularak insanın yaratılışında bir gaye olduğuna dikkat çekilmektedir. Başka bir ayette “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”²²⁷ şeklinde buyurularak bu gayenin mahiyetine işaret edilmektedir. Ancak insanın yeryüzündeki kulluğu yalnızca Allah’a ibadet ve itaatten ibaret değildir. Bunun yanında “O, sizi yeryüzünden (toprakten) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna

²²² Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23/245.

²²³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/286.

²²⁴ el-İsrâ 17/70.

²²⁵ el-A‘râf 7/179.

²²⁶ el-Mü‘minûn 23/115.

²²⁷ ez-Zâriyât 51/56.

donanımlı) kıldı.”²²⁸ şeklinde buyurularak insanın yaşadığı dünya hayatını düzenlemesi gerektiğine de işaret edilmiştir.

Buraya kadar bahsettiğimiz ayetlerden yola çıkarak Kur’ân’ın şöyle bir insan tasavvuru sunduğunu söyleyebiliriz: İnsan, başlangıcı ve sonu olan, varlığı itibariyle zorunlu olan bir varlığın yaratmasıyla varlık sahasına çıkmış varlığı zorunlu olmayan yani yokluğu düşünülebilir (hâdis) bir varlıktır. Var olmak için bir sebebe muhtaç olan insanın bu dünyadaki yaratılışının bir gayesi vardır. En temel görevi ve vasfı yaratıcısını ve kulluğunu bilmektir. Kulluğunu ortaya koyması için ise varlık düzlemine çıkarıldığı bu âlemde sınanması gerekmektedir. Sınanmak için ise akıl, ilim, irade, kudret gibi birtakım nitelik ve yetkinliklerle donatılmıştır. Bir diğer görevi ise Allah’ın kendisine bahsettiği üstün nitelikler vasıtasıyla bu dünyada Allah’ın buyruklarına göre bir ahlaki bir düzen kurmaktır. Allah insana yeryüzünde ahlâkî bir düzen kurulması için rehber olarak halifesi olan peygamberleri göndermiştir. İnsanlar peygamberlerinin rehberliğinde onlara iletilen ilkelerle bu dünyayı maddi manevi anlamda imar edici olarak peygamberlerin halifesidirler. İşte insana yüklenen emanet de yerine getirmesi gereken bu iki mühim görevdir.

3.2.2. Kelam Âlimlerine Göre Âlemin Mahiyeti

Kelam ilminde yer alan insan tasavvurlarını daha iyi anlamak için bu ilim içerisinde yer alan âlem tasavvurlarına kısaca bir göz atmak konunun anlaşılmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. Kelamcılara göre Allah’ın dışında kalan her şey âlemdir (mümekîn).²²⁹ Allah’ın yaratıcılığının vurgulandığı bu âlem tanımını kelâmın başlangıç döneminde en genel formuyla da olsa zaten bulunmaktadır. Kur’ân’da yer alan Allah’ın her şeyin hâlık olduğu ve Allah’ın eşi ve benzeri hiçbir şeyin bulunmadığı şeklindeki ayetlerden hareketle, kelamcılar yaratan (hâlık) olarak Tanrı ve yaratılan (mahlûk) olarak âlem şeklinde varlığın iki boyutuna ulaşmışlardır. Ancak diğer felsefî ve dinî düşüncelere mensup olan kişilerle yapacakları tartışmalarda daha etkili olabilmek için kelâmî önermelerini mümkün olduğunca objektif bir temele, yani kişiden kişiye, toplumdan topluma, zamandan zamana ve mekândan mekâna değişmeyen bir temele dayandırmaya

²²⁸ Hûd 11/61.

²²⁹ Burada âlemin sözlükte alâmet ve nişan koymak gibi anlamlara geldiği düşünülecek olursa mesele daha anlaşılır olur. Çünkü Allah’tan başka her şeyin varlığı Allah’ın varlığına delâlet eder. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 1/319.

çalışmışlardır. Çünkü önermelerini yalnızca naslar üzerinden temellendirmek, bu önermelerin tümel bir şekilde kurulamamasına böylelikle herkesçe kabul edilebilir bir kesinliğe ulaşılamamasına neden olmaktadır.²³⁰ Erken dönem kelam âlimlerinin bu çabaları neticesinde kelam ilmindeki âlem tasavvuru giderek derinleşmiş ve detaylanmıştır.

Kelamcılar arasında genel kabul gören görüş Allah dışında kalan âlemdeki tüm varlıkların yaratılmış cisimler olduğudur. Ancak söz konusu cismin mahiyeti hakkında pek çok farklı düşünce ortaya koyulmuştur.²³¹ Bu konuda birbirinden bazı detaylarda ayrışan ancak cismi oluşturan yapıya dair benzer düşüncelere sahip olanlar olduğu gibi tamamen farklı yapısal özellikleri savunanlar da vardır. Dırar b. Amr'a göre cisim birleştirilmiş ve bir araya getirilmiş renk, tat, koku, sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk gibi arazlardan oluşmaktadır. Dırar b. Amr'la birlikte Hafs el-Ferd ve el-Hüseyin en-Neccar'ın da savunduğu bu arazcı düşünceye göre cüzler renk, tat, sıcaklık, soğukluk, sertlik, yumuşaklıktır ve cüzlerin bu şeylerden başka bir anlamı yoktur. Bir cisimde bu cüzlerden en az on tane olması gerekir. Bu cüzler en latif şekilde birbirini çevrelemiştir, aralarında iç içe girmek gibi bir münasebet yoktur.²³² Arazcılık olarak nitelendirilen bu düşünce aslında bizim günlük hayattaki nesne deneyimimize en çok uyan düşüncedir. Çünkü biz bir masaya baktığımızda onun rengi, parlaklığı, ağırlığı gibi niteliklerini yani arazlarını görürüz. Ancak fark şu ki bugünün bilimsel gözlem araçlarının bize sunduğu yöntemlerle o masanın esasında görünmeyen yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Dolayısıyla bugün için arazcı bir âlem tasavvuru âlemin hakikatini kavramak için yeterli bir teori olarak gözükmemektedir.

Kelam ilminde yaratılmış olan bu âlemdeki cisimlerin sonlu ve bölünemeyen cüzden²³³ oluştuğunu düşünen kelamcıların sayısı oldukça fazladır.²³⁴ Atomculuk olarak adlandırılan bu düşünce ilk olarak Mu'tezile kelamcıları tarafından geliştirilmiş sonrasında Eş'arîyye ve Mâtürîdîyye kelamcıları tarafından da benimsenmiştir.²³⁵ Ancak

²³⁰ Hayrettin Nebi Güdekli, "Kelâm İlminin Teşekkülü", *İslam Düşünce Atlası* (Erişim 11 Mayıs 2024).

²³¹ Türker, "İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihani", 23.

²³² Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 432,438.

²³³ Bölünemeyen bu parçaya cüz denildiği gibi, el-cevherü'l-vâhid, el-cevherü'l-lezi lâ yekasimü, el'cüzü'l-lezi lâ yetevezze, cevher, ayn/a'yân, zerre gibi kullanımları da vardır. Mehmet Bulgen, *Kelam Atomculuğu ve Modern Kozmoloji* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 186.

²³⁴ Fahreddin er-Râzî, *el-Muhassal*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 96.

²³⁵ Bulgen, *Kelam Atomculuğu ve Modern Kozmoloji*, 42.

bu görüşü savunanlar arasında da bir şeye cisim demek için kaç cüzünün olması gerektiği, cevherlerin bir cins olup olmadığı, cüzlerde bulunması caiz olan şeylerin neler olduğu gibi konular tartışılmıştır.²³⁶ Örneğin Ebu'l Hüseyin el-Salihî parçalanmayan parçanın (cüz'ün lâ yetecezza) hareket, sükûn gibi arazları taşıyan cisim olduğunu iddia etmiştir. Ona göre cisim olmayan cevher/cüz yoktur.²³⁷ Buna karşın cismi telif edilen olarak kabul eden ve en az iki cüzden oluşması gerektiğini düşünenler de vardır. Ebu'l Hüzeyl ve Muammere göre cisim uzunluğu, eni, derinliği olan bir şey olduğu için bölünemeyen tek bir cevherin/cüzün cisim olması imkansızdır.²³⁸ Ebü'l- Hüzeyl cisimin sağ, solu, dışı, içi, üstü ve altı olan şey olduğunu düşünmüştür. Bir cisim biri sağ diğeri sol, biri dış diğeri iç, biri üst diğeri alt olmak üzere altı cüzden oluşur. Bu altı cüz bir araya gelinceye kadar hiçbir cüz tat, koku gibi arazları yüklenemezler; ancak bir araya gelirlerse cismi oluştururlar ve o zaman söz konusu arazları yüklenebilirler. Ebu'l- Hüzeyl parçalanmayan cüzün hareket etmesini, hareketsiz kalmasını, ayrılmasını, zatıyla kendi gibi altı şeye temas etmesini, başkalarıyla birleşmesini, başkalarından ayrılmasını, Allah'ın onu tek yaparak gözlerin onu görmesini ve bizde ona dair görme ve idrak yaratmasını caiz görmüştür. Ancak onda renk, tat, koku, hayat, kudret ve ilim bulunmasını caiz görmemiştir. Çünkü bunlar ancak cisimlerde bulunabilir.²³⁹ Muammer cisimin uzun enli ve derin olarak sekiz cüzden oluştuğunu düşünür. Muammer'e göre Allah yalnızca cisimleri ve cevherleri yaratmıştır. Arazlar ise Allah tarafından yaratılmayıp, cisimlerde meydana gelen tüm arazlar ve değişimler onların tabiatlarından meydana gelen fiilleridir. Yani cevherler bir araya gelerek cisimleri oluşturduklarında her cevher tabiatına uygun olan arazi meydana getirir ve bu arazların toplamı da cisimlerin tabiatını oluşturur böylece cisim bu tabiata uygun fiillerini kendisi meydana getirir.²⁴⁰ Hişam b. Amr el-Fuvatî cismin parçalanmayan otuz altı cüzden oluştuğunu, cüzlerin altısının bir araya gelmesiyle bir rüknün oluştuğunu ve rükünlerin bir araya gelmesiyle cisimlerin meydana geldiğini söyler.²⁴¹

²³⁶ Bu konuda daha detaylı bilgi için Eş'arî'nin Makâlâtü'l-İslâmiyyîn adlı eserinin ikinci kısmı olan Dakûku'l-Kelam konusuna bakabilirsiniz.

²³⁷ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 428,438.

²³⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 436.

²³⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 430,444.

²⁴⁰ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 430; İLEM TV, "FATAP Sempozyumu 4. Oturum Kelami Cisim Teorisi". YouTube (12 Mar 2022, 1:47).

²⁴¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 428-432.

İmam Eş'arî'ye göre evrendeki cisimler bölünemez parçalardır. Her bir cüz daha küçük parçalara ayrılamaz ve bölünemez. Ona göre cisimlerin sonsuz küçük parçalara bölünebileceğini savunanlar tevhid ilkesine aykırı düşmektedir. Cisimlerin yaratılmış (hadis) olmasının onların sınırlı olduğunu gösterdiğini düşünen Eş'arî'ye göre cisimlerin bir araya gelme ve dağılma gibi özelliklerinin, onların belirli sınırları olduğunu ve bu sınırların geçilemeyeceklerini gösterir.²⁴² Eş'arî, cisimlerin arazları taşıyan varlıklar olarak tanımlanmasının yanıltıcı olduğunu düşünür ve cismin kendi başına var olabilen veya arazları kabul eden bir şey olduğu şeklindeki tanımı da eleştirilir. Çünkü bu denli bir tanıma göre cisim artma ve eksilme kabul etmez. Eş'arî arazların kendi başlarına var olamayacaklarını ve mutlaka bir cisimde ya da cevherde bulunmaları gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, cisimlerin bir tür birleşim (te'lif) ile oluştuğunu ifade eder. Cisimlerin var olmaya başladığında mutlaka bir mekânda olması gerektiğini savunur. Çünkü bir cismin hareket edebilmesi için önceden bir mekânda bulunup oradan başka bir mekâna geçmesi gereklidir.²⁴³

Nesefî âlemin ayn ve araz olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler. Kendi başına varlığı bulunan ayn, âlemde ya bileşik halde ya da bileşik olmayan halde bulunur. Bileşik olduğu durumda ona cisim denilirken bileşik olmadığı durumda ise bölünemeyen parçadır (el-cüz' ellezî lâ yete'cezzu) ki kelimacılar buna cevher der. Araz ise kendi başına varlığı bulunmayan; renk, tat, koku ve oluşlar gibi cisim ve cevherlerde bulunan yaratılmış olan niteliklerdir. Arazlar cevherlerin zatının dışındadır. Eğer onların zatından olsalardı tüm arazlar aynı anda cevherin üzerinde bulunması gerekirdi ki bu imkansızdır. Örneğin bir cevherin aynı anda hem hareket halinde hem de sükûn halinde olması gerekirdi. Nesefî cevherlerin arazlardan ayrı kalamayacağını bu yüzden de cevherlerin arazlardan önce bulunamayacağını düşünür.²⁴⁴

Atomculuk tarihsel olarak önemli bir başlangıç noktası olsa da günümüzde modern fizik ve kimya, atomların bile bölünebilen ve daha küçük parçacıklardan oluştuğunu ortaya koymuştur. Atomculuk düşüncesinin "bölünemeyen atomlar" iddiası, modern bilim tarafından aşılmıştır. Atomların proton, nötron, elektron gibi daha küçük ve bölünebilir parçacıklardan oluştuğu günümüz biliminin deney ve gözlem araçlarıyla kanıtlanmıştır.

²⁴²İbn Fûrek, *Mücerred*, 202-203.

²⁴³ İbn Fûrek, *Mücerred*, 210-211.

²⁴⁴ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tevhidin Esasları Kitabü't-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd*, çev. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 27-28.

Daha da ötesinde, protonlar ve nötronların da kuarklardan oluştuğu anlaşılmıştır. Ancak atomculuk düşüncesinin genel ilkesi olan maddi dünyanın küçük ve temel bileşenlerden oluştuğu fikri, modern bilimde de hala geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle, kelamcıların atomculuğunun temel prensipleri günümüzde geçerli olsa da "bölünemeyen atomlar" kavramı modern bilimsel anlayışla uyumlu değildir.

Nazzam, cismin bilfiil sonsuz parçalardan bileşik olduğunu²⁴⁵ zuhur-kümûn teorisini savunmuştur. Sözlükte “gizli olmak, gizlenmek” anlamına gelen kümûn, terim olarak “bir cismin diğer bir cisimde veya maddeye ait bir özelliğin (arazın) cisimde bilkuvve var olması” diye tanımlanabilir. Bulutlarda potansiyel olarak yağmur suyunun saklı olması, odunda ise potansiyel olarak ateşin saklı bulunması kümûna örnek olarak verilebilir. Karşıtı zuhûr (veya burûz) olup “gizli iken ortaya çıkmak” demektir. Zuhûr da terim olarak “bir cisimde bilkuvve var olan bir şeyin açığa çıkıp bilfiil var olması” şeklinde tanımlanabilir. Bulutlardaki yağmurun yeryüzüne su olarak düşmesi, ya da bir odunun tutuşarak yanması zuhûra örnek olarak verilebilir.²⁴⁶ Nazzam’a göre âlemde var olan her şey zıddıyla ve hilafıyla iç içe geçmiştir. İç içe geçme, iki cisimden birinin mekanının diğerinin de mekanı olması ve iki şeyden birinin diğerinde bulunması demektir. Nazzam hafif ile ağırın iç içe geçtiğini düşünmüştür. Bazı hafifler vardır ki ölçü bakımından ağırdan azdır ancak kuvvet bakımından ondan çoktur. Bu durumda ölçüsü az ama kuvveti çok olan bir şey ölçüsü çok ve kuvveti ağır olanı işgal eder.²⁴⁷ Âlemi, sürekli olarak gizli potansiyellerin görünür hale geçtiği bir süreç olarak gören zuhûr-kümûn teorisi ile modern bilimin evrendeki her şeyin sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olduğu düşüncesinin uyumlu görüldüğünü söyleyebiliriz. Çünkü evrim teorisi, termodinamik yasalar ve kozmoloji gibi alanlar, evrenin dinamik ve sürekli değişen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Kuantum mekaniğinin, parçacıkların belirli olasılık hallerinde bulunması ve gözlemle birlikte belirli bir duruma geçmesi, kümûn ve zuhur kavramlarına benzer bir nitelik arz etmektedir. Örneğin, Schrödinger’in Kedisi düşünce deneyinde, bir kuantum süperpozisyonu hem gizli (potansiyel) hem de görünür (aktüel) durumu aynı anda barındırır.

²⁴⁵ Râzî, *el-Muhassal*, 96.

²⁴⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Kümûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 16 Mayıs 2024).

²⁴⁷ Eş‘arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 460.

3.2.3. Kelam Âlimlerine Göre İnsanın Mahiyeti

İnsanın mahiyetine dair kelam ilminde yapılan tartışmalar âlimlerin varlık anlayışını yansıtır nitelikte olup geniş bir spektruma yayılmış vaziyettedir. Bazı âlimler insanı salt maddi bünyeden ibaret görürken, bazıları da insanı ruh ve bendenden ibaret görmekle birlikte ruhu maddi ya da manevi bir cevher olarak görmekten ziyade bir çeşit nitelik düalizmini savunmaktadır. İnsanı ruhtan ibaret görüp ruhun da latif bir cisim olduğunu iddia edenler olduğu gibi insanın idrak eden bir özne olarak cevher ya da arazlardan ziyade manevi bir cevher olduğunu düşünenler de vardır.²⁴⁸ Ömer Türker kelamcılarını insanı ele alışındaki farklılıkları kronolojik olarak üç döneme ayırarak sınıflandırmaktadır. İlki hicri 100-250 yılları arasına tekabül eden ve tüm tanım ve tasavvurların Allah ve âlem arasındaki ayrılığı ön plana çıkaran teorik fiziğe dayalı olan dönemdir. İkincisi hicri 200-250 yılları arasında Antik Yunan'dan yapılan çevirilerle birlikte kadim dünyadan gelen insan tanım ve tasavvurlarının sistemli bir şekilde benimsendiği, geliştirildiği ve İslâmî öğretilerle tutarlı hale getirilmeye çalışıldığı dönemdir. Üçüncüsü ise teorik fiziğin önemini giderek kaybettiği daha çok delillerin ikna ediciliğinin ve teorilerin açıklama gücünün ön plana çıktığı Gazzâlî sonrası dönemdir.²⁴⁹ Özellikle Cüveynî ve onun öğrencisi Gazzâlî'den sonra insanın neliği üzerine yapılan tartışmaların kurgusu değişmiştir. Öncesinde genel olarak insan nedir sorusuna yanıt aranmaya çalışılırken, Cüveynî ve özellikle de öğrencisi Gazzâlî ile birlikte artık daha çok ruhun varlığı ve mahiyeti üzerinden bir insan tasavvuru ortaya koyulmaya başlanmıştır. Öncesinde insan tasavvurunda daha sönük bir şekilde ele alınan ruh kavramı, söz konusu iki âlimden sonra insan tasavvurlarında aslî bir unsur olmuştur.²⁵⁰ Biz çalışmamızda kelam âlimlerinin insan tasavvurlarını, bedene, ruha ve ruh ve bedene birlikte vurgu yapanlar şeklinde sınıflandırmayı tercih ettik. Şimdi söz konusu sınıflandırma bağlamında İslâm kelam düşüncesindeki insan tanımlarına geçebiliriz. İlk olarak insanın mahiyeti konusunda görünen bedenini vurgulayan kelam âlimlerini ele alacağız. Dırar b. Amr insanın renk, tat, koku, kuvvet vb. birçok şeyden oluştuğunu, bunlar bir araya geldiğinde insanın meydana geldiğini ve insanda bunlardan başka bir şey

²⁴⁸Murat Kaş, "Seyyid Şerîf Cürcânî'ye Göre İnsanî Nefs", *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*, ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer (İstanbul: İlem Yayınları, 2022), 202.

²⁴⁹Türker, "İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihani", 19-20.

²⁵⁰Şaban Haklı, "Eş'arî ve Cüveynî'nin İnsan Anlayışı", *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*, ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer (İstanbul: İlem Yayınları, 2022), 96.

olmadığını düşünür. Abbad b. Süleyman insanın cevher ve arazlardan meydana geldiğini iddia eder. Ebu Bekir el-Esamm'a göre ise insan görünen şeydir. O, ruhu olmayan bir şey olup, bir cevherdir. Esamm hissedilebilir ve idrak edilebilir olan şeyler dışındakileri reddetmektedir.²⁵¹ Ebu'l Huzeyl'e göre insan; iki eli, iki ayağı olan görünen şahıstır. Ona göre insanın bedeninin parçalarından her biri tek başına ya da bir başkasıyla fail değildir. Fail olan bu parçaların tümüdür. Hüzeyl'e göre hayat, bu bedenden ayrı bir şeydir. O hayatın bir araz (geçici bir özellik) veya bir cisim olabileceğini düşünür.²⁵² Eş'arî Makalat adlı eserinde insanın mahiyeti ile ilgili pek çok görüşe yer vermesine rağmen bu konuda kendi kanaatini açıkça ifade etmemiştir. Ancak İbn Furek vasıtasıyla İmam Eş'arî'nin de insanın mahiyeti konusunda onun bedenden ibaret olduğunu düşünen âlimlerle hemfikir olduğunu öğrenmekteyiz. İbn Furek'in İmam Eş'arî'nin kelami görüşlerini derlediği *Mücerredü Maḳālâtî's-Şeyḥ Ebi'l-Ḥasan el-Eş'arî* adlı eserine göre Eş'arî insanı, belirli bir yapı ve bileşime sahip olan bir bütün olarak tanımlar. Eş'arî'ye göre insanın ne olduğu sorulduğunda, insanlar genellikle fiziksel bir bütünlüğe işaret ederler. İnsanın bu yapıdaki unsurların birleşimi ile var olduğunu düşünen Eş'arî'nin insan tasavvuru dilsel, ontolojik ve epistemolojik boyutlara dayanmaktadır. O, insan bedeninin çeşitli parçalarının birbirine bağlı olduğunu ve bu parçaların iradelerinin uyumlu bir halde olduğunu savunur. Bu uyum sayesinde inanç ve eylemlerdeki tutarlılığın sağlandığını söyler. Böylece bir insan aynı anda hem inanmış hem de inanmamış olmaz. Bu durum ise insanın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği fikrini destekler.²⁵³

İmam Mâtürîdî insanın fizyolojik bir yapıya ve bir de akla sahip kılınarak yaratılmış olduğunu söyler.²⁵⁴ Ona göre “İnsan nedir?” sorusunun cevabı insanın duyulur âlemdeki tanımı olan; idrak eden, ölümlü ve canlı olandır. Mâtürîdî her şeyin kendi öz yapısını içeren ismiyle dile getirilen bir tanımla olduğunu düşünür.²⁵⁵ Mâtürîdî'nin insan tasavvurunu Zümer suresinin 42. ayetin bağlamında yaptığı yorumlardan daha iyi anlayabiliriz. “Allah, Ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar. Ölümüne hükmettiklerini tutar, diğerlerini ise belli bir süreye kadar

²⁵¹ Eş'arî, *Makālâtü'l-İslâmiyyîn*, 464.

²⁵² Eş'arî, *Makālâtü'l-İslâmiyyîn*, 462; Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muḡnî*, 310.

²⁵³ İbn Fûrek, *Mücerred*, 146-147; İbn Hazm da Ebu'l- Hüzeyl ile Eş'arîlerin insanın mahiyeti konusunda benzer görüşlere sahip olduklarını söylemiştir. İbn Hazm Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *El-Fasl Fi'l-Milel Ve'l-Ehvâ' Ve'n-Nihal Dinler ve Mezhepler Tarihi*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/96, 830.

²⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 65.

²⁵⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, 123.

(hayata) salar. Kuşkusuz bunda iyice düşünenler için dersler vardır.”²⁵⁶ Mâtürîdî, Allah’ın bedenlerde algılayıcı nefisler ve ruhlar yarattığını, insanların bedenler uyku halindeyken hiç ölüm eseri olmaksızın, tıpkı uyanık halindeki gibi onlarla diri kaldığını iddia eder. Ancak insan, uyku halindeyken bütün organları canlı olduğu halde hiçbir şeyi idrak edemez, duyamaz, göremez ve aklını kullanamaz. Çünkü uyku halindeyken insanda nefsi i derrâke olarak adlandırdığı unsurun gittiğini bu yüzden de insandaki nesneleri idrak etme özelliğinin ondan ayrıldığını söyler. İnsan uyku halindeyken ondan geriye kalanın onu hayatta tutan özelliği olan ruh olduğunu düşünür. Mâtürîdî bu durumun insanın nesneleri idrak etmesinin, canlı olmaktan farklı bir özellik olduğunu gösterdiğini ifade eder. Bu bağlamda Mâtürîdî’ye göre Nefs-i derrâke bedenden çıkıp ayrıldıktan sonra uyku halindeyken acı duyduğu, zevk aldığı ve şehvî arzular hissettiği gibi kabir azabında da uykuda olduğu gibi acıyı ve zevki algılayacaktır.²⁵⁷ Mâtürîdî’nin kabir azabı bağlamında insanın mahiyetine ışık tutan bu düşünceleri, onun geleneğinin takipçisi olan Nesefî tarafından da desteklenmektedir. Nesefî’ye göre Allah insanı azap göreceği, tat alacağı ve bileceği kadar bir çeşit hayatla tekrar diriltmesi mümkündür. Ancak Allah’ın ruhunu iade etmeden insana bir çeşit hayat vereceğine veya ruhu iade edeceğine dair bir delil olmadığını da söyler. Bu yüzden de bu noktada kesin bir görüş beyan etmemeyi tercih ettiğini söyler.²⁵⁸

Önde gelen Mutezili alimlerden biri olan Kādî Abdülcebbâr’a göre insan, onun dışında veya içinde olan bir şey değil, gördüğümüz bütünlüğüdür. Kādî, irade ve inanç gibi niteliklerin bedensel yapı ile ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu iddiasını şöyle açıklar: Bireylerin kendi iradelerinin ve inançlarının farkında olmaları, bu niteliklerin yalnızca kendileri için değil, başkaları için de geçerli olduğuna dair bir bilgi sağlar. İrade ve inanç gibi sıfatlar, onların sahipleriyle olan ilişkisi üzerinden tanınır ve bu sıfatlar hakkında kesin bilgi sahibi olunduğunda, bu bilgi aynı zamanda sıfatın sahibine dair kesin bilgi anlamına gelir. Bu bağlamda, zorunlu bilgi kavramı, bir sıfatın varlığını kesin olarak bilmenin, o sıfatın sahibini de kesin olarak tanımak anlamına gelir. Dolayısıyla, irade ve inanç gibi nitelikler yalnızca gözlemlenebilir fiziksel beden içerisinde anlam kazanır. İnsanın güçlü ve canlı olma nitelikleri de bedensel bütünlüğe dayanır; bu nitelikler, yalnızca fiziksel bir yapıda anlamlıdır ve bu yapıdan bağımsız

²⁵⁶ ez-Zümer 39/42.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 12/365.

²⁵⁸ Nesefî, *Tevhidin Esasları*, 132.

olarak var olamazlar. Bu nedenle, insanın tanımlanması gereken temel unsurun bedensel bütünlük olması zorunludur.²⁵⁹

Kādî Abdülcebbâr insanın canlı (hay) bir varlık olduğunu belirtir ve bu canlılığın belirli bir yapıya sahip olan kişi olduğunu ifade eder.²⁶⁰ Ona göre insan belirli bir bedensel yapı ve bileşime sahip canlı bir varlıktır. Ona göre insanın bu bileşimi, et, kan ve kemik gibi unsurlardan oluşur ve bu unsurların birleşimi insanın tanınmasını sağlar. Bu konudaki fikrini Ebu Ali'nin düşünceleriyle de destekler. Ebu Ali, bir varlığın insan olarak tanımlanabilmesi için sadece insan suretine sahip olmasının yeterli olmadığını belirtir. Yani, bir varlık insan şeklinde görünse bile, eğer insanın temel bileşenlerinden (et ve kan) oluşmuyorsa, tam anlamıyla insan olarak kabul edilemez.²⁶¹ Kādî Abdülcebbâr insanın bütününe canlı ve güçlü olması gerektiği görüşü savunulmaktadır. Yani insanın canlılığı bedende bir yerde ya da bedenden ayrı olarak bulunmaz. Bu görüşünü desteklemek içinse Ebu Haşim'in düşüncelerine atıfta bulunur. Ebu Haşim insanın acıyı ve sıcaklık/soğukluk gibi duyumları organlarıyla algıladığını belirtir. Bu nedenle, insanın bütününe canlı ve güçlü olması gerektiğini savunur. Eğer canlılık ve güç sadece kalpte bulunan bir anlam olsaydı, organlar bu duyumları gerçekleştiremezdi. Aynı şekilde, insanın kıyafetleri gibi cansız şeyler de bu duyumları gerçekleştiremez. Çünkü kıyafetler, insanın canlılığının bir parçası değildir.²⁶²

Kadî'ya göre insan ilim ve kudret sahibidir. Bu ise onun diri olmasını gerektirdiği gibi cisim olmasını da gerektirir. Çünkü ilim ve kudret bir mahalde bulunmaya muhtaçtır ve bu mahal de cisimdir. Kādî bu meselenin daha iyi anlaşılması için sağlam ve kopuk el örneğini verir. Sağlam el sahibinin hem diri hem de kadir ve âlim olduğu kabul edilir. Kopuk elde ise ilim, hayat ve kudret yoktur. Bu nedenle sağlam elle yazı yazılabiliyorken kopuk elle yazılamaz. Ancak diriye bitişik ya da ayrı olmanın bir etkisi yoktur. Çünkü diriye bitişik olduğu halde kendinden yazı yazma ya da fiilin sadır olmadığı kıl ve saç vardır. Yani kopuk el diri olma kapsamından çıktığından dolayı yazı yazamaz hale gelmiştir. Onun bu vasfı yitirmesinin başka bir nedeni yoktur. Bu durum ittisal ya da

²⁵⁹ Kādî Abdülcebbâr, *Kitâbu'l-Mecmû' fi'l-muhît bi't-teklîf*, thk.. J. J. Hoube- Daniel Gimaret (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1986), 2/241-242.

²⁶⁰ Kādî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 321.

²⁶¹ Kādî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 312.

²⁶² Kādî Abdülcebbâr, *el-Muğnî*, 314.

infisalden dolayı değil iki sıfat arasındaki ilişki sebebiyledir.²⁶³Kādî Abdülcebbârın görüşlerini şeyhimiz diyerek Ebu Ali el-Cübbai ve Ebu Haşim el-Cübbai'nin görüşleriyle desteklemesinden de anlaşıldığı üzere bu iki âlim de insanın mahiyetinin görünen bedenden oluştuğu fikrini benimsemektedirler.

İnsanın mahiyeti konusunda ruha vurgu yapan âlimlere gelecek olursak bu konudaki görüşleriyle en meşhur olanı Mu'tezilî âlim Nazzam'dır. Nazzam'a göre insan beden ile iç içe geçmiş ve ona karışmış olan ruhtur. İnsanın temel özünü oluşturan ruhun bedenden bağımsız bir varlık olduğunu savunur. Ruh ve beden iç içe geçmiş olup beden ruh için bir afet, darlık ve hapisanedir. Ona göre ruh hisseden ve idrak eden bir cüz olup nur ya da zulmet değildir.²⁶⁴ Bedeni yalnızca bir alet ve kalıp olarak gören Nazzam ruh bedenle yani kesif cisime girmiş ve onunla kaynaşmış olan latif bir cisimdir. Güldeki su, susamdaki ve sütteki yağ gibi ruh insan bedeninin her yerine dağılmış ve sirayet etmiştir. Nazzam'a göre asıl fail olan ruhtur. Ruhun müstakil kuvveti, istitaatı, hayatı ve iradesi bulunmakla birlikte bizatihi fiilden önce mevcut bir istitaata sahiptir.²⁶⁵ Ali el-Esvârî de insanın mahiyetinin görülemeyen bir ruh olduğunu düşünür ancak ona bedende bir mahal tayin eder ve o da kalptir.²⁶⁶

Bazı kelimciler de atomcu âlem anlayışlarının bir yansıması olarak insanın hakikatinin ömrünün başından sonuna kadar devam eden asli parçalar olduğunu iddia etmiştir. Râvendî insanın hakikati olan bu parçalanmayan parçanın kalpte olduğunu düşünmüştür. Ona göre insan, kalpte yer alan ve seçici olan bir varlıktır. İnsanın organlarının emir alıp uyguladığını ve organların insana hizmet ettiğini düşünür. Ayrıca bedende canlı ruhlar bulunduğunu, bu ruhların hissettiğini ve acı çektiğini ancak yapabilme gücünün yalnızca kalbe izafe ettiği o parçaya ait olduğunu ifade eder. Amr b. Hişâm el-Fuvatî de insanın hakikati olan parçalanmayan bir parça olduğu ve bunun kalpte olduğu konusunda Ravendî ile aynı görüşü paylaşmaktadır.²⁶⁷ Ebu'l-Hüseyn es-Salihî de insanın dokunma,

²⁶³Kādî Abdülcebbâr b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 262-264.

²⁶⁴ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 464; Kādî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, 310.

²⁶⁵ Şehristânî, *Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 67; Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fırlı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 98-99.

²⁶⁶ Kādî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, 211.

²⁶⁷ Râzî, *el-Muhassal*, 203; Kādî Abdülcabbâr, *el-Muğnî*, 211.

ayrılma, hareket ve sükûnun bulunması caiz olan, bedeninin bir kısmına hulul etmiş ve meskeni kalp olan parçalanmayan bir cüz olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁸

İnsanın parçalanamayan bir cüz olduğunu düşünen bir diğer âlim Muammerdir. Ona göre âlemde düzenleyici olan insanın bedeni onun için bir araçtır. İnsan duyuları olan bu bedenden başka bir şeydir. İnsan canlı, bilici, güçlü, muhtar (seçme gücü olan) bir varlıktır ancak hareket eden, duran, rengi olan, görülen, dokunulan, bir yerin altındaki başka bir yere inen ve bir yerin altında başka bir mekânın içinde bulunan o değildir. İnsanı insan yapan yönü gerçekte bir mekânda değildir ve ne bir şey ona ne de o bir şeye temas edebilir. Muammer insanın bu yönünde hareket, sükûn, renk ve tat gibi arazların olmasını caiz görmez. Onda ancak ilim, kudret, hayat, irade ve kerahet gibi nitelikler bulunabilir. İnsan iradesiyle bedenini hareket ettirir ve onu kullanır ancak ona temas etmez.²⁶⁹

Gazzâlî insanı tanımlarken Allah'ın onu iki muhtelif şeyden yarattığını söyler. Bunlardan biri cisimdir ki bu karanlık, kesif, oluş ve bozulmuş halinde olan, organik ve kimyasal bileşiklerden oluşan, varlığının devamı harici etkenlere bağlı olan birleşik bir yapıdır. Diğeri ise aydınlık, idrak eden, fail, hareket eden, müessir, cisim ve organları tamamlayan müfred (birleşik olmayan) bir cevher olan ruhtur.²⁷⁰ İlk bakışta Gazzâlî'nin bu insan tanımını ruh ve beden düalitesini savunuyor gibi görülebilir. Ancak insanın hakikatini yansıtmaması bakımında onu faillik, idrak, hareket, tesir eden gibi vasıfları ruha atfetmesi onun insanın mahiyeti konusunda ruhu öne çıkaran âlimler arasında zikretmemize neden olmuştur. Gazzâlî'nin şu sözlerinde yine ruha olan vurgu epey ön plandadır:

“Allah cesedi besin maddelerinden meydana getirdi ve kanın molekülleri ile büyüttü. Bu binanın temelini kurdu, direklerini dikti, etrafını sınırladı ve kendi emrinden mükemmel ruh cevherini onda zâhir kıldı. Bu ruhla, gıdaya ihtiyaç duyan, şehveti ve gazabı harekete geçiren, kalpte bulunan ve vücudun bütün azalarına duygu ve hareket dağıtarak hayatın devamını sağlayan kuvveti kastetmiyorum. Çünkü, vasıflarını saydığım bu ruha "hayvanî ruh" denir ki, his, hareket, şehvet ve gazap kuvvetleri onun askerlerindendir. Gıda isteyen, tasarrufa sahip, karaciğerde bulunan kuvvete ise "tabîî ruh" denir. Sindirim ve boşaltım bunun emrindedir. Şekillendirme, üreme, büyüme/gelişme ve tabîî kuvvetlerin hepsi bedeninin hizmetindedirler. Beden de hayvanî ruhun hizmetindedir. Çünkü, beden, kuvvetini hayvanî ruhtan almakta,

²⁶⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 466.

²⁶⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 464; Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 113.

²⁷⁰ İmam Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risâlesi*, çev. Serkan Özburun-Yusuf Özkan Özburun (İstanbul: Furkan Basım Yayın ve Organizasyon, 1995), 73.

onun hareket vermesiyle iş görmektedir. Ben tek başına "ruh" kelimesini kullandığım zaman tezekkür, tahfiz, tefekkür, temyiz özelliği bulunan, kalbî ve aklî idrake sahip, ilimleri kolayca öğrenen, soyut tasavvurları kavrama kabiliyeti olan mükemmel cevheri kastediyorum. Bu cevher diğer ruhların ve kuvvetlerin kumandanı olup gerek hayvanî ruh gerek tabîî ruh ve beden onun ermindedirler. Nefs-i nâtika da denen bu cevherin her meslek erbabına göre bir ismi vardır. Filozoflar bu cevheri "nefs-i nâtika"; Kur'ân, "nefs-i mutmainne" ve "emri ruh"; mutasavvıflar "kalb" diye isimlendiriyorlar. İhtilaf isimlerdedir. Mânâ tek olup onda hiçbir ayrılık yoktur. Nefs-i nâtika canlı, faal, idrak eden bir cevherdir. Biz ne zaman yalın halde "ruh" veya "kalp" kelimesini kullanırsak onunla bu cevheri kastederiz.”

271

Gazzâlî hayvanî ruhu latîf bir cisim olarak görür ve onun ilimleri kavramaya güç yetiremeyeceğini söyler. O Allah'ı ve onun yarattıklarını idrak edemez. Onun varlığı bedenın varlığına bağılıdır ve bedenın ölmesiyle birlikte ölür. İnsanı mükellef kılan ve Allah'ın kendisine muhatap kıldığı ise nefis-i nâtikadır.²⁷² Gazzâlî nefis-i nâtikanın bedenın ölmesiyle ölmediğini söyler. Buna delil olarak da “Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.”²⁷³ ayetini getirir. Çünkü bu ayette dön emri Allah'ın kendisine muhatap kıldığı nefis-i nâtıkaya verilmiştir. Gazzâlî'ye göre Nefs-i nâtika Allah'ın emrinden olduğu için bedene karşı yabancıdır. Onun aslı ve döneceği yer Allah'tır. Beşerî kirlerle kirlenmediği sürece de ilahî kaynaktan istifade eder.²⁷⁴ Gazzâlî'nin nefis-i nâtika tanımlamalarından anlaşılıyor ki insanın yaratılışı ilgili ayette geçen “ruhumdan üflediğim zaman” ifadesini tevil etmeksizin gerçek manada Allah'ın insana kendinden bir parça verdiği şeklinde anlamaktadır.

Râzî, kelamcılarının cumhurunun, ben diye işaret edilenin insanın duyulur bünyesi olduğu şeklindeki iddiasını zayıf görmüştür. Çünkü duyular dış yüzeyde var olan renk ve şekilleri algılamaktadır. Oysa insan salt renk ve şekillerden ibaret değildir.²⁷⁵ Râzî bedenın aletsel organlardan oluştuğunu onların da basit organlardan meydana geldiğini söyler. Basit organların ise rutubetli bir sıcaklığa sahip olduğunu, sıcaklık, rutubetli cisme tesir ettiğinde ise ondan çokça buhar yükseldiğini ifade eder. Râzî bu sebeple bir hayvanın

²⁷¹ Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risâlesi*, 73-74.

²⁷² Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risâlesi*, 75-76.

²⁷³ el-Fecr 89/28.

²⁷⁴ Gazzâlî, *Tevhid ve Ledün Risâlesi*, 79.

²⁷⁵ Râzî, *el-Muhassal*, 203.

bozulmaya uğrayan organlarını yerine ikame etmek için gıdaya ihtiyaç duyduğunu düşünür. Râzî'ye göre insanın organlarının da bütün bölümleri dönüşüm içindedir. Ancak kendine mahsus nefis, her bir kişinin hayatının başından sonuna kadar bâki kalır. Bâki olanla bâki olmayan birbirinden farklıdır. O halde nefis, bu bedenden farklıdır.²⁷⁶ Râzî insanı bedenden ibaret gören düşünceye karşı insanın bedenden öte ruh olduğuna dair on yedi tane delil getirmiştir. Bu delilleri kısaca ele alacak olursak:

1. Bünye daima değişmekte, küçüklükten büyüklüğe, zayıflıktan şişmanlığa geçmektedir. Ancak bütün hallerde insanın kimliği sabittir.
2. İnsanın fikri belli bir işe yönelip onunla meşgul olduğu anda, bedeninin diğer uzuv, parça ve kısımlarından, habersiz olur. İnsan böyle bir anda kendinden tam olarak haberdar değildir. Ancak böyle bir anda insan yine de “Kızdım”, “Yüzünü gördüm”, “Dinledim”, “Arzu ettim” gibi sözleri kullanarak kendine işaret eder. Yani kişi bedenindeki parçalarından habersiz olsa da zatını her zaman bilir.
3. İnsan akli tüm uzuvlarını kendisine nispet ederek konuşur (başım, gözüm, elim, ayağım, dilim, kalbim gibi). İzafe edilen ve izafe olunan birbirinden farklıdır. Öyleyse insanın zatı uzuvlarından başka bir şeydir.
4. İnsanın cisim olmasının imkânsız olduğuna dair her delil onun bu cisimden ibaret olmasının imkânsız olduğuna da delalet eder.
5. “Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanma; hayır, (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar.”²⁷⁷ ayeti hislerimiz cesedin ölü olduğunu gösterse de ölümlerin diri olduğuna dair delildir.
6. Allah’ın “Ateş! Sabah akşam ona sunulurlar. Kıyamet koptuğu gün de: "Fir'avn ailesini azabın en çetinine sokun!" (denilir).”²⁷⁸ şeklinde buyurması ve Hz. Peygamber’den nakledilen “Allah’ın peygamberleri ölmez, ancak bir yurttan başka bir yurda taşınırlar.”; “Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe ve ya cehennem çukurlarından bir çukurdur.” şeklindeki rivayetler insanın bedeninin ölümünden sonra da baki kaldığına delalet eder.
7. Hz Peygamber bir hutbesinde “Ölü tabutu içine konulduğunda onun ruhu, o tabutun üzerinde kanat çırpıp ve ‘Ey ehlîm, ailem ve çocuklarım! Dünya benimle oynadığı gibi

²⁷⁶ Fahreddin er-Râzî, *Me’Âlimü Usûli’-d-Dîn Kelâm İlminin Esasları*, çev. Muhammet Altaytaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 204.

²⁷⁷ Âl-i İmrân 3/169.

²⁷⁸ el-Mü’min 40/46.

sizinle oynamasın. Ben helal haram demeden mal biriktirdim. Dolayısıyla bu mal başkasına kaldı, ama hesabını ise ben vereceğim. Benim başıma gelenin sizin başınıza da gelmesinden sakının.’ der.” buyurmuştur. Bu hadis insanın bedeni ölü olarak taşındığı vakitte, orada nida eden, geriye kalan ve anlayan bir şey olduğuna dair delildir.

8. “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.” Ayetindeki dön hitabı beden öldükten sonra Allah’a dönen bir şeyin olduğuna, Allah’tan hoşnut olan ve Allah’ın da kendisinden hoşnut olduğu bir canlı olduğuna delalet eder.
9. “Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz (görevli melekler) onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur etmezler. Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülürler.”²⁷⁹ Ayette Allah’a döndürüldüklerinden bahsedilen kimselerin ölü bedenlerden başka bir şey olmaları gerekir.
10. Hind, Arap, Rum, Acem gibi tüm milletlerde; Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Müslüman ve dünyadaki diğer tüm dinlerde ölüleri için sadaka verme, haklarında hayır dua etme, kabirleri ziyaret etme gibi uygulamalar görülür. Millet ve din bakımında farklılıklara rağmen tüm insanların bu tür uygulamalarda benzer tutum sergilemesi onların selim olan aslî fitratlarının insanın bu bedenden başka bir şey olduğuna ve o şeyin ölmediğine şehâdet ettiklerini gösterir.
11. Birçok insan babasını veya oğlunu kaybettikten sonra onları rüyasında görür. Bazen bu rüyalarda ölen kişi rüyayı gören kişiye bazı vasiyetlerde ve nasihatlerde bulunur (Örneğin borcunun ödenmesi gibi). Rüyayı gören kimse uyandığında kendisine verilen vasiyeti araştırdığında bu doğru çıkar. Bu durum insan öldükten sonra geriye ondan kalan bir şey olduğuna delalet eder.
12. Bir insanın el ve ayaklarının kesilmesi, gözlerinin oyulması gibi uzuv kaybı yaşadığı durumlarda bile insan akli o kişinin önceki kişi olduğunu bilir.
13. Kur’ân ve hadislerde Allah’ın bir grup Yahudi’yi ‘mesh’ ettiğine,²⁸⁰ maymun ve domuz şekline soktuğuna dair ifadeler bulunmaktadır. Eğer bu insanlar maymun ve domuz şekline sokulduktan sonra devam etmiyorsa öldürülmüş demektirler ve bu

²⁷⁹ el-En‘âm 6/61-62.

²⁸⁰ Bir şeyin şeklini çirkinleştirmek, bir yiyeceğin tadını bozmak, yaratılışlarını değiştirmek, taş veya hayvana dönüştürmek gibi anlamlara gelir. Ahmet Çoşkun, “Mesh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 1 Haziran 2024).

mesh olmaz. Ancak meshten sonra devam ediyorlarsa yalnızca bünye ve kalıpları değişmiştir. Bu durumda insanın o bünyeden başka bir şey olması gerekir.

14. Hz Peygamber Cebraîl'i Dihyetü'l-Kelbî kılığında, İblis'i de Necidli bir ihtiyar kılığında görürdü. Burada insanın hakikati mevcut olmadığı halde insanın bünyesi, kalıbı ve şekli mevcuttur. Bu da insanın bünye ve kalıptan ibaret olmadığının kanıtıdır.
15. Zinakâr bir kimse tenasüh uzvu ile zina yapar ancak cezalandırılırken sırtına kırbaç vurulur. Lezzeti de acıyı da duyan ise insanın bizzat kendisidir.
16. Bir insan başka bir insana şunu yap veya bunu yapma gibi birtakım emirlerde bulunduğu hitaba muhatap olan o insanın eli, ayağı, ağzı, burnu, kulağı gibi herhangi bir uzvu değildir. Emredilen veya sakındırılan bu uzuvlardan başka bir şeydir.
17. İnsan bilen bir varlıktır, ilmi ise kalpte bulunur. Bu durumda insanın kalpte mevcut olan o şeyden ibaret olması gerekir. Öyleyse insan bu kalıp ve cüsseden ibarettir demek batıl olur.²⁸¹

Seyyid Şerîf Cürcânî, Gazzâlî ve Râzî'nin insan tasavvuruna benzer bir şekilde insanın aslını cisimden başka bir şeye izafe eder ancak bu noktada ruh kelimesi yerine nefis kelimesini tercih eder. Seyyid Şerîf Cürcânî, her insanın “ben” sözüyle işaret ettiği şeyin düşünen nefis olduğunu²⁸² ve bu nefsin işiten, gören, acıkan, doyan ve idrak eden olduğunu söyler. Ona göre nefis, bedeni yönetmektedir. Dolayısıyla nefis yani insan, eli hareket ettirmek, gözleri bir noktaya odaklamak, yemeği ağza götürmek, yürümek veya koşmak gibi tikel yönetme fiillerini yapmaktadır.²⁸³ Cürcânî, nefsin zâtının soyut olduğunu, yerleştiği şeye ihtiyacı olmadığını düşünür ve onun bedenle olan ilişkisini şöyle açıklar:

“Nefis öncelikle kalpteki ruh sayesinde bedenle ilişki kurar. Bu ruh, kalbin sol boşluğunda gıdaların buharından ve latiflerinden oluşur. Çünkü kalbin sol yanında bir boşluk vardır ve kanın latifi bu boşluğa çekilir. Kalp de aşırı sıcaklığıyla onu buharlaştırır. İşte bu buhara tabipler ruh adını verir. Nefsin taalluk ettiği ilk şeyin, bu buhar olduğu şöyle bilinmiştir: Sinirlerin bağlanması, duyu ve hareket güçlerini, bağ yerinin ötesiyle ilgili olarak iptal etmekte fakat beyin tarafında bulunan kısımda iptal

²⁸¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/ 38-42.

²⁸² Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 2/1122.

²⁸³ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 2/1112.

etmemektedir.²⁸⁴ Yine tıbbi tecrübeler de buna tanıklık etmektedir. Söz konusu ilişki yoluyla nefis ruha bir güç vermekte ve ruh bu güç sayesinde bütün bedene yayılmaktadır. Bu gücü taşıyan ruh da her bir organa bir güç vermekte ve o organ bu güç sayesinde daha önce ayrıntılı olarak anlattığımız güçlerden tam bir şekilde yararlanmaktadır. Daha önce defalarca belirtildiği gibi bütün bunlar bize göre doğrudan Kâdir-i Muhtâr'ın fiilleridir ve güçlerin kabul edilmesine ihtiyaç yoktur”²⁸⁵

Kelam âlimleri arasında insanın mahiyeti konusunda tercih edilen bir diğer düşünce de insanın beden ve ruhtan müteşekkil olduğudur. Bîşr b. Mutemir'e göre beden ve ruh ikisi birlikte insandır. Fiilleri işleyen bu ikisinden ibaret olan insandır. Hişam b. Hakem ise insanın beden ve ruhun ihtiva ettiği iki mananın ismi olduğunu söyler. Ona göre hisseden ve idrak eden asıl fail olan ruhtur. Ruh nurlardan bir nurdur. Beden ise ölüdür.²⁸⁶ İbn Hazm insanın beden ve ruh olarak her ikisine birlikte karşılık gelen bir isim olduğunu düşünür. Ona göre canlı olan birisi hakkında “Bu bir insandır.” Dediğimizde, buradaki insan ismi, beden ve ruhu kapsamaktadır. Yine ölü hakkında da o nefsi olmayan bir ceset olduğu hâlde “Bu bir insandır.” deriz. Diğer yandan da insanın bedenini değil nefisini kastederek kıyamet gününden önce, azap görecektir ya da nimetlendirilecek olan olduğunu kabul ederiz. Ancak İbn Hazm'a göre insan ismi, ruh ve bedene birlikte karşılık gelir şeklinde bir ifade de yanlıştır. Çünkü “Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.”²⁸⁷ ayeti ve bunun gibi daha pek çok âyetlerde insanın nefse değil cesede ait bir sıfat olduğuna işaret vardır. Ruh, insanın yani cesedin yaratılması tamamlandıktan sonra üflenmiştir. Diğer yandan “Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır.”²⁸⁸ ayetinde ise insan cesedin değil, nefsin sıfatları öne çıkartılarak tanımlanmaktadır. Çünkü ceset, cansızdır; fâil olan ise nefistir. Nefis, diri ve mümeyyiz, bu huyları ve diğerlerini taşıyandır. Bu ayetlerden biri, kabul edilmeye diğerinden daha lâyık değildir. Bunlardan biri ile diğerine karşı çıkılması doğru olmaz. Çünkü bunlardan her biri, yüce Allah'ın katındandır. Öyleyse söz konusu âyetlerde insan isminin; beden

²⁸⁴ Bir sinir kesildiğinde veya bağlandığında, bu sinirin bağlantılı olduğu uzuv veya organın sinirin kesildiği yerin ötesindeki kısmı duyu ve hareket yeteneğini kaybeder. Ancak, sinirin beyne yakın kısmı, yani kesildiği yerin beyin tarafındaki kısmı normal işlevini sürdürür.

²⁸⁵ Cür'ânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 2/1230.

²⁸⁶ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 462-464.

²⁸⁷ er-Rahmân 55/14.

²⁸⁸ el-Meâric 70/19-21.

olmaksızın nefse karşılık gelen, yine nefis olmaksızın bedene karşılık gelen ve ayrıca her ikisine birlikte karşılık gelen bir isim olduğu sabittir.²⁸⁹ İbn Hazm’a göre nefis ve ruh, aynı müsemmaya ait müteradif iki isimdir. Ona göre nefis cisimlerden bir cisimdir. Çünkü Zeyd’in nefsi Amr’ın nefsinden başkadır. Nefsin cevher olup cisim olmadığını ileri sürenin iddia ettiği gibi bölünemeyen tek bir nefis olsaydı bu durumda seven bir kimsenin nefsi, buğzeden bir kimsenin ve sevilen bir kimsenin nefsi olması zorunlu olarak vacip olurdu. Ya da câhil bir fâsığın nefsi, âlim, hakîm ve faziletli bir kimsenin nefsi olması da zorunlu olurdu. İbn Hazm, bu durumda mekânları ayrı, sıfatları farklı ve arazlarını taşıyan pek çok nefisin olduğunu söyler.²⁹⁰ Görüldüğü üzere İbn Hazm’da ruh beden düalitesi çok nettir. Onu, insan tasavvuru konusunda katı bir düalist olarak değerlendirebiliriz. Ancak Bişr b. Mutemir ve Hişam b. Hakem’nin insan anlayışında bu iki unsur daha iç içe geçmiş bir haldedir. Hatta Hişam b. Hakem’in bedeni ölü olarak değerlendirmesini onun ruhçu anlayışa yakınlaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmamızın bu kısmında dikkat çekmek istediğimiz meselelerden biri, kalam alimlerinin, insanın varoluşsal yapısında gayri maddi bir unsur olduğunu iddia edip etmediklerini ortaya koymaktır. Görüşlerine yer verdiğimiz kalam alimlerinin insanın mahiyetine dair açıklamalarını her ne kadar üçlü bir tasnife tabi tutsak da bu görüşleri, tespit etmeye çalıştığımız mesele bağlamında ikiye ayırabiliriz. İlki insanın yapısını cismani unsurlarla açıklayanlardır ki bu düşüncenin içerisine yukarıda zikrettiğimiz sınıflandırmada farklı konumlarda yer alan alimler bir arada bulunmaktadır. Çalışmamızda düşüncelerine yer verdiğimiz alimlerden Muammer, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî ve Seyyid Şerîf Cürcânî dışındaki diğer kalam alimleri, insanı bütüncül bir yapı olarak bedenden ibaret görenlerin yanında, insanın ruh olduğunu söyleyen alimlerde de ruh beden düalitesini kabul eden alimlerde de gayri maddi bir yapıya işaret yoktur. Ancak söz konusu bu dört âlim insanı insan yapan asli nitelikleri cismani yapısından başka soyut bir yapıya atfederler. Ancak bu dört alimin dışında görüşlerine yer verdiğimiz kalam alimlerinin tümü insanı oluşturan unsurların cisimlerden müteşekkil olduğu konusunda hemfikir gözükmemektedir. Bu konuda insanın ruh olduğunu iddia eden ya da ruh ve beden bütünlüğünden oluştuğunu iddia eden alimler dahi ruhun cisim ya da latif bir

²⁸⁹ İbn Hazm, *El-Fasl*, 3/804.

²⁹⁰ İbn Hazm, *El-Fasl*, 3/876.

cisim olduğunu düşünmektedirler. Bir şeyin cisim olması ise onun insan deneyimine ve müdahalesine müsait kılmaktadır.

Dikkat çekmek istediğimiz bir diğer mesele ise görüşlerine yer verdiğimiz kelam alimleri, bazen aynı sınıfın içerisinde yer alsalar dahi insanın mahiyetine dair izahatlarının bazı noktalarda farklılaşabilmektedirler. Bunun sebebi her alimin yaşadığı dönem ve bu dönemin ilmi atmosferi, bağlı olduğu ilmi gelenek, kişisel anlam dünyası gibi etkenlere dayanıyor olabilir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus da kelam âlimlerinin insan tasavvurlarının yalnızca bu konudaki naslar üzerinden şekillenmemiş olduğunu görmektir. Yine yaşadıkları dönemin hakim teorik ve düşünsel paradigması onların söz konusu mesele üzerindeki fikirlerine yön vermiş olduğu çok açıktır. Çünkü konuyla ilgili naslar üzerinden net bir insan tasavvuru ortaya koyulamayacağını daha önce de zikretmiştik. Dolayısıyla genelde tüm âlimlerin özelde ise bir kelam âliminin insan nedir sorusuna yanıt ararken tek kaynağının naslar olmaması bunun yanında kendi çağındaki bilimsel ve düşünsel atmosferle uyumlu düşünceler ortaya koyması pek tabi normal ve kabul edilebilir bir durumdur. Bunun en bariz örneği kelam alimlerinin çoğunun kabul ettiği alemin bölünemeyen parçalardan oluştuğu fikrinin Sokrates öncesi Antik Yunan filozoflarından Demokritos'a (D. MÖ 460) dayanmasıdır. Bir diğer örnek de İbn Hazm'ın da belirttiği gibi Câlinûs (D. MS. 129) ve Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf'ın (D. 752) nefsin arazlardan bir araz olduğu konusunda hemfikir olmalarıdır.²⁹¹ Diğer yandan Muammer ile birlikte kelam ilmine giren ve Gazzâlî tarafından hararetle savunulan ruhun soyut bir cevher olduğu düşüncesinin üzerinde Platon, Aristo ve Plotinus'un etkilerini görmek mümkündür. Yine Nazzam'ın insanın ruh olduğuna dair iddiaları ve bu ruhun mahiyetine dair izahatları Platon ve ilk çağ Yunan filozoflarının düşünceleriyle benzer yönler barındırmaktadır.²⁹²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki kelam alimlerinin insan tasavvuru kendi dönemlerinin ilmi birikiminden bağımsız ve dogmatik bir yapı arz etmemektedir. Söz konusu alimlerin yaptığı izahatlar her ne kadar kendi zamanlarında mantıklı bir ilmi zemine oturtulmuş ve bugün için bize ışık tutuyor olsa da insan nedir sorusu hala cevaplanmayı bekleyen bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla Müslümanlar olarak, günümüz biliminin insanın mahiyetine dair ortaya koyduğu verilerle İslami ilke ve değerlerle

²⁹¹ İbn Hazm, el-Fasl, 3/828.

²⁹² Muhit Mert, *İnsan Nedir? İnsanın Tanımlanmasına Dair Kelamî Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 74-78.

uyumlu yeni bir insan tasavvuru geliştirmemiz gerekmektedir. Günümüz bilimi, insanı evrimsel süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan karmaşık bir varlık olarak ele almaktadır. Bilim, insanın doğal dünyadaki yerini anlamaya odaklanır ve doğa kanunları çerçevesinde açıklamalar sunar. Dolayısıyla insanı insan yapan unsurlar teorik olarak erişime ve müdahaleye açık kabul edilmektedir. Günümüz bilim dalları, insanı çok boyutlu ve kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Biyoloji, insanın genetik yapısını, evrimsel geçmişini ve fizyolojik işleyişini incelerken; nörobilim, beyin ve sinir sistemini araştırır, bilişsel süreçlerin sinirsel temellerini açıklar. Psikoloji, insan davranışları ve zihinsel süreçleri üzerinde durur; gelişim, klinik ve sosyal psikoloji gibi alt dallarla insanı anlamaya çalışır. Sosyoloji ve antropoloji, insan toplumlarını, kültürel yapıları ve toplumsal ilişkileri inceler. Ekonomi, insanların ekonomik davranışlarını ve karar verme süreçlerini araştırırken, dilbilim insan dilinin yapısını ve işleyişini analiz eder. Tıp, insan sağlığını koruma ve hastalıkları tedavi etme üzerine odaklanır; eğitim bilimleri, öğrenme ve öğretme süreçlerini inceler. Hukuk, insan hakları ve adalet sistemleri üzerinde çalışırken; felsefe, insan doğasını, etik değerleri ve varoluşun anlamını sorgular. Bu bilim dalları, kendi metodolojileri ve perspektifleriyle insanın farklı yönlerini inceleyerek, daha bütüncül bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bilim, doğadaki olayların ve süreçlerin nasıl çalıştığını araştırır. Bilimsel araştırmalar, Nasıl? Ne? Ne zaman? Nerede? Hangi mekanizma ile? gibi sorularla doğanın yasalarını ve mekanizmalarını anlamayı, bu yasalar doğrultusunda öngörülerde bulunmayı hedefler. Bilimsel yöntemler, gözlem, deney, hipotez oluşturma ve test etme yoluyla doğadaki olayların nasıl işlediğini ortaya koyar. Bu süreçte bilim, mekanizmaları, süreçleri ve ilişkileri anlamaya odaklanır. Neden var olduğumuza dair sorular ise genellikle felsefi ve teolojik alanlara aittir. Bilim, bu tür sorulara dolaylı yanıtlar verebilir, ancak esas amacı mekanizmaları ve işleyişleri açıklamaktır. Eğer ki bilimin ortaya koyduğu yanıtların Allah'ın eseri olduğunu düşürürsek, bilim ve dini inançlar arasında bir uzlaşma sağlanabilir. Çünkü Allah hem doğa kitabı (evren) hem de vahiy kitabı (kutsal metinler) aracılığıyla kendini biz insanlara açıklar. Bilimsel çalışmalar Allah'ın yaratışını anlamak için bize önemli bir perspektif kazandırabilir. Örneğin evrim teorisi Allah'ın yaratıcı faaliyetinin bir aracı olarak düşünülebilir. Doğadaki yasaların Allah tarafından konulduğuna inanarak, bilimsel açıklamaların ilahi düzenle meydana geldiğini kabul edebiliriz. Bilimsel yöntemler Allah'ın yarattığı evreni anlamak için bir araç olarak kabul

edilebilir. Böyle bir bakış açısıyla bakıldığında doğadaki düzen ve yasalar Allah'ın yaratıcı gücünün bir yansıması olarak görülür ve bilimsel keşifler Allah'ın yaratışını anlama çabası haline gelir.

3.3. Transhümanist İnsan Tasavvuru ile Kelam Alimlerinin İnsan Tasavvuru Arasında Uzlaşi Mümkün Mü?

Transhümanizm, teknolojik araçlarla insan yeteneklerini geliştirme olasılığı, insan yaşamının, gençliğin ve sağlığın radikal bir şekilde genişletilmesi ve kendi kendini yöneten insan evriminin fırsatı ve arzu edilirliliği ile ilgili bir taban hareketi ve gevşek bir şekilde bağlanmış fikirlerin bir toplamıdır. Buna göre, Transhümanizm, bu hedefleri kabul etmeye istekli olan veya en azından karşı çıkmayan herhangi bir ideoloji, din veya felsefe ile uyumlu olabilir. Bazı dini inançların içeriğini, Transhümanizm ile uzlaştırmak, diğerlerinin içeriğinden daha kolaydır. Örneğin Transhümanizmi liberal Yahudilikle birleştirmenin önünde teorik olarak çok az engel vardır. Bunun yanından Budizm gibi insan faillliğini ve aşkın bir duruma evrimi vurgulayan veya liberal Hıristiyanlık gibi Aydınlanma değerlerini içeren dini geleneklerle ile Transhümanizm arasında özellikle bir uyum görünmektedir.²⁹³ Benzer şekilde, İslam dini ile Transhümanizm arasında da bir uzlaşma sağlanabilir. İslam, insan sağlığını ve refahını artırmayı destekler ve böylece teknolojinin bu amaçla kullanılmasını meşru görebilir. İslam'ın insan yaşamını koruma ve iyileştirme konusundaki vurgusu, Transhümanist teknolojilerin hastalıkların tedavisi ve acının azaltılması gibi alanlarda kullanılmasını destekleyebilir. İslam, Allah'ın verdiği akli ve bilimi kullanarak insanın kendini geliştirmesini teşvik eder, bu nedenle Transhümanist girişimler, insan onurunu ve ahlaki değerleri koruyarak İslam'ın temel inançlarına saygı gösterdiği sürece, İslam ile uyumlu olabilirler. Bu, hem teknolojinin insanlığın hizmetinde kullanılmasını sağlayabilir hem de dini değerlerin korunmasına olanak tanıyabilir. Ayrıca Transhümanizmin iyimser bir gelecek vizyonuna sahip olması ile İslam'ın insanlığın geleceği hakkında olumlu ve umut dolu²⁹⁴ bir bakış açısına sahip olması da iki düşünce arasında bir uzlaşi zeminine kaynaklık edebilir. İslam alimleri,

²⁹³ Manzocco, *Transhumanism-Engineering the Human Condition* 7; Hughes, "The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future", 2; More, "The Philosophy of Transhumanism", 8.

²⁹⁴ "İnkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." Yûsuf 12/87.

Transhümanizmin önerdiği gelecekte, insanın manevi ve ahlaki değerlerinin korunarak nasıl bir yaşam sürdürebileceği konusunda önerilerde bulunulabilir.

Transhümanizmin çoğu dini sistemle uzlaştırılmasının önündeki başlıca engellerden biri, ruh-beden ilişkisidir. Transhümanistler, neredeyse oybirliğiyle, doğüstü bir ruhun var olmadığına, zihnin beynin bir ürünü olduğuna ve kendinin farkında olan zekaya sahip makinelerin mümkün olduğuna inanırlar. Ayrıca, Transhümanistler büyük çoğunlukla zihin yükleme fikrini desteklerler. Transhümanistler, yapay zekaların, insanların, posthümanların veya insan olmayan hayvanların, yani acı çekme ve bilinçli olma kapasitesine sahip tüm duyarlı yaşamların ahlaki değere sahip olduğunu savunurlar. Bu varlıkların hak ettikleri saygıyı ve etik muameleyi görmeleri gerektiğini düşünürler. Antroposentrik olmayan bu kişilik teorisi, cinsiyet, ırk veya tür gibi biyolojik farklılıklardan bağımsız olarak, acı çeken ve kendinin farkında olan tüm varlıkların eşdeğer ahlaki duruşa sahip olduğu konusunda ısrar eden liberal demokratik düşüncenin mantığına dayanır. Buna karşılık, kişilik etiğinin başlıca eleştirmenleri, değerın veya ahlaki duruşun, bir ruha sahip olmak gibi insana özgü niteliklerden geldiğini savunan dindarlardır. Bu eleştirmenler, bu niteliklerin makinelerde veya hayvanlarda yaratılamayacağını veya aktarılamayacağını öne sürerler. İbrahimî inançlarda ve bu inanç gelenekleri içinde yaygın olarak kabul edilen, insanın kendine özgü bir ruha sahip olduğu ve ruhun diğer canlılara geçemeyeceği düşüncesi, Transhümanistler için bir engel olarak görülür.²⁹⁵ Ancak çalışmamızın ilgili kısmında Kur'an ve kelim ilmi bağlamında ele aldığımız insan tasavvurunda ruhun insanın bütünlüğünü oluşturan bir unsur olarak hiçte erişilmez bir konumda olmadığını gördük. Kur'an'da da ruh ve beden ikiciliğini öne süren bir insan tasavvuru bulunmamaktadır. Nefs kelimesi bilhassa İslam felsefesinin daha sonraki devrelerinde ve tasavvufi etkilerle birlikte bedenden ayrı bir cevher olarak ruh anlamını kazanmıştır. Kur'an'da nefis kavramı kendi, kendileri anlamında kullanılmıştır. Bazı ayetlerde ise şahıs veya insanın en derin benliği yani insanın yaşayan hakikati anlamında kullanılmıştır. Ancak nefsin vücuttan ayrı bir şey olabileceğine dair bir imada bulunulmamıştır. Bu durumda nefsin insanın en iç benliğini veya şahsiyetini oluşturan, belli bir hayat-akıl merkezinden meydana gelen bir beden olduğu söylenebilir.²⁹⁶ Hayat

²⁹⁵ Hughes, "The Compatibility of Religious and Transhumanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future", 6-7.

²⁹⁶ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 175.

merkezi; insanın varlığını sürdürmesini sağlayan, biyolojik yaşamını devam ettiren temel içsel güç olarak düşünülebilir. İnsanın yaşaması için gerekli olan temel enerjiyi, canlılık hissini ve hayatta kalma güdüsünü olarak da ifade edilebilir. Akıl merkezi ise insanın mantıklı düşünmesini, olayları analiz etmesini, kararlar almasını ve bilgi edinmesini sağlayan zihinsel yapı veya güç olarak düşünülebilir. Bu iki merkezi bir araya getirdiğimizde, nefsin bu iki temel unsurdan "meydana geldiğini" söylemek, nefsin insanın yaşamını sürdürmesini sağlayan enerji (hayat) ve düşünce yeteneği (akıl) tarafından şekillendiğini ifade eder. Bu bağlamda, nefis, insanın varlığını ve kimliğini belirleyen bir "merkez" olarak anlaşılır. Bu merkez, bir yandan kişinin hayatta kalmasını ve yaşamasını sağlayan hayat gücünü içerirken, diğer yandan onun düşünme, karar verme ve bilgelik gibi zihinsel yeteneklerini barındırır. Bu ikisi bir araya gelerek, insanın kendine özgü kişiliğini ve içsel dünyasını (nefsini) oluşturur.

Özellikle İslam kelim geleneğindeki Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi ana ekollerin otorite isimlerinin insan tasavvurundan anlaşıldığı kadarıyla ruh insanın mahiyetinde yer alan gayri cismani bir unsur değildir. Kelam alimlerinin büyük çoğunluğu manevi cevher ya da cisimden başka türden bir cevher fikrini reddetmişlerdir. Onların bu düşüncesi Tanrı-alem ilişkisi hakkındaki yaklaşımlarının bir neticesidir. Kelamcılar Tanrı'nın aşkınlığını ve diğer cisimlerin yaratılmışlığını temellendirmek için bütün yaratılmış nesnelerin aynı türden olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Yani onlara göre nesnelerin varlık tarzının yaratılmış olmaya elverişli olması gerekir, aksi takdirde nesnelerin varlık tarzından tamamen başka bir varlık tarzının yaratılmışlığı açıklanamaz. Kelamcıların manevi cevher fikrini reddetmelerinin bir diğer sebebi de tenasüh ve ittihad (Allah'ın bir kısım varlıklara hulûl ederek onlarla birleşmesi) varan birtakım sorunları beraberinde getirmesidir.²⁹⁷ Ancak yine de çalışmamızda zikrettiğimiz üzere bazı alimler beden sürekli değişim içinde olduğunu, halden hale girdiğini, yaşlanıp yıprandığını ama buna rağmen insanda değişmeyen bir benlik duygusunun olduğunu ve bunun da ruh olduğunu iddia etmişlerdir. Söz konusu kelam alimlerinin bu düşüncesinin sebebi insan vücuduna dair kendi dönemlerindeki eksik bilgidir. Bedenimizdeki organlar bir takım yeti ve görevleri yerine getirmek üzere yaratılmışlardır. Bu organlar hücre yıkımıyla sürekli olarak değişime uğrasalar da yetilerini kaybetmezler. Örneğin göz organının hücreleri sürekli yenilense de fiziksel olarak bir hasar almadığı sürece görme işlevini yerine

²⁹⁷ Türker, "İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihani", 22-24.

getirmeye devam eder. Öyleyse insan bedeni, sürekli değişime uğramasına rağmen, içinde bilinci/benliği sabit tutacak bir işlevi olan bir organa sahip olamaz mı? ²⁹⁸ Günümüzde beynin bölgelerini haritalandıran ve farklı bölgelerin işlevlerini inceleyen nörobilim, zihne veya ruha atfedilen yetileri/kuvveleri beynin belirli alanlarının veya sistemlerinin işleyişiyle ilişkilendirmektedir. ²⁹⁹ Günümüzde bilgisayarlı tomografi, manyetik rezonans görüntüleme, pozitron emisyon tomografisi gibi gelişmiş beyin görüntüleme cihazlarıyla insan beyni henüz canlıyken gözlemlenebilmekte ve beyindeki hasarlar tespit edilebilmektedir. Bu görüntüleme araçları sayesinde beyindeki hasarlar ve davranış değişiklikleri arasında bağlantı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bilişsel yetilerimiz ile irtibatlı olan bölgeler de söz konusu beyin tarama cihazlarıyla nokta atışı incelenebilmektedir. Zihinsel işlevler ile beyin arasındaki korelasyonu net bir şekilde ortaya koyan pek çok nörolojik vaka bulunmaktadır. Bu vakalardan biri olan Phineas Gage, demir yolunda patlayıcı madde yerleştiren bir ekip şefidir ve barutu kayanın içindeki deliğe sıkıştırmak için demir bir çubuk kullanmaktadır. Ancak çubuk taşa çarptığında bir kıvılcım çıkarır ve patlama, 1 metre 11 cm uzunluğunda ve 6 kiloluk demir çubuğu Gage'in sol yanağından yukarı doğru fırlatarak kafasının tepesinden dışarı çıkarır. Gage ölmez ve on yıldan fazla bir süre daha yaşar. Ancak beynindeki hasar, Gage'in karakterinde tam bir dönüşüme neden olmuştur. Önceden nazik, dost canlısı ve yumuşak huylu olan Gage, dürtüsel, güvenilmez, kavgacı, saygısız biri haline gelir. Kişilik değişimi o kadar radikaldir ki arkadaşları “Gage artık Gage değil” demişlerdir. Başka bir vakada Kelly James Clark'ın anlattığı bir yakını hakkındadır. Tatlı, nazik bir Hristiyan olan Clark'ın yakını, bir kar aracı kazasında kapalı kafa travması geçirir ve üç haftalık komadan çıktığında kişiliği tamamen değişmiştir. O tatlı ve nazik Hristiyan adamın yerini artık öfkeli, gergin bir ateist almıştır. ³⁰⁰

Zihinsel işlevler ile beyin arasındaki korelasyonu net bir şekilde ortaya koyan bir başka nörolojik vaka da Mary Jackson'dır. Mary zeki ve azimli on dokuz yaşında, parlak bir geleceği olan gençtir. Zor bir şehir mahallesinde büyümesine rağmen, Ivy League üniversitesine tam burs kazanmıştır. Mary, bir yandan tarih bölümünde ana dal olarak eğitim alırken, bir yandan da tıp öncesi (pre-med) dersleri alarak tıp fakültesine hazırlık

²⁹⁸ Mert, *İnsan Nedir?*, 106.

²⁹⁹ Aykut Alper Yılmaz, *İnsan Nedir? Teistik Materyalizmin İmkânı* (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 104.

³⁰⁰ Kelly James Clark, *Religion and the Sciences of Origins: Historical and Contemporary Discussions* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), 169.

yapmaktadır. Erkek arkadaşı Tom, yakındaki bir üniversitede lisans öğrencisidir ve Mary tıp fakültesini bitirdikten sonra evlenmeyi planlıyorlardır. Ancak, ikinci sınıfının yazında, Mary'nin hayatı parçalanmaya başlar. Bunu ilk fark eden Tom olur. Mary daha önce hiç alkol içmemiş bir insanken aniden barlara ve dans kulüplerine gitmeye başlar. Rastgele erkeklerle birlikte olmaya ve kokain denemeye başlar. Eski arkadaşlarıyla görüşmeyi keser, kiliseden uzaklaşır ve Tom'dan ayrılır. Mary okula döndüğünde, notları hızla düşmeye başlar ve derse gitmeyi bırakır. Mary bir bahar ayında yüksek ateşli ve şiddetli öksürüklü bir hastalık geçirir. Öğrenci sağlık merkezine gider ve orada ona zatürre teşhisi konur. Ancak damar içi antibiyotikler ve oksijenle tedavi edildikten sonra bile ateşi geçmez. Mary bir gün histerik bir şekilde ağlamaya başlar ve doktoruna, davranışlarını anlayamadığını, geçen yaza kadar uyuşturucu kullanma ya da dersleri boşlama gibi bir dürtü hissetmediğini ama şimdi bu olumsuz şeyleri yapma dürtülerini kontrol edemediğini, tembellikten kendini alamadığını ve birbirini izleyen pervasız kararlar aldığını söyler. Mary'nin doktoru onu, Florida Üniversitesi'nde görev yapan saygın bir nörolog olan Dr. Kenneth Heilman'a yönlendirir. Heilman, Mary'ye basit psikolojik testler yapmaya başlar: Ona birkaç farklı nesne gösterir ve sonra onu otuz saniye boyunca geri sayarak oyalar. Heilman, Mary'ye nesneleri hala hatırlayıp hatırlamadığını sorduğunda, Mary ona boş boş bakar. Heilman, Mary'ye farklı bir hafıza testi daha yapmaya çalıştığında, Mary öfkeye kapılır. Heilman ona her zaman böyle kötü bir öfke hissedip hissetmediğini sorduğunda "Yaklaşık bir yıl öncesine kadar, nadiren öfkelenirdim. Şimdi ise her zaman sinirleniyorum gibi görünüyor." cevabını alır. Heilman'a göre Mary'nin tüm bu azalmış hafıza kapasitesi, kendine zarar veren dürtüsellik, kontrol edilemeyen öfke gibi nörolojik belirtileri onun prefrontal korteksiyle ilgili bir sorunu olduğunu göstermektedir. Nitekim Mary'nin bir MRI'ını ister ve işte o zaman hipofiz bezinden çıkan ve Mary'nin prefrontal korteksine baskı yapan büyük bir kitle tespit edilir. Bu kitle Mary'nin bir dizi tutarlı hedefi sürdürme ve eylemlerinin sonuçlarını düşünme yeteneğini kaybetmesine sebep olmuştur. Mary'nin beyindeki kitle, ileriye düşünme, geleceği planlama ve dürtüleri bastırma gibi yeteneklerden sorumlu olan bölümüne zarar vermiştir. Heilman, frontal lob problemi olan birçok hastada Mary'ninki gibi durumların görüldüğünü, bu hastaların duygularını kontrol edemediğini, eğer öfkelenirlerse, kavga etmenin kötü bir fikir olduğunu bilseler bile, hemen kavga ettiklerini aktarır. Mary'nin durumunda, hasar gören prefrontal korteksinin, rasyonel

beyninin irrasyonel tutkularını modüle edemediği veya frenleyemediği anlamına geldiğini ifade eder.³⁰¹

Son olarak zihinsel işlevler ile beyin arasındaki korelasyona çarpıcı bir vaka örneği daha vererek meseleyi neticeye bağlayacağız. Sinir bilimci Vilayanur Subramanian Ramachandran'ın incelediği bu vakada Arthur adında bir adam ölüm tehlikesi atlattığı bir trafik kazası geçirir. Başlı şiddetli bir şekilde ön cama çarpan Arthur çarpmanın şiddetiyle üç hafta komada kalmıştır. Sonunda uyanıp yoğun rehabilitasyon tedavisi gören Arthur yavaş yavaş konuşmayı ve yürümeyi öğrenmiş, geçmişi hatırlamış ve dışarıya normale döndüğü görüntüsü vermiştir. Ancak kazadan sonra anne babası hakkında onların birer sahtekâr olduğunu düşünmeye başlamış ve hiçbir şey onu aksine ikna edememiştir. Arthur'un anne-babası oğullarıyla telefonda konuştuklarında kendilerini sahtekâr olarak değerlendirmediklerini, yalnızca bir araya gelip yüz yüze konuştuklarında sahtekâr olduklarını söylediğini aktarmışlardır. Doktor Ramachandran Arthur'un sorunun, nörolojideki en nadir ve en renkli sendromlardan biri olan Capgras kuruntusu olduğunu söyler. Oldukça akli başında olan bu hastalar, yakınlarını, anne babasını, çocuklarını, eşini veya kardeşlerini sahtekâr olarak görürler. Normal bir beyinde, bu yüz tanıma alanları (beynin her iki tarafında da bulunur) limbik sisteme bilgi aktarır. Beynin derinlerine yerleşmiş limbik sistem de belirli yüzlere karşı duygusal tepkiler üretilmesine yardımcı olur. Annemizim yüzünü gördüğümüzde sevgi, bize ihanet eden ve henüz affetmediğim bir arkadaşımızın yüzünü gördüğümde kasten aldırma hissetmemize sebep olan şey, o yüze baktığımızda, temporal korteksimizin görüntüyü tanıyıp o yüzün duygusal önemini anlamak için bu bilgiyi amigdalamıza (limbik sisteme geçiş kapısına) aktarmasıdır. Daha sonra limbik sistemimizin diğer bölgeleri de etkinlik kazandığında, o yüze uygun düşen duyguyu -sevgi, öfke, hayal kırıklığı- yaşamaya başlarız. Bu vakada Arthur'un yüz tanıma patikası hala tamamen normaldir ve bu nedenle annesi babası dahil herkesi tanıyabiliyor durumdadır. Ancak "yüz bölgesi" ve amigdala arasındaki bağlantıları zedelenmiştir. Bu yüzden Arthur anne ve babasını tanımasına rağmen, yüzlerine baktığında içinde her zamanki duyguları uyanmadığı için onların sahtekâr olduklarını düşünür. Arthur'un telefonda konuşurken Anne babasının sahtekâr olduğunu düşünmemesinin sebebi ise işitsel korteksten, yani temporal lobların duyma alanından amigdalaya giden ayrı bir patikanın olması ve kazada bu patikanın etkilenmemiş

³⁰¹ Jonah Lehrer, *How We Decide*, (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2009), 102-104.

olmasıdır. Yani Arthur'un sadece görme merkezlerinin amigdalasıyla olan bağlantısı kesilmiştir.³⁰²

Bu vakalardan anlaşıldığı kadarıyla insanın görünen bedeninden bağımsız metafizik bir gerçekliğinden söz etmek oldukça zordur. Vakalar bize beyinde bir darbe sonucu oluşan fiziksel etkilerin, zihin/ruh/benlik üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Vakalardaki kişilerin beyinlerine aldıkları darbeler sonucunda yaşadıkları derin kişilik değişkenliklerini bedenden ayrı soyut bir ruh anlayışıyla izah etmek oldukça güç görünmektedir. Günümüzde nörobilimciler, sözde lokalizasyon çalışmalarıyla, bir kişinin belirli bir psikolojik olay veya deneyim yaşadığı sırada beynin hangi bölümünün etkinleştiğini bile tespit edebilmişlerdir. Beynin hangi bölgesiyle hatırladığımızı, hissettiğimizi veya arzuladığımızı tespit edebilmektedirler. Örneğin bir grup psikolog, hastaları bir yakını kaybetğinde, prefrontal korteks ve anterior cingulate kortekslerinde belirgin bir aktivite olduğunu keşfetmişlerdir. Bazı çalışmalar, depresyon gibi uzun süreli psikolojik bozuklukların hipokampusun boyutunu değiştirebileceğini ve hatta beyin yapısını uzun bir süre boyunca tamamen değiştirebileceğini göstermiştir.³⁰³

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; günümüzde kelam ilmi bağlamında insanın mahiyetine getirilebilecek izahatlar ile transhümanist insan tasavvuru arasında katı bir uzlaşmazlık meydana gelmek zorunda değildir. Bunun yanında transhümanizmin insanın bedensel ve zihinsel yeteneklerini teknolojik yöntemlerle geliştirme hedefiyle uyumlu bir insanlık tasavvuru hayal edebiliriz. İnsanın gelişimi ve potansiyelinin artırılması hem İslam düşüncesinde hem de Transhümanizmde ortak bir hedef olarak görülebilir. Ancak, bu ilerlemelerin ahlaki ve etik sınırlar içinde kalması, İslam düşüncesinin ahlaki değerleriyle dengelenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Eğer Müslümanlar olarak transhümanist anlayışa karşı dengeli bir uzlaşmacı tutum sergileyebilirsek söz konusu insanlık geleceğinin inşasında İslami değerler önemli bir paya sahip olabilir.

Transhümanizm ile dini anlayış arasında bir çatışma olduğunun bir başka dile getiriliş biçimi de transhümanist amaçların, hedeflerin ve uygulama alanlarının, insanın Tanrı rolünü üstlenmeye çalıştığı şeklindeki eleştirilmesidir. Böyle bir düşünceye sebep olan şey kelam ilminde Allah'ın eylem alanı ile insanın eylem alanı konusunda net bir fikrin ortaya konulamamış olmasıdır. Bir kelam ekolünde Allah'ın mutlak hakimiyeti

³⁰² V. S. Ramachandran, *Beyindeki Hayaletler: İnsan Zihninin Gizemlerine Doğru*, çev. Levent Öztürk (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016), 191-200.

³⁰³ Clark, *Religion and the Sciences of Origins*, 169.

kapsamında ele alınan eylemler, başka bir ekolde insanın etkinlik alanında ele alınabilmektedir. Bunun sebebi ise Tanrı tasavvurlarının, Kur'an'ın tevhit ekseninde birleştirilmesi dışında, tarihsel ve konjektürel bağlamdan bağımsız olamaması, zaman ve mekâna göre değişebilmesidir. Kelam alimlerinin bilimin günümüze kıyasla çok daha sınırlı olduğu bir zaman diliminde Allah'ın eylem alanı olarak kabul ettikleri alanları genel geçer kaideler haline getirmek kelam ilminin dinamik yapısına uymamaktadır. Allah'ın insan ve alemle ilişkisi kelam ilminde zamana ve mekâna göre değişebilen dakik konulardır. Evren, insan yaratıldığı günden bu yana pek çok değişim ve gelişime sahne olmuştur. Bu değişim ve gelişime rağmen Allah'ın insan ve alemle olan ilişkisinde hiçbir değişim olmadığını iddia etmek Onu giderek pasivize etmeye götürür.³⁰⁴

Mu'tezile'ye göre Allah yegâne yaratıcı olmakla birlikte insana doğuştan, belli zaman ve mekan sınırı içinde kendi iradeli fiillerini yaratmaya imkan vermiştir. Eş' arîlere göre insanın fiillerinin yaratıcısı Allah olmakla birlikte fiillerin gerçekleşmesinde belirleyici olan insanın irade ve kudreti dahi Allah tarafından yaratılmaktadır. Maturidiler ise orta bir yol tutarak insanın fiillerinin oluşumunda hem Allah'ın hem de insanın eş zamanlı bir etkinliğinin olduğunu kabul etmişlerdir.³⁰⁵ Başka bir örnek vermek gerekirse bir ayette şöyle buyurulmaktadır: “Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah'ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez; ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.”³⁰⁶ Bu âyete dayanılarak, kıyametin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, rahimlerdeki bebeğin cinsiyetinin ve ten renginin ne olduğunu, insanın ileride neler elde edeceğini, gelecekte ne gibi durumlarla karşılaşacağını ve ne zaman nerede öleceğini Allah'tan başkasının bilemeyeceği ileri sürülmüş ve bunlara “mugayyebât-ı hams” (beş bilinmeyen) denilmiştir.³⁰⁷ Ancak ayette geçen ve yalnızca Allah'a hasredilen yağmuru yağdırmak ya da ne zaman yağacağını bilmek artık insanların da tasarruf alanı içerisinde yer almaktadır. Günümüzde meteoroloji bilimi sayesinde günlük, haftalık hava durumları hakkında bilgi sahibi de olabilmekteyiz. Ayrıca su açığını gidermek ve su kaynaklarını artırmak amacı ile yapay yağmurlar yağdırabilmekteyiz.

³⁰⁴ Seyithan Can, *Transhumanizm ve İnancın Geleceği* (Ankara: Tezkire Yayınları, 2022), 84.

³⁰⁵ Cağfer Karadağ, “İnsan Fiilleri”, *Kelam El Kitabı*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 387.

³⁰⁶ Lokmân 31/34.

³⁰⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Lokmân Suresi - 34 . Ayet Tefsiri” (Erişim 6 Hazirazn 2024).

Hatta bu yöntem ülkemizde ilk olarak 1990'lı yıllarda İstanbul'da denenmiştir.³⁰⁸ Diğer yandan günümüzde anne karnındaki bir bebeğin durumunu tıbbi araç gereçlerle takip etmek hatta gerektiğinde ona müdahalede bulunmak oldukça sıradan meseledir. Bu durumda söz konusu ayeti tarihi bağlamından kopararak anlamaya çalışırsak bugün yağmur yağdırmak ya da ne zaman yağacağını bilebilmek, anne karnındaki bebeğin durumu hakkında bilgi sahibi olabilmek hatta gerektiğinde ona müdahalede bulunmak Tanrı rolü oynamak anlamına gelir. Ayette söz konusu meselelerin bilgisinin ya da gerçekleştiricisinin yalnızca Allah olduğunun bildirilmesinin sebebi ayetin indiği dönemde durumun gerçekten de böyle olmasıdır. Yoksa ayette insana karşı söz konusu meseleler hakkında bilgi sahibi olabilmesi yasaklanmamaktadır.

Durum şu ki istesek bile, Tanrı'yı oynayamayız. Çünkü bu yaratılmış olanların hiçbirisiyle ortak olmayan, mutlak kudret ve ilim sahibi Tanrı anlayışıyla mantıksal olarak çelişkilidir. Tanrı'yı oynayabileceğimiz fikri, doğal veya Tanrı vergisi yeteneklerimizin ne olduğuna dair yanlış bir varsayıma dayanır. Eğer Tanrı'yı oynamak doğaya müdahalede bulunmak anlamına geliyorsa, o zaman bunu yapma konusunda uzun ve kanıtlanmış bir geçmişe sahip olduğumuz ortadadır. Örneğin, şifalı bitkilerin modern öncesi kullanımından modern ilaçlara, ameliyatlara ve aşılarla kadar hastalıkları iyileştirmek için çeşitli yollar geliştirmiş durumdayız. Ayrıca atalarımızın bir dizi yabancı bitkiyi ehlileştirerek bugün tükettiğimiz buğday, bezelye, mercimek gibi tahıllara dönüştürmesi de doğaya bir müdahaledir. Diğer yandan tükettiğimiz çekirdeksiz karpuz, tatlı mısır ve sayısız diğer çiftlik ürünleri de doğaya bir müdahale neticesinde geliştirilmiş hibrit ürünlerdir.

Sonuç olarak sentetik biyoloji alanında tamamen yeni organizmalar yaratma çalışmaları, tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, o kadar da radikal ya da devrim niteliğinde değildir. Yani, insanlık tarihi boyunca benzer şekilde doğayı manipüle etme ve yeni yaşam formları yaratma çabaları olmuştur, bu nedenle günümüzdeki sentetik biyoloji çalışmalarının bu bağlamda olağanüstü ya da beklenmedik bir gelişme olarak görülmemesi gerekmektedir. Ancak ne yazık ki mevcut normları veya gelenekleri ihlal eden çılgın açan teknolojiler genellikle Tanrı'yı oynamak olarak görülmüştür. Örneğin 18. yüzyılda çiçek aşısının tanıtılmasına, çeşitli dini mezhepler tarafından Tanrı'nın

³⁰⁸ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü, "Yapay Yağış ve Yağış Artırma Çalışmaları" (Erişim 13 Haziran 2024).

niyetlerine müdahale edildiği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Benzer şekilde, Benjamin Franklin'in paratoneri icadı, şimşeklerin Tanrı tarafından gönderilen bir yargı biçimi olarak kabul edildiği bir zamanda, bazı çağdaşları tarafından onun Tanrı'yı oynamakla suçlamasına yol açmıştır. Henry Ford'un Model T'si de birkaç dini itirazı gündeme getirilmiştir.³⁰⁹

Teknolojik değişimin hızının ve karmaşıklığının artması, günümüzde temel bir farklılık yaratmıştır. Bu hızlı değişim, bireylerin ve kurumların teknolojik gelişmelere adapte olma kapasitesini zorlamaktadır. Teknolojinin entegrasyon hızı ve karmaşıklığı, önceki dönemlere göre daha farklı ve zorlu bir ortam yaratmaktadır. Bu durum, çeşitli ideolojik grupların (çevreci radikaller, Marksistler, moderniteye karşı dini muhafazakârlar) teknolojiye direnmesine neden olmaktadır.³¹⁰ Ancak bu tepkisel duruş insanlık tarihi boyunca, şu an sorgulamadan kullandığımız pek çok teknolojik gelişme için de ortaya konulmuştur. Örneğin matbaanın icadı, bilginin geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır, ancak başlangıçta bilgi üzerindeki kontrolün azalacağı ve dini otoritenin sorgulanacağı endişesi ile kilise ve bazı entelektüeller tarafından direnişle karşılanmıştır. Sanayi devrimi, tarım ve el sanatları ekonomilerinin yerine fabrikaların ve makinelerin geçmesine yol açmıştır. Bu ise işçi sınıfında makinelerin işlerini ellerinden alacağı endişesini yaratmıştır.³¹¹ Bilgisayar ve internetin yaygınlaşması ise özellikle mahremiyetin ve güvenliğin tehlikeye gireceği ve geleneksel iş modellerinin ve alışkanlıklarının değişeceği endişesini yaratmıştır.

Transhümanizmin amaçları, hedefleri ve uygulama alanları Tanrının yarattığına müdahale ettiği ve onu bozduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştiriye insan özelinde ele alacak olursak insan doğası ve biyolojisinin korunması gereken bir sınır mı yoksa dönüştürülmesi gereken bir ifade mi olduğu sorusu sorulabilir. İnsanlık tarihine baktığımızda, dönüşüm ve gelişimin kaçınılmaz olduğunu görmekteyiz. Örneğin, insanların beslenme alışkanlıkları tarih boyunca büyük değişimler geçirmiştir. İlkel toplumlarda avcı-toplayıcı olarak yaşayan insanlar, tarım devrimiyle birlikte yerleşik hayata geçmiş ve bitki ve hayvanları evcilleştirerek tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya

³⁰⁹Chu, *Human Purpose And Transhuman Potential*, 384-388.

³¹⁰ Allenby, "Technology and Transhumanism: Unpredictability, Radical Contingency, and Accelerating Change", 3/454-455.

³¹¹ 19. yüzyıl İngiltere'sinde tekstil işçilerinin, iş gücünden tasarruf sağlayan makinelerin üretim hanelere yerleştirilmesiyle işsiz kalacaklar düşüncesiyle tepkilerini makineleri kırarak ortaya koymuşlardır. Wikipedia, "Ludizm" (Erişim 15 Haziran 2024). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ludizm>

başlamışlardır. Sanayi devrimi sırasında ise, iş ve yaşam koşullarında büyük değişiklikler olmuş, şehirleşme hızlanmış ve insanların günlük yaşamları makineleşmeyle birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. Günümüzde ise dijital devrim, iletişim şeklimizi, çalışma tarzımızı ve hatta sosyal ilişkilerimizi dönüştürerek insan doğasında sürekli bir değişim olduğunu göstermektedir.

Transhümanistler, doğanın bazen zehirli olduğunu ve her zaman kabul edilmemesi gerektiğini savunurlar. Kanser, sıtma, bunama, yaşlanma, açlık, gereksiz acı çekme, bilişsel yetersizlikler, cinayet, tecavüz, soykırım, hile, işkence, ırkçılık gibi doğamızın kabul edilemez birçok yanının olduğunu ve bunların reddedilmesi gerektiğini düşünürler.³¹² Esasen insan doğasının bu gibi istenmeyen yönlerine müdahale etmek onu bozmaktan çok iyileştirmek ve kapasitesini artırmak demektir. Bu açıdan bakıldığında Transhümanizm, insanın Allah tarafından verilen aklını ve yeteneklerini kullanarak kendini geliştirme ve iyileştirme arayışı olarak da düşünülebilir. İslam dininde insanın bilgi ve teknoloji kullanarak yaşam koşullarını iyileştirmesinde, adalet, eşitlik, insan onurunu koruma, hesap verilebilirlik, israf etmeme, dürüstlük ve şeffaflık gibi belli ilkeleri göz ardı etmediği sürece, bir sakınca yoktur. Hastalıkların tedavisi, yaşam süresinin uzatılması ve insan sağlığının iyileştirilmesi gibi Transhümanist hedefler, insanlığın refahını artırma amacına hizmet ettiği sürece dini açıdan da değerli görülmeli ve teşvik edilmelidir. Nitekim İslam'da sağlık söz konusu olduğunda bazı haramlar dahi yasaklama kapsamının dışına alınır.³¹³ Bu ise İslam'ın insan bedenine verdiği önemi gösteren önemli bir kaidedir.³¹⁴ Örneğin organ nakli ve biyoteknolojik müdahaleler, insan ömrünü uzatma ve sağlığı iyileştirme amacı güderken, İslam hukukunda belirli şartlar altında caiz kabul edilmektedir. Bu durum, transhümanizmin insan sağlığını ve yaşam kalitesini artırma hedeflerinin, İslam'ın insan canı koruma ve sağlığı önemseme ilkesiyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin adalet sistemlerinde kullanılması, insan hatalarını minimize ederek daha adil kararlar alınmasına katkı sağlayabilir; bu da İslam'ın adalet ve hakkaniyet prensipleriyle örtüşmektedir. Genetik mühendislik yoluyla kalıtsal hastalıkların önlenmesi, İslam'da neslin korunması ve

³¹² Nick Bostrom, "In Defense of Posthuman Dignity" (16 Haziran 2024).

³¹³ "Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayan ve esirgeyendir." el-Bakara 2/173.

³¹⁴ İshak Doğan, "Transhumanizm: "Allah'ın Yarattığını Değiştirme" veya İnsana Karşı Şeytan 2.0", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2021), 20.

sağlıklı nesiller yetiştirilmesi hedefine hizmet etmektedir. Ayrıca, protez uzuvlar ve nöroteknolojik implantlar gibi insan-makine entegrasyonu uygulamaları, engelli bireylerin yaşam kalitesini yükselterek, İslam'ın insan onurunu koruma ve toplumsal eşitliği teşvik etme ilkeleriyle paralellik göstermektedir. Ekolojik dengeyi gözetken ve doğayla uyumlu teknolojik gelişmeler, insanın çevreye olan etkisini azaltmayı amaçlayarak, İslam'ın çevreyi koruma ve israf etmeme prensipleriyle uyum içinde hareket etmektedir. Transhümanizm, insanın zaman yönetimini ve verimliliğini artırmaya yönelik teknolojiler geliştirmeyi de hedeflemektedir. Örneğin, yapay zekâ destekli planlama araçları veya biyolojik ritimlerimizi geliştirmeyi hedefleyen teknolojiler³¹⁵, günlük yaşamlarımızda daha verimli olmamızı sağlayabilir. İslam'da da zamanın doğru kullanımı ve verimli çalışma önemli bir ilke olarak kabul edilir.

Ayrıca pek çok ayette insan, aklını kullanmaya teşvik edilmektedir.³¹⁶ İslam tarihine baktığımızda pek çok âlimin de bilimsel ve teknolojik gelişmelere büyük önem verdiğini ve bu alanlarda önemli katkılarda bulunduğunu görebiliriz. Örneğin İbn Sînâ, tıp alanında yazdığı *el-Kānûn fi't-tıbb* adlı eseriyle hem İslam dünyasında hem de Batı'da tıbbın temel kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Câbir b. Hayyân ise kimya alanındaki çalışmalarıyla modern kimyanın temellerini atmıştır. Matematik ve astronomi alanında büyük başarılar gösteren Hârizmî, bugün hala kullanılan cebir ve algoritma kavramlarını geliştirmiştir. Aynı şekilde, İbnü'l-Heysem optik bilimine yaptığı katkılarla tanınmış, ışığın kırılması ve yansımaları üzerine çalışmalar yaparak modern optiğin temellerini atmıştır. Bu ve benzeri âlimlerin çalışmaları, İslam medeniyetinin bilim ve teknolojiye verdiği önemin somut örnekleridir ve bu katkılar, insanlık tarihindeki bilimsel ilerlemenin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. İslam âlimlerinin akıllarını ve yeteneklerini insanlığın faydasına kullanmaları, transhümanizmin insanı geliştirme ve iyileştirme arayışına benzer bir yaklaşımı ifade etmektedir.

³¹⁵ Örneğin günümüzde kullanmakta olduğumuz; bir not alma ve proje yönetimi uygulaması olan Notion AI, proje yönetim platformu olan Asana AI, yapay zeka tabanlı bir asistan olan Microsoft 365 Copilot ve Sider AI, kullanıcıların uyku düzenlerini, kalp ritmini ve diğer biyometrik verilerini takip eden akıllı yüzük Oura Ring, sürekli olarak kalp atış hızı, uyku kalitesi ve günlük aktiviteleri izleyen bir bileklik olan ve kişisel biyolojik ritimleri optimize etmeye yönelik öneriler sunan Whoop Strap gibi daha pek çok teknolojiler, bireylerin zaman yönetimi ve biyolojik ritimlerini optimize ederek, daha verimli ve dengeli bir yaşam sürmelerine yardımcı olmayı hedefler.

³¹⁶el-Bakara 2/44, 164; el-Enfâl 8/22; Yûnus 10/100; er-Ra'd 13/4; en-Nahl 16/12, 67; el-Furkân 25/44; el-Ankebût 29/43, 63; er-Rûm 30/24, 28; ez-Zümer 39/9; el-Mü'min 40/67; el-Hadîd 57/17.

Transhümanist insan tasavvuru hakkında en fazla endişe duyulan konulardan biri de toplumsal yapıda oluşabilecek eşitsizlik endişesidir. Örneğin Francis Fukayama Transhümanist gelecekte zengin insanların teknolojiye daha fazla erişebileceğini, kendilerini teknolojik ayrıcalıklarla daha fazla donatarak toplumda her zaman için daha üst bir statüde olacaklarını, bunun da toplumsal eşitsizliği ve karmaşayı daha fazla derinleştireceğini düşünmektedir.³¹⁷ Ray Kurzweil fiyat performansın süregelen üstel büyümesi sayesinde tüm teknolojilerin kısa sürede ucuzlayacağını, hatta neredeyse bedava olacağını iddia etmektedir.³¹⁸ Örneğin ilk kişisel bilgisayarlar oldukça pahalıydı ve sadece büyük şirketler ve bazı bireyler tarafından erişilebiliyordu. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında bilgisayarların fiyatları hızla düştü ve daha geniş bir kitleye ulaştı. Düşük maliyetli bilgisayarlar, dizüstü bilgisayarlar ve netbook'lar sayesinde bilgisayarlar daha ulaşılabilir hale geldi. Bugün ise bilgisayarlar ve dizüstü bilgisayarlar çok çeşitli fiyat aralıklarında mevcut ve ekonomik modeller, düşük bütçeli kullanıcılar için bile erişilebilir. Ayrıca, tabletler ve akıllı telefonlar da birçok bilgisayar işlevini yerine getiriyor. Bu durum telefon, kamera, internet, araba, çamaşır/bulaşık makinaları gibi daha pek çok teknolojik gelişme için böyledir. Teknolojik gelişmeler her zaman için üst gelir sahibi toplumsal kesimden düşük gelirli toplumsal kesime doğru ilerler. Ancak Kurzweil'in iddia ettiği şey bu yayılımın hızının üstel bir şekilde arttığıdır. Çünkü teknolojik araçların birimi başına düşen maliyetler sürekli ve hızlı bir şekilde düşmektedir.

Transhümanistler, insanın biyolojik yapısının değişmesinin siyasi ve ahlaki eşitlikle doğrudan bir ilgisi olmadığını savunur; çünkü tarih boyunca biyolojik olarak eşit insanlar arasında bile despotizm, aristokrasi, kölelik ve izolasyon gibi sosyal ve siyasi yapılar var olmuştur. Politik ve ahlaki eşitliğin, insan biyolojisinden ziyade siyasi idealler ve kurumlar tarafından belirlendiğini vurgular. Transhümanizm, insan geliştirmenin sosyal faydalarına dikkat çekerek, gelecekte insanların zekâ ve duygusal gelişimlerini artıracak tercihler yaparak toplumda daha verimli iş birliği yapabileceklerini öne sürer ve

³¹⁷ Francis Fukayama, *İnsan Ötesi geleceğimiz: Bioteknoloji Devriminin Sonuçları*, çev. Çiğdem Aksoy Fromm (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003), 192.

³¹⁸ Kurzweil, *İnsanlık 2.0*, 627.

teknolojik gelişmelerin bu etkileşim yeteneklerini artırarak daha iyi iş birliği sağlamaya yönelik olacağını düşünür.³¹⁹

Transhümanistler, teknolojinin getirebileceği tehlikeler olduğunu kabul etmekle birlikte, insan geliştirme teknolojilerinin değerli ve insana faydalı kullanımlar sunma potansiyeline sahip olduğuna inanırlar. Transhümanistlere göre, bu olasılıklar karşısında en akıllıca yaklaşım, teknolojik ilerlemeyi kucaklamak, insan haklarını ve bireysel seçimi güçlü bir şekilde savunmak ve biyolojik silahların askeri veya terörist amaçlarla kullanılmasına karşı önlem almak, istenmeyen çevresel veya sosyal yan etkileri önlemek gibi somut tehditlere karşı harekete geçmektir. Transhümanistler, doğal düzeni ertelemek yerine, kendimizi ve doğamızı insani değerlere ve kişisel özlemlere uygun olarak meşru bir şekilde yeniden düzenleyebileceğimizi savunuyorlar. Doğal olan her şeyin iyi olduğu fikrini reddeden modern bakış açısına sahip biri bile, insan doğasını değiştirmek için kullanılan bazı yöntemlerin aşağılayıcı veya onur kırıcı olabileceğini kabul edebilir. Her değişim ilerleme değildir. İnsan doğasına yapılan tüm iyi niyetli teknolojik müdahaleler bile her açıdan faydalı olmayacaktır. İnsanların, insani iyileştirme teknolojilerine yönelik tutumları büyük olasılıkla farklı olacağından, herkese yukarıdan tek bir çözümün empoze edilmemesi, bireylerin kendileri ve aileleri için neyin doğru olduğu konusunda kendi vicdanlarına danışmaları çok önemlidir. Başkalarını akıllıca seçimler yapmaya teşvik etmek için bilgilendirme, kamusal tartışma ve eğitim gibi yöntemler kullanmak en uygun yaklaşımdır. Potansiyel olarak faydalı tıbbi ve diğer iyileştirme seçeneklerini küresel çapta yasaklamak yerine, bu tür yöntemlerle insanlara doğru bilgiler verilmelidir.³²⁰

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Transhümanistler insan tasavvurları konusunda uzlaşmaz bir tavır içerisinde ve belli bir insan tipini dayatıyor halde değildirler. Transhümanistlerin temel amacı, biyolojik ve teknolojik gelişmelerle insanın potansiyelini en üst düzeye çıkarmaktır. Bu ise İslam dininin temel amacı olan Allah’a kulluk etmek fikriyle çelişmez. Çünkü insan akıl sahibi olmaya devam ettiği sürece yaratıcısını ve ona olan kulluğunu bilmekle sorumlu olmaya devam eder. Bu sorumluluk, insan galaksinin bir ucunda koloni kursa da artık damarlarında kan değil de nanobotlar dolaşsa da değişmeyecek olan bir gerçekliktir. Diğer yandan insanın bir diğer önemli

³¹⁹Ronald Bailey, “For Enhancing People”, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, ed. Max More-Natasha Vita-More (West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013), 338-339.

³²⁰Bostrom, “In Defense of Posthuman Dignity”.

sorumluluğu olan yer yüzünü adalet, eşitlik, kardeşlik, ahlak, eğitim, sosyal adalet ve manevi değerler gibi İslami ilkelerle imar etme görevi ile Transhümanistlerin biyolojik ve teknolojik gelişmelerle insanın potansiyelini en üst düzeye çıkarma amacı arasında bir uzlaşma mümkün gözükmemektedir. Bu noktada teknolojik ve biyolojik gelişmeler, manevi değerlerle uyumlu bir şekilde entegre edilmesi teşvik edilebilir. Bu, insanın hem manevi hem de teknolojik olarak dengeli bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır. İslam'ın, toplumsal adaleti ve eşitliği vurgulayan ilkeleri ile Transhümanistlerin, özerkliğe ve bireysel haklara saygı göstererek ve dünyadaki tüm insanların çıkarları ve onuru için dayanışma ve endişe göstererek, sorumlu ve kapsayıcı ahlaki vizyon tarafından yönlendirilen bir politika oluşturma isteği³²¹ gelecekteki toplumu şekillendirmede ortak bir zeminde buluşmalarını sağlayabilir. Müslümanların da gelecekteki toplumsal yapı ve düzenin tasarlanmasında söz sahibi olması, insanlığın gelişim ve ilerleme faaliyetlerini iyiye ve doğruya yönlendirmede belirleyici bir rol üstlenmesi son derece önemli ve gereklidir. Çünkü bugün Transhümanist gelecek hakkında dile getirilen; doğaya müdahale etmenin sakıncaları, insan olmanın neliği ve sınırları, hangi müdahaleye kadar insan kalınabileceği, insandan sonra gelecek olanın neliği, müdahaleyi kabul etmeyen insanların akıbetinin ne olacağı gibi endişelerin pek çoğu, söz konusu gelecekteki teknolojik gelişmelerin etik sınırlarının hala tam olarak çizilmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple insanlığın geleceği için ölçüt olabilecek etik prensipler inşa edilirken İslami bakış açısının kritik bir rol alması çok önemlidir.³²²

³²¹ Humanityplus (H+), "The Transhumanist Declaration" (Erişim 30 Haziran 2024).

³²² Büşra Kılıç Ahmedi, "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi", *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 248.

SONUÇ

İnsanlık, düşünsel ve pratik hayatını kendi türü, doğa ve Tanrı ile olan ilişkisiyle anlamlandırmıştır. Zaman zaman bu ilişkisellikteki dengeler değişmiştir. Değişen dengeler ve bu değişiklikten doğan yeni anlamlar da beraberinde pek çok sanatsal, felsefi, dini, kültürel, siyasi ve ekonomik akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İnsanlık tarihine önemli etkileri olan Batı düşünce tarihine baktığımızda insan, doğa, Tanrı ilişkiselliğindeki dengenin kimi zaman Tanrıdan yana kimi zamansa insandan yana domine olacak şekilde değiştiğini gözlemleyebiliriz. Avrupa’da Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasıyla Hristiyan kilisesi hayatın her alanında hâkim güç haline gelmiş, insan ve doğanın üzerinde Tanrı merkezli bir tahakküm kurulmuştur. Bu dönemde felsefe, kültür, sosyal, ahlak ve siyaset gibi hayatın düşünsel ve pratik her alanında kilisenin bir izini görmek mümkündür. Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleriyle Tanrı merkezli hakimiyet ve tahakküm kırılmış, gelenekselleşen skolastik düşüncenin yerini; insan merkezli, bireyselci, seküler, rasyonel, modern hümanistik düşünce sistemi almıştır. Hümanistik düşünce sisteminde insan ve aklı en yüksek değer olarak görülmüş, dini ya da doğa üstü metafizik söylemlerin yerini bilimsel, deney ve gözleme dayalı rasyonel yöntemler almıştır.

İnsanı merkeze alarak onu her şeyin ölçüsü olarak kabul eden hümanistik düşünce sistemi, Aydınlanma hareketi ve akabinde sanayi devrimi ile birleşince; insanın fiziksel ve bilişsel yeteneklerini geliştirmek ve insanlık durumunu iyileştirmek için teknoloji ve bilimin kullanılmasını savunan Transhümanizm akımı ortaya çıkmıştır. Bu akıma göre insan türünün mevcut hali, gelişiminin sonu değil aksine erken bir aşamasıdır. Transhümanizme göre dünyayı iyileştirmek için rasyonel araçlar kullandığımız gibi, insan organizmasını geliştirmek için de bu araçları kullanmamız gerekmektedir.

Transhümanizm, yaşamı teşvik eden ilke ve değerlerin rehberliğinde, bilim ve teknoloji aracılığıyla, akıllı yaşamın evriminin mevcut insan formunun ve insan sınırlamalarının ötesinde hızla ilerlemesini amaçlar. Transhümanizm akımını bu amaç doğrultusunda ele aldığımızda, hümanistik düşüncenin merkeze aldığı insanı, mevcut yapısı itibarıyla, fiziksel ve bilişsel olarak yeterli görülmeyip bunun da ötesinde yeni bir insanlık durumu geliştirme gayesi güttüğü görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Transhümanizm, hümanizmin radikalleşmiş bir hali olarak, hümanist fikrin de ötesinde bir insanlık tasavvuruna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hümanizmin, deney ve gözlem yapan rasyonel

insanının (human) yerini; Transhümanizmin, biyoteknoloji, nanoteknoloji, nöroteknoloji, yapay zekâ teknolojisiyle desteklenen, bir tür geçiş insanı olarak adlandırılabilir, transhümanı almıştır. İlerlemeci ve evrimci fikri temeller üzerine kurulmuş olan Transhümanizme göre, transhüman yani geçiş insanı mevcut insanlık durumu ile gelecekte ulaşılacak istenen üst insanlık durumu arasında bir yerde yer alır. Üst insan olma durumu ise tam olarak insan olarak tanımlayamayacağımız bir şeye dönüşen, “insan ötesi/ insan sonrası” anlamına gelen posthüman olma durumunu ifade eder. Posthüman, insanlık durumunun daha az arzu edilen yönlerini ve sınırlamaları tamamıyla aşmış, çok daha fazla fiziksel ve bilişsel kapasiteye ve biçimsel özgürlüğüne sahip yeni bir canlıdır. Transhüman ve posthüman kavramları, insanın teknolojik dönüşüm sürecinde karşılaşılan farklı aşamaları temsil eder. Transhüman, mevcut insan kapasitesini artırmak için biyoteknoloji, bilgi teknolojisi ve genetik mühendislik gibi araçlarla donatılmış insanı ifade ederken, posthüman ise bu dönüşüm sürecinin nihai aşamasında yer alan ve insanlığın geleneksel sınırlarını tamamen aşmış olan varlığı tanımlar. Transhüman, henüz insanlığın temel özelliklerini büyük ölçüde koruyan ve bu özellikleri geliştirme sürecinde olan bir ara formdur. Buna karşın posthüman, insan deneyimini radikal bir şekilde aşmış ve yeni bir varlık türüne evrilmiş bir durumu yansıtır. Transhümanizmin insan tasavvuru, çeşitli felsefî, bilimsel ve kültürel yaklaşımların birleşiminden oluşmaktadır. Temelinde, hümanizmin insana ve bireysel potansiyele verdiği önemi benimseyen transhümanizm, insanın mevcut fiziksel ve bilişsel sınırlarını aşmayı hedefler. Bilimsel yöntemlerin gücüne duyulan güven, transhümanist düşüncenin temel taşlarından biridir. Bu hareket, teknolojik ilerlemelerin insan kapasitesini artırabileceğine ve insanı daha iyi bir hale dönüştürebileceğine inanır. Transhümanizm, bilimsel yöntemlerin ampirik, rasyonalist ve pozitivist temelleri üzerinde durur ve insanı, bu perspektiften bakılan bir varlık olarak değerlendirir.

Evrin teorisi, transhümanist düşüncenin önemli bileşenlerinden biridir. Transhümanistler, insanlığın evrimsel bir süreçte olduğunu ve bu sürecin doğal seleksiyonla sınırlı kalmaması gerektiğini savunurlar. Teknoloji ve bilimsel gelişmeler, evrimin bu aşamasını aşma ve insanlığı daha ileri bir seviyeye taşıma potansiyeline sahiptir. Bu düşünceye göre, insanlar sadece biyolojik varlıklar değil, aynı zamanda sürekli olarak gelişen, kendilerini yeniden şekillendirebilen varlıklardır. Transhümanizm, insanın doğayı aşma kapasitesine sahip olduğu ve bu kapasitenin kullanılmasının etik bir

sorumluluk olduğu inancını taşır. İnsanlığın gelecekte biyolojik ve teknolojik gelişmelerle daha üstün bir form alması gerektiğı düşüncesi, transhümanistlerin insan tasavvurunun temelini oluşturur.

Kur'an'ın sunduğu insan perspektifi ise var olmak için bir sebebe muhtaç olan, Allah'ın yaratmasıyla varlık sahasına çıkmış ve bir varlık şeklindedir. Bu dünyadaki yaratılışının bir gayesi vardır. En temel görevi ve vasfı, yaratıcısını ve kulluğunu bilmektir. İnsanın kulluğu ortaya koyabilmesi için akıl, ilim, irade, kudret gibi nitelik ve yetkinliklerle donatılmıştır. Kur'an perspektifinden bakıldığında insan, Allah'ın buyruklarına göre ahlaki bir düzen kurmakla da görevlendirilmiş bir varlıktır. Allah, bu düzenin kurulması için insanlara peygamberler göndermiş ve bu peygamberler aracılığıyla insanlara rehberlik etmiştir. Peygamberlerin rehberliğinde, insanlar maddi ve manevi anlamda dünyayı imar edici olarak onların halifesidirler. İnsana yüklenen emanet, bu iki mühim görevi yerine getirme sorumluluğudur: Allah'a kulluk etmek ve yeryüzünde ahlaki bir düzen kurmak.

Kelam alimlerinin âlem tasavvurları onların insan tasavvurunu da yansıtır niteliktedir. Kelamcılara göre Allah'ın dışında kalan her şey âlemdir ve Allah dışında kalan âlemdeki tüm varlıklar yaratılmış cisimlerdir. Dolayısıyla insanın ontolojik bütünlüğü de cisim ya da cisimlerden oluşur. Kelam alimlerinin insanın mahiyetinin ne olduğuna dair verdikleri cevaplar; görünen beden olduğu, latif bir cisim ya da soyut bir cevher olan ruh olduğu ve ruh ve beden bileşiminden müteşekkil olduğu şeklinde sınıflandırılabilir. Kelam alimlerinin çoğunluğu, her ne kadar bir kısmı insanı ruh ya da ruh beden düalitesiyle tanımlasa da, insanın bütünlüğünde gayri cismani bir yapıyı kabul etmezler. Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye gibi önde gelen mezheplerin otorite isimlerinin gayri cismani bir töz fikrini reddettiğini söyleyebiliriz. Ancak yine de insanın mahiyetini izah ederken gayri cismani bir töze işaret eden kelam alimleri bulunmaktadır. Bu düşünce erken dönemde tespit edebildiğimiz kadarıyla Mu'tezilî âlim Muammer b. Abbâd es-Sülemî tarafından savunulmuştur. Ancak düşüncenin yaygınlaşması Gazzâlî ve sonrasında gerçekleşmiştir.

Kelam alimlerinin çoğunluğunun kabul ettiğı, tamamen cismani yapı veya yapılardan oluşan insan tasavvuru, transhümanizmin dayanağı olan modern bilimin temelleri olan ampirist, pozitivist ve rasyonalist insan tasavvuruyla önemli ölçüde uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Transhümanizm, insanın bedensel ve zihinsel kapasitelerini teknoloji

aracılığıyla geliştirmeyi amaçlar; bu, insanı maddi bir varlık olarak gören kelamcılarının yaklaşımlarına paralel bir anlayışa işaret eder. Bu bağlamda, insanı fiziksel bir varlık olarak ele alan kelamcılarının görüşleri, transhümanist perspektiflerle örtüşebilir. Ancak bu uyum, transhümanizmin öngördüğü teknolojik müdahalelerin etik ve ahlaki sınırlarının nasıl belirleneceği sorusunu da gündeme getirir. Kelam ilmi, insan onurunu ve ahlaki değerleri koruma vurgusu yaparken, bu teknolojik müdahalelerin sınırlarını belirlemede önemli bir rol oynayabilir. Dolayısıyla, kelam alimlerinin insan tasavvuru, transhümanist yaklaşımlar için bir referans noktası olabilir.

Transhümanist düşünce, insanın potansiyelini biyolojik ve teknolojik gelişmelerle en üst seviyeye çıkarmayı hedefler ancak bu süreçte belirli bir insan tipini dayatmaz. İslam'da temel amaç olan Allah'a kulluk, insanın akıl sahibi olduğu sürece değişmez bir sorumluluk olarak kalır; bu, insanın yapısal ve çevresel koşullarının değişmesine rağmen geçerliliğini korur. Transhümanistlerin insan potansiyelini artırma hedefi, İslam'ın adalet, eşitlik, kardeşlik, ahlak, eğitim, sosyal adalet ve manevi değerlere dayalı toplumsal düzen anlayışıyla bir arada düşünülebilir. Teknoloji ve biyolojinin gelişimi, manevi değerlerle uyumlu bir şekilde ilerlediğinde hem bireyin hem de toplumun dengeli bir şekilde gelişmesi sağlanabilir. İslam'ın toplumsal adaleti ve eşitliği vurgulayan ilkeleri ile transhümanistlerin bireysel haklara saygı gösteren ve tüm insanların çıkarlarını gözetken yaklaşımı, gelecekteki toplumun şekillendirilmesinde ortak bir zeminde buluşabilir.

KAYNAKÇA

- “Dialogue between Ray Kurzweil and Eric Drexler”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blacwell Publishing, 2013.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent. *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 1991.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. Sokrates’ten *Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- AHA, American Humanist Association. “What Is Humanism?”. 15 Ocak 2024. <https://americanhumanist.org/what-is-humanism/edwards-what-is-humanism/>
- Akın, Murat. “Kelam İlminde Hadisin Bilgi Değeri”. *İslâmi İlimlerde Hadis ve Sünnetin Yeri*. ed. Recep Çetintaş-Murat Akın. Ankara: İlahiyat, 2021.
- Allenby, Braden. “Technology and Transhümanism: Unpredictability, Radical Contingency, and Accelerating Change”. *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhümanism*. ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Archive. “Principles of Extropy”. Erişim 3 Mart 2024. <https://web.archive.org/web/20131015142449/http://extropy.org/principles.htm>
- Archive. “Transhümanism Towards a Futurist Philosophy”. Erişim 3 Mart 2024. <https://web.archive.org/web/20051029125153/http://www.maxmore.com/transhum.htm>
- Archive. “Transhümanism Towards a Futurist Philosophy”. Erişim 9 Mart 2024. <https://web.archive.org/web/20051029125153/http://www.maxmore.com/transhum.htm>
- Armstrong, Rachel. “Alternative Biologies”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blacwell Publishing, 2013.
- Aslan, Hasan “Fizikalizm”. *Felsefe Ansiklopedisi*. ed. Ahmet Cevizci. 6/605-607. Ankara: Ebabil Yayınları, 2009.

- Ayala, Francisco Jose. "Evolution". *Britannica*. Erişim 7 Mart 2024.
<https://www.britannica.com/science/evolution-scientific-theory/Modern-conceptions>
- Bağdadî, Abdülkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Bailey, Ronald. "For Enhancing People". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blacwell Publishing, 2013.
- Barben, Daniel. "Converging Technologies, Transhümanism, and Future Society". *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhümanism*. ed. Hava Tirosch-Samuelsan-Kenneth L. Mossman. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Bayram, Barış. "Utilizing Transhümanism for the United Nations Global Goals". *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Blackford, Russell. "The Great Transition Ideas and Anxieties". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blacwell Publishing, 2013.
- Bostrom, Nick. "A History Of Transhümanist Thought". *Journal of Evolution and Technology* 14/1 (2005), 1-30.
- Bostrom, Nick. "Why I Want to be a Posthüman When I Grow Up". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blacwell Publishing, 2013.
- Brin, David – Broderick, Damien – Bostrom, Nick – Chislenko, Alexander "Sasha" – Hanson, Robin- More, Max – Nielsen, Michael- Sandberg, Anders. "A Critical Discussion of Vinge's Singularity Concept". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blacwell Publishing, 2013.
- Broderick, Damien. "Trans and Post". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human*

- Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013.
- Bulgen, Mehmet. *Kelam Atomculuğu ve Modern Kozmoloji*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Can, Seyithan. *Transhümanizm ve İnancın Geleceği*. Ankara: Tezkire Yayınları, 2022.
- Carrigan, Kali. “Taking Up the Cosmic Office: Transhümanizm and the Necessity of Longevity”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Chu, Ted. *Human Purpose And Transhüman Potential A Cosmic Vision For Our Future Evolution*. Epub: Origin Press, 2013.
- Clark, Kelly James. *Religion and the Sciences of Origins: Historical and Contemporary Discussions*. NewYork: Palgrave Macmillan, 2014.
- Condorcet, M. De. *Outlines Of An Historical View Of The Progress Of The Human Mind : Being A Posthumous Work Of The Late*. London: J. Johnson, 1795.
- Cordeiro, José Luis. “The Boundaries of the Human: From Humanism to Transhümanizm”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Coursen, Jerry. “Against Species Extinction Transhümanizm and Contemporary Technological Culture”. *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhümanizm*. ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Criyonics Institute Technology For Life. “FAQ”. 15 Şubat 2024. <https://cryonics.org/faq/>
- Crowther, Mark. “IoT and Transhümanizm”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Çoşkun, Ahmet. “Mesh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 1 Haziran 2024. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mesh--ilahi-ceza>
- Davies, Tony. *Humanism*. London: Routledge, 1997.

- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Lokmân Suresi- 34. Ayet Tefsiri”. Erişim 6 Haziran 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Lokm%C3%A2n-suresi/3503/34-ayet-tefsiri>
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim. Erişim 5 Mayıs 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Doğan, İshak. “Transhümanizm: “Allah’ın Yarattığını Değiştirme” veya İnsana Karşı Şeytan 2.0”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (2021), 11-36.
- Douglas, Philip A. “Becoming God By The Numbers: An Evolutionary Journey Toward The Divine”. *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Esin, Emel. “Yeni Bir Hümanizm Görüşü”. *Türk Yurdu*, 1 (Mart 1959), 10. <https://tekesin.org.tr/yeni-bir-humanizm-gorusu/>
- Eş‘arî, Ebü’l-Hasan. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*. çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Ferrando, Francesca. "Posthümanism, Transhümanism, Antihumanism, Metahumanism and New Materialisms: Differences and Relations". *Existenz: An International Journal in Philosophy, Religion, Politics, and the Arts* 8/2 (2013), 26-32.
- Ferry, Luc. *Transhümanist Devrim: Tekno-Tıp ve Dünyanın Überleşmesi Hayatımızı Nasıl Altüst Edecek?*. çev. Kağan Kahveci. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2023.
- Fukayama, Francis. *İnsan Ötesi geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. çev. Çiğdem Aksoy Fromm. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2003.
- Garner, Stephen. “Christian Theology And Transhümanism: The “Created Co-Creator” and Bioethical Principles”. *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Gazzâlî. *Tevhid ve Ledün Risâlesi*. çev. Serkan Özburun-Yusuf Özkan Özburun. İstanbul: Furkan Basım Yayın ve Organizasyon, 1995.
- Goertzel, Ben. “Artificial General Intelligence and the Future of Humanity”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013.

- Grudin, Robert. "Humanism". *Britannica*. 10 Ocak 2024.
<https://www.britannica.com/topic/humanism/Humanism-art-and-science>
- Güdekli, Hayrettin Nebi. "Kelâm İlminin Teşekkülü". *İslam Düşünce Atlası*. Erişim 11 Mayıs 2024. <https://İslâmdusunceatlası.org/klasik-donemde-kelam>
- H+, Humanityplus. "Transhümanist FAQ". 19 Şubat 2024.
<https://www.humanityplus.org/transhümanist-faq>
- H+, Humanityplus. "The Transhümanist Declaration". Erişim 2 Mart 2024.
<https://www.humanityplus.org/the-transhümanist-declaration>
- H+, Humanityplus. "The Transhümanist Declaration". Erişim 30 Haziran 2024.
<https://www.humanityplus.org/the-transhümanist-declaration>
- H+, Humanityplus. "Transhümanist FAQ". Erişim 4 Mart 2024.
<https://www.humanityplus.org/transhümanist-faq>
- Haklı, Şaban. "Eş'arî ve Cüveynî'nin İnsan Anlayışı". *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*. ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer. İstanbul: İlem Yayınları, 2022.
- Hayles, N. Katherine. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies In Cybernetics, Literature, And Informatics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1999.
- Heidegger, Martin. *Hümanizm Üzerine*. çev. Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2020.
- Hirst, John. *Kısa Avrupa Tarihi*. çev. Mihriban Doğan. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Hopkins, Patrick D. "A Salvation Paradox for Transhümanism: Saving You Versus Saving You". *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Hughes, James J. "The Compatibility of Religious and Transhümanist Views of Metaphysics, Suffering, Virtue and Transcendence in an Enhanced Future". *Institute for Ethics and Emerging Technologies* (2007).
- Hughes, James. "Politics". *Post- and Transhümanism An Introduction*. ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner. Frankfurt: Peter Lang, 2014.
- Hughes, James. "Transhümanism and Personal Identity". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy*

- of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.
- Huxley, Julian. *New Bottles For New Wine*. London: Chatto & Windus, 1957.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr. *Mücerredü Maḳālâtî's-Şeyḥ Ebi'l-Ḥasan el-Eş'arî*. thk. Daniel Gimert. Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1987.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *El-Fasl Fi'l-Milel Ve'l-Ehvâ' Ve'n-Nihal Dinler ve Mezhepler Tarihi*. çev. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- İLEM TV. "FATAP Sempozyumu 4. Oturum Kelami Cisim Teorisi". YouTube. 12 Mar 2022, 1:47. Erişim 13 Mayıs 2024. <https://www.youtube.com/live/-1XXOanIJJa?si=GAltDThCDsvC5kLC>
- İnalcık, Halil. *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Kâdî Abdülcabbâr, *el-Muḡnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl IX: et-Tevlîd*, thk. Tevfik et-Tavil-Saîd Zâyd (Kahire), 331.
- Kâdî Abdülcebbâr. *Kitâbu'l-Mecmû' fî'l-muhît bi't-teklîf*. thk.. J. J. Hoube- Daniel Gimaret. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1986.
- Kâdî, Abdülcebbâr. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karadaş, Çağfer. "İnsan Fiilleri". *Kelam El Kitabı*. ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Kaş, Murat. "Seyyid Şerîf Cürçânî'ye Göre İnsanî Nefs". *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*. ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer. İstanbul: İlem Yayınları, 2022.
- Kılıç Ahmedi, Büşra. "İslam ve Transhümanizm Bağlamında Süper Müslüman Kavramının Analizi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021), 238-258.
- Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli*. çev. Prof. Dr. Süleyman Ateş. Ankara: Hayat Yayınları, 2019.
- Kurzweil, Ray. *İnsanlık 2.0 Tekilliğe Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*. çev. Mine Şengel. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.

- Lee, Newton. “Brave New World of Transhümanism”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Lehrer, Jonah. *How We Decide*. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2009.
- Levchuk, Kate. “How Transhümanism Will Get Us Through the Third Millennium”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Levin, Janet. “Functionalism”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 7 Mart 2024. <https://plato.stanford.edu/entries/functionalism/>
- Manzocco, Roberto. *Transhümanism-Engineering the Human Condition: History, Philosophy and Current Status*. Chichester, UK: Springer, 2019.
- Mark, Joshua J. “Gılgamış”. *World History Encyclopedia*. Erişim 12 Mart 2024. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-781/glgams/>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü’l-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2020.
- Max More. “Letter to Mother Nature: Amendments to the Human Constitution”. Erişim 9 Mart 2024. <https://maxmore.substack.com/p/letter-to-mother-nature-amendments>
- Mert, Muhit. *İnsan Nedir? İnsanın Tanımlanmasına Dair Kelamî Bir Yaklaşım*. Ankara:Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- MGM, Meteoroloji Genel Müdürlüğü. “Radyan Enerji”. Erişim 8 Mart 2024. <https://mgm.gov.tr/genel/meteorolojisozlugu.aspx?m=R&k=aa11#:~:text=Elektromanyetik%20dalgal%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1yla%20enerjinin%20bir,radyasyonun%20emilmesine%20ili%C5%9Fkin%20olarak%20kullan%C4%B1%C4%B1r>
- Miah, Andy. “Justifying Human Enhancement The Accumulation of Biocultural Capital”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013.
- Mirandelo, Pica della. *İnsanın Değeri Üzerine Söylev*. çev. Levent Özşar. İstanbul: Biblos Kitapevi Yayınları, 2006.

- More, Max. "The Philosophy of Transhümanism". *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley-Blackwell Publishing, 2013.
- Mossman, Kenneth L. "In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between "Therapy" and "Enhancement"". *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhümanism*. ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- Nauert, Charles G. *Avrupa'da Hümanizma ve Rönesans Kültürü*. çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Nauert, Charles G. *Historical Dictionary of the Renaissance*. Oxford: The Scarecrow Press, 2004.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Tevhidin Esasları Kitabü't-Temhîd li-Kavâidi't-Tevhîd*. çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Nick Bostrom. "In Defense of Posthuman Dignity". 16 Haziran 2024. <https://nickbostrom.com/ethics/dignity>
- Nick Bostrom. "Letter from Utopia". Erişim 5 Nisan 2024. <https://nickbostrom.com/utopia>
- Nick Bostrom. "The Transhümanist FAQ: A General Introduction". Erişim 4 Şubat 2024. <https://nickbostrom.com/views/transhümanist.pdf>
- Nick Bostrom. "Transhümanist Values". 25 Şubat 2024. <https://nickbostrom.com/tra/values>
- Norman, Richard. *On Humanism*. London: Routledge, 2004.
- Oruçhan, Osman. *Hadis Külliyyatında Yaratılış ve Başlangıç*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Pastourmatzi, Domna. "Science Fiction Literature". *Post- and Transhümanism An Introduction*. ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner. Frankfurt: Peter Lang, 2014.
- Peters, Ted. "Boarding the Transhümanist Train: How Far Should the Christian Ride?". *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Pirenne, Henri. *Orta Çağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- Pirenne, Henri. *Orta Çağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*. çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Rahman, Fazlur. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Ramachandran, V. S. *Beyindeki Hayaletler: İnsan Zihninin Gizemlerine Doğru*. çev. Levent Öztürk. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.
- Ranisch, Robert- Sorgner, Stefan Lorenz. "Post- and Transhümanism". *Post- and Transhümanism An Introduction*. ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner. Frankfurt: Peter Lang, 2014.
- Râzî, Fahreddin *el-Muhassal*. çev. Eşref Altaş. İstanbul:Klasik Yayınları, 2020.
- Râzî, Fahreddin. *Me'Âlimü Usûli'd-Dîn Kelâm İlminin Esasları*. çev. Muhammet Altaytaş. İstanbul:Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Râzî, Fahrüddîn. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-gayb*. çev. Prof. Dr. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları,1990.
- Sandberg, Anders. "Tranhumanism and The Meaning of Life". *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Sharma, Vineeta. "Transhümanism Is the Idea of Man Merging with Technology". *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Shimahara, Nobuo- Arno, Robert F. "Europe in the Middle Ages". *Britannica* Erişim 2 Ocak 2024. <https://www.britannica.com/topic/education/Europe-in-the-Middle-Ages>
- Sorgner, Stefan Lorenz. "Nietzsche, the Overhuman, and Transhümanism". *Journal of Evolution and Technology* 20/1 (2009), 29-42.
- Sorgner, Stefan Lorenz. "Pedigrees". *Post- and Transhümanism An Introduction*. ed. Robert Ranisch-Stefan Lorenz Sorgner. Frankfurt: Peter Lang, 2014.
- Spitz, Lewis W. "Humanism". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 5/511-515. New York: Simon & Schuster Macmilan, 1993.
- Stolyarov II, Gennady. "The United States Transhümanist Party and the Politics of Abundance". *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

- Swan, Melanie. “Transhüman Crypto Cloudminds”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Şehristânî. *Milel ve Nihal-Dinler; Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. “Yapay Yağış ve Yağış Artırma Çalışmaları”. Erişim 13 Haziran 2024. <https://www.mgm.gov.tr/genel/sss.aspx?s=yapayyagis#:~:text=Yapay%20ya%C4%9F%C4%B1%C5%9F%20su%20a%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20gidermek,l%C4%B1%20y%C4%B1llarda%20%C4%B0stanbul'da%20denenmi%C5%9Ftir>
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya- Kerim Aytekin. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınları, 1996.
- Taslaman, Caner. “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası”. *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2006), 89-111.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. “Fief”. *Britannica*. 3 Ocak 2024. <https://www.britannica.com/topic/fief>
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. “Paideia”. *Britannica*. 15 Ocak 2024. <https://www.britannica.com/topic/paideia>
- Thweatt-Bates, Jeanine. “Cindi, Six and Her: Gender, Relationality and Friendly Artificial Intelligence”. *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.
- Tirosh-Samuelson, Hava- Mossman, Kenneth L. “New Perspectives on Transhümanism”. *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhümanism*. ed. Hava Tirosh-Samuelson-Kenneth L. Mossman. Frankfurt: Peter Lang, 2011.
- TÜBİTAK Bilim Genç. “Blokzincir Nedir? Nasıl Çalışır?”. Erişim 27 Mart 2024. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/blokzincir-nedir-nasil-calisir>
- TÜBİTAK Bilim Genç. “İnsanlığın Hayali: Yapay Genel Zekâ Nedir? Yapay Zekâdan Farkları Neler?”. Erişim 10 Nisan 2024. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/insanligin-hayali-yapay-genel-zeka-nedir-yapay-zekadan-farklari-neler>
- TÜBİTAK, TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları. “Hümanizm”. 2 Şubat 2024.

<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/humanizm#:~:text=R%C3%B6nesans%20d%C3%B6neminde%20ve%20daha%20sonra,ve%20evren%20anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20olarak%20tan%C4%B1mlanabilir.>

Türker, Ömer. “İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihani”. *İnsan Nedir? İslâm Düşüncesinde İnsan Tasavvurları*. ed. Ömer Türker-İbrahim Halil Üçer. İstanbul: İlem Yayınları, 2022.

Vita-More, Natasha. “Aesthetics Bringing the Arts & Design into the Discussion of Transhümanism”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013.

Vita-More, Natasha. “History of Transhümanism”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.

Vita-More, Natasha. “Life Expansion Media”. *The Transhümanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. ed. Max More-Natasha Vita-More. West Sussex UK: Wiley- Blackwell Publishing, 2013.

Waters, Brent. “Flesh Made Data: The Posthüman Project In Light Of The Incarnation”. *Religion and Transhümanism The Unknown Future of Human Enhancement*. ed. Calvin Mercer-Tracy J. Trothen. California: Praeger, 2015.

Watt, Hugh. “Humanist”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. 6/831-836. London: T&T Clark, 2003.

Wikipedia. “Ekstropyанизм”. 21 Şubat 2024. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ekstropyанизм#Аыр%C4%B1ca_bak%C4%B1n%C4%B1z

Wikipedia. “Ludizm”. Erişim 15 Haziran 2024. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ludizm>

Wikipedia. “Mem”. Erişim 12 Mart 2024. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mem>

Wikipedia. “Nesnelerin İnterneti”. Erişim 26 Mart 2024. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesnelerin_interneti#:~:text=Nesnelerin%20interneti%20\(%C4%B0ngilizce%3A%20Internet%20of,yaz%C4%B1%C4%B1mlar%20ve%20di%C4%9Fer%20teknolojilerle%20g%C3%B6m%C3%BCl%C3%BCd%C3%BCr.](https://tr.wikipedia.org/wiki/Nesnelerin_interneti#:~:text=Nesnelerin%20interneti%20(%C4%B0ngilizce%3A%20Internet%20of,yaz%C4%B1%C4%B1mlar%20ve%20di%C4%9Fer%20teknolojilerle%20g%C3%B6m%C3%BCl%C3%BCd%C3%BCr.)

Wikipedia. “Siborg”. Erişim 20 Mart 2024. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Siborg>

- Wikipedia. “Soteryoloji”. Erişim 5 Mart 2024.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Soteryoloji#cite_note-1
- Wikipedia. “Üç Boyutlu Biyoyazıcı”. Erişim 26 Mart 2024.
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9C%C3%A7_boyutlu_biyoyaz%C4%B1c%C4%B1
- Yardımcı, Alper Bilgehan- Çam, Atilla Volkan. “Fizikalizm Bilgi Argümanı Ve Felsefi Düşünce Deneyleri”. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi* 8 (2021), 1-11.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kümûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 16 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kumun>
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn-Azım Dağıtım.
- Yılmaz, Aykut Alper. *İnsan Nedir? Teistik Materyalizmin İmkânı*. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidü't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil Fi Vucûhi't-Te'vil*. çev. Prof. Dr. Ömer Çelik. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.
- Zilahy, Jeffrey. “Pragmatic Paths in Transhümanism”. *The Transhümanism Handbook*. ed. Newton Lee. Switzerland: Springer, 2019.
- Zimmerman, Michael E. “Last Man or Overman? Transhüman Appropriations of a Nietzschean Theme”. *The Hedgehog Review: Critical Reflections on Contemporary Culture* 13/2 (2011), 31-44.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Edanur ÖZYILMAZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Edanur Özyılmaz. “ Kur’an-ı Kerim’in Yaratılış Anlatısı ”. İlahiyat Alanında Güncel Çalışmalar. ed. Veli Atmaca. Ankara: Platanus Publishinh, 2024.	